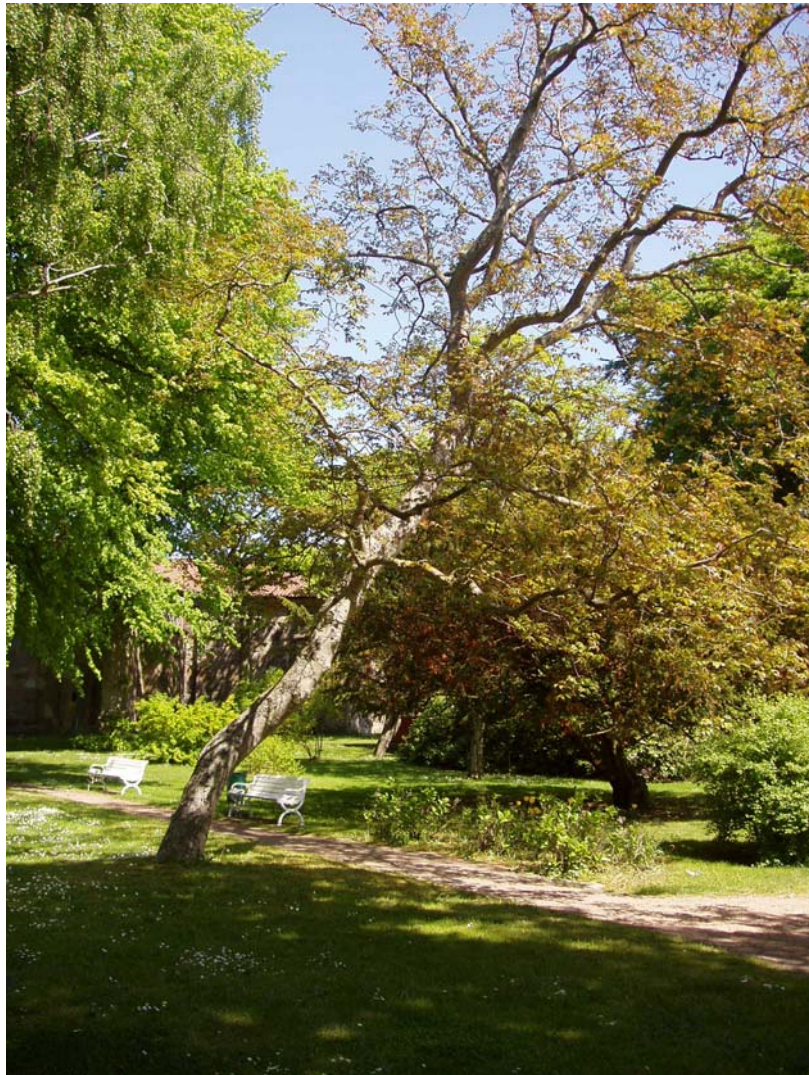

Kungsholms fort

- *Kunskapsunderlag för ett framtida vårdprogram för parken på Kungsholms fort*

Roger Jonsson

Examensarbete vid:
Institutionen för landskapsplanering,
SLU, Alnarp år 2006.

Omslagsbilden: Valnötsträd i parken på Kungsholmen.
(Foto: Roger Jonsson, juni 2005.)

Examensarbete

Kungsholms fort

- Kunskapsunderlag för ett framtida vårdprogram för parken på Kungsholms fort
- A basic data of knowledge for a future maintenance programme concerning the park at Kungsholms fortress

Roger Jonsson
2006-03-20

Ett examensarbete utfört vid Institutionen för landskapsplanering Alnarp år 2005 - 2006
Inom ämnet landskapsplanering motsvarande (20P/ 30 ECTS)

Förord

Detta ”*Kunskapsunderlag inför ett framtida vårdprogram på Kungsholms fort*” har gjorts som ett examensarbete på landskapsarkitektprogrammet vid Institutionen för landskapsplanering Alnarp, Sveriges Lantbruksuniversitet SLU år 2005-2006. Examensarbetet är utfört som ett uppdrag åt Fortifikationsverket i en omfattning som motsvarar 20 högskolepoäng på D-nivå. Innehållet i arbetet skall användas som underlag för utformandet av parkens framtida vårdprogram.

Trots omfattande arkivstudier och intervjuer av personer med anknytning till fortet, visade sig det historiska källmaterialet om parken på Kungsholms fort vara och förbli ganska begränsat. Att det inte framkommit mer uppgifter om parkens sägenomspunna bakgrund samt de tankar, ideologier och ambitioner som parkens ägare och förvaltare burit på, har varit till viss besvikelse. Men vetskapen om att dokumentationen faktiskt skall ligga till grund för utformandet av parkens framtida vårdprogram, har gjort att uppgiften hela tiden känts som ytterst betydelsefull och engagerande.

Jag vill här tacka alla de personer som på olika sätt engagerat sig i och bidragit till dokumentationen av parken. Speciellt tack till min handledare, Kjell Lundquist på institutionen för landskapsplanering i Alnarp och Ingela Andersson på Fortifikationsverket i Eskilstuna som gav mig uppdraget och berörd personal på marinemuseum. Tack även till Göran Svensson som orienterat mig genom handlingarna på Krigsarkivet och Olle Melin för hjälp med god lokalkännedom och framtagande av lokalt material om parken.

Innehållsförteckning

Förord.....	5
Sammanfattning.....	8
Summary.....	10
1. Inledning.....	12
1:1 Bakgrund.....	12
1:2 Mål och syfte.....	13
1:3 Arbetets avgränsningar och innehåll.....	14
1:4 Metod och material.....	14
2. Kungsholms forts park idag.....	15
2:1 Karaktärsbeskrivning	15
<i>Illustration:</i> Parken år 2005.....	17
<i>Illustration:</i> Orientering.....	18
2:2 Parkens avgränsningar	19
2:3 Parkens byggnader.....	20
2:4 Parkmöblemang.....	22
2:5 Inventering av träd och buskar.....	25
<i>Illustration:</i> Inventering.....	28
2:6 Vegetationens sammansättning och dynamik.....	29
2:7 Generella förutsättningar.....	33
2:8 Skötselhistorik.....	34
2:9 Övergripande skyddsföreskrifter och lagstiftning.....	36
3. Kungsholms forts och parks historia.....	37
3:1 Exercisplatsen.....	39
3:2 Esplanaden.....	40
3:3 Landskapsparken.....	46
3:3: 1 Samtidskontext och influenser.....	46
Parkens initiativtagare.....	50
3:3: 2 Planteringsplanen <i>illustration</i>	52
Planteringsplanens bakgrund.....	56
Analys av planteringsplanens gestaltning.....	59
3:3: 3 Kungsholms forts parks utveckling.....	60
Parken 1878-1900.....	63
Parken 1901-1938.....	68
Parken 1939-2005.....	71

4. Parkens värden.....	73
4:1 Parkens stil och utförande.....	73
4:2 Parkens status och förutsättningar.....	73
<i>Illustration.</i> Diagram över vegetation, struktur och siktstråk	74
4:3 Traditionella växtplanteringar i parken 1978-2005, dess ursprung och värden.....	75
4:4 Övergripande värdebeskrivning.....	76
4:5 Målsättningsdiskussion.....	79
5. Bevarande, vård och restaureringsmål, riktlinjer och åtgärder.....	81
5:1 Ett förslag på övergripande bevarandemål för parken på Kungsholms fort.....	81
5:2 Konkreta bevarandemål.....	83
5:3 Övergripande restaureringsbehov och konkreta förslag på åtgärder.....	84
5:4 Riktlinjer för framtida förnyelse av vegetationen.....	85
5:5 Förslag på utökade skyddsföreskrifter för parken.....	86
5:6 En framtida skötselplan.....	86

Källor och litteratur

Otryckta källor.....	87
Tryckta källor och litteratur.....	88

Bilagor

1. Besökta och utnyttjade arkiv och bibliotek
2. Kompendium rörande växtresornas bakgrund
3. Träd och buskar i parken; sorterade efter dess vetenskapliga namn
4. Träd och buskar i parken; sorterade enligt dess svenska namn

Läsanvisning

Detta dokument är utformat som ett faktaunderlag att hämta specifik information ur. För läsare som inte känner till parken och som vill sätta sig in i hela arbetet är det viktigt att hela tiden återkomma till *illustrationerna*, dessa har därför markerats med kursiv text i innehållsförteckningen. Eftersom utgångspunkten för bevarandet av parken utgår ifrån de värden som kan beskrivas i parken av idag inleds kartläggningen med en utförlig beskrivning över parkens nuvarande förutsättningar.

Den historiska beskrivningen utgår ifrån en kartläggning av platsens utveckling före parken anlades. Denna följs av en allmän trädgårdshistorisk kontext som delvis kan förklara parken som ett historiskt samtida fenomen. Den andra delen utgår ifrån parkens planteringsplan och de uppgifter som går att utläsa utifrån denna. Den tredje delen är en kronologisk kartläggning över parken på Kungsholms fort. Historiken har innehållsmässigt delats upp i dessa delar för att lättare kunna söka specifika uppgifter om parkens bakgrund, utförande och utveckling.

Sammanfattning

1. Dokumentation av parkens historia

De första anläggningsarbetena till sjökastellet Kungsholmen påbörjades redan år 1680. Fortet har allt sedan dess präglats av en obruten moderniserings- och rustningskamp främst för att möta den tekniska utvecklingen inom sjökrigsväsendet. I samband med en genomgripande upprustning av fortet på 1870-talet, anlades en parkanläggning på den inre delen av borggården.

Parkens historia har aldrig tidigare kartlagts. Idag florerar ett antal olika sägner som ger delvis olika förklaringar till hur parken uppkommit. En av dessa sägner om parken säger att det var en av fortets tidigare kommandanter som lät uppföra parken på grund av en svår längtan till sydligare nejder. Enligt berättelsen uppfördes parken mot försvarsmaktens vilja vilket resulterade i att kommandanten sattes i arrest för sitt ogillade tilltag. En annan berättelse om Kungsholms fort, säger att parken växt fram som ett resultat av en gammal sjöfartstradition. Enligt denna sägen skulle man på fortet under lång tid ha tagit emot och planterat exotiska växter från främmande länder. Som enligt uppgifter levererats till ön som gåvor från fartyg som anlöpte dess hamn.

Studier av fortets yttre miljö från dess tidiga utseende fram till anläggandet av parken, ger en god bild av hur fortets yttre miljöer utvecklats. Den totala avsaknaden av all dokumentation som kan styrka innehållet i de muntliga sägnerna, talar nästan entydigt för att sägnerna uppstått ur en mytbildning kring parkens bakgrund. Den historiska kartläggningen visar att det finns trovärdiga alternativa tolkningar som kan förklara parkens uppförande. Dessa presenteras och diskuteras i en samtidskontext som återkopplar till de idéer och ideal som var rådande inom svenskt parktradition vid tiden för Kungsholms forts parks uppförande.

Även om den presenterade historiken ger svar på många frågor, blir de uttalade motiven till att anlägga en park just på Kungsholmen höljda i viss osäkerhet. Alla spår av eventuella dispyter som kan ha försiggått parkens anläggande eller tecken på utövandet av gamla traditioner av att plantera växter på fortet, lyser med sin frånvaro i dokumenten. Inte ens i fortets räkenskaper kan man utläsa att det anlagts en park på borggården omkring år 1878. En upphittad ritning godkänd av fortifikationsbefälhavaren Thomas Nyström år 1875 visar dock att parkanläggningen var både

noggrant planerad och medvetet anlagd. Alla de uppgifter som framkommit hittills talar mest för att parken både uppförts och finansierats av fortifikationen.

2. Dokumentation av parken idag

År 1978 återupplivade marinen i Karkskrona traditionen att egenhändigt införskaffa och frakta hem växter via örlogsfartygens långresor. Ett stort antal träd och buskar har fram till idag planterats på Kungsholmen. Traditionen har utvecklats till att bli ett betydelsefullt inslag i parken. Men avsaknaden av en historiskt förankrad etableringsstrategi har inneburit att de kulturhistoriska värdena av idag riskerar påverkas negativt.

Kartläggningen av parkens historia visar inga konkreta tecken på att det under parkens tidigare skede funnits en uthållig tradition av att hemföra och plantera växter i parken via passerande fartyg. Det är dock tydligt att det omkring tiden för andra världskriget funnits ett stort botaniskt intresse i parken. Under denna period har man återkommande under ett visst antal år tillfört ett lite mer udda växtmaterial i parken på Kungsholmen.

3. Analys, värden och förslag.

Parken på Kungsholmen kan beskrivas som en 1870- 80-tals prydnadspark, utförd i en formaliserad 'landscapsstil'. Anläggningens ursprungliga utförande och dess vurmande för växtmaterialet, kan innehållsmässigt sägas vara typiskt för den parktraditionen som förekom vid tidpunkten. Parkens gestalt förefaller vara tidstypisk. Inga dokumenterade yttre kriterier, tyder på att parken skulle vara uppförd i en gestaltningstradition som på något sätt skulle vara särskiljande just för Kungsholms fort eller andra liknande fortifikatoriska anläggningar.

Parkanläggningens övergripande ursprungliga disposition, samt de viktigaste platsbildningarna och byggnaderna, är till stora delar väl bevarade. Med dessa värden och andra förutsättningar som kartlaggts, framstår parkanläggningen i sin nuvarande skepnad som en högst bevarandevärd historisk lämning.

Det presenterade förslaget bygger till övervägande del på ett aktivt bevarande av parkens befintliga värden. Tyngdpunkten i förslaget ligger på att uppmärksamma de historiska lämningarna och skydda den ursprungliga vegetationen. Marinens 'återupptagna' växtplanteringstradition från 1978 anses vara av vikt att bevara. Målet är att återplanteringen av parken skall ske på ett sådant sätt att parkens ursprungliga strukturer åter kan framträda enligt den ursprungliga planteringsplanen.

Summary

This basic data of knowledge for a future maintenance programme concerning the park at Kungsholmen, is made up of 3 separate parts. 1.) A historical documentation 2.) A mapping and documentation of the objects status of today. 3.) An analytical evaluation followed by a proposal for the maintenance goals for the historic park. The aim of the document is to serve as a future basic data for decision making, based on the aim to preserve and develop the described cultural values of the object. The different parts can be used separate or altogether, in order to define or redefine new goals, as the physical conditions of the park may change.

1. Documentation of the history of the park

The first foundations of the sea fortress Kungsholmen began in year 1680. The purpose of the fortress was to protect the naval fleet located in Karlskrona just 5 kilometres away. In order to maintain required defence standards, the fortress has undergone a constant rearmament process since then. In the late 1870s, in connection to one of many recurrent considerable reconstruction works, the former esplanade was reshaped. The formally strict outside appearance underwent a radical change, as the inner courtyard was transformed into a landscape park.

The park has never been surveyed in detail. Based on a weak documentation, a series of sayings has emerged. One of these stories says that a former officer laid out the park as a result of personal escapism and yearning for more southerly latitudes began. According to the story, the park was raised illegally in contradiction to the will of the military organisation. The undue prank resulted in four days behind bars for the officer. According to another saying the park is as a result of an old seamanship tradition within the navy. This saying proposes that the fortress under its early history received exotic plant material as gifts from ships entering the harbour.

Studies of the fortress from its early history via the foundation of the esplanade until the erection of the park, gives a good perspective of the development of the outer environments of the site. The total lack of evidences supporting the presented sayings supports the idea that they have emerged from a mythological tradition. The historical mapping of the site points out a series of alternate explanations and motives that could explain the park in a historical context of contemporary park traditions.

In spite of extensive archive studies the written documentation that could reveal the true historic background remains weak. Therefore the conclusive answer explaining the motivation of the park remains unsolved. A map of the site points out that the commander of the fortification Thomas Nyström approved the park project year 1875. This fact together with a number of other incidents indicates in opposition to the myths, that the park was supported and sanctioned by the military organisation. It's also evident that the park was well planned, as well as aware constructed according to a detailed plan over the plantations.

2. Documentation of the situation today

In 1978 the Marine Corps in Karlskrona, revived the 'old' plant tradition based on the sayings mediated by the myth. The event of gathering and bringing home exotic plant material via the naval ships has continued since then, and with that come to be an appreciated annually plantation event in conjunction with the home coming ceremony for the naval ships. Today the plant tradition has resulted in an increased number of tree- and shrub species in the park at Kungsholms fortress. The loss of a historic support for the plantations has led to an interference

with the original character of the park. Today some of the placations are affecting the existing historic character and thus the cultural values of the park.

3. Conclusion and proposal part

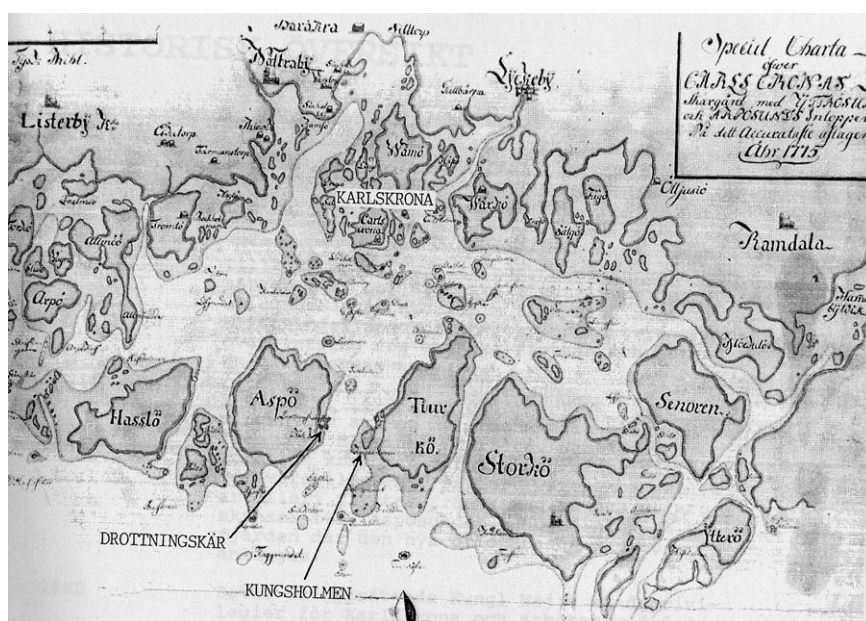
The park at Kungsholms fortress can be described as a typical ornamental park raised in a formalised landscape park tradition. The original character and collecting craze of the park at Kungsholmen can be said to correspond to the common park tradition at the point of time. The historical mapping hasn't revealed any reliable signs, that there has ever been executed an early or prolonged seamanship tradition in the park at Kungsholms fortress. It is however obvious that the park has been subjected to a botanical fascination for planting unusual and rare species under a long period of time. Concerning the character and formations, there are no outer conditions, or specific traditions found that separates this park from other contemporary landscape parks.

The most important structures including the major places and buildings are well preserved in relation to the original comprehensive plan. The knowledge about the original physical structures and ideological design concepts are very well mapped. The park appears to be valuable historical relict, worth preserving for its own qualities as a well-preserved example of a landscape park.

The stated proposal can be described as a maintenance programme aimed to improve the recognition and protection of the historic values. The proposal mainly stresses the importance of protecting original vegetation. The new plant tradition, launched by the Marine Corps in 1978, is considered to be an activity intimately related to the park that should be preserved in conjunction with the historic values.

1. Inledning

Parken på Kungsholms fort är uppförd på ön Kungsholmen i Blekinge skärgård 5 km söder om Karlskrona centrum. Anläggningsarbetena till den ursprungliga sjöfästningen påbörjades år 1680, men det tog drygt hundra år innan fortet var helt försvars- och funktionsdugligt. Omkring år 1878 anlades en park på den del av den inre borggården som tidigare hade fungerat som exercisplats. Kungsholms fort har varit kontinuerligt bemannat sedan det uppfördes. Den nu över 300-åriga tjänstgöringsperioden innebär att fortet är den längst obrutet bemannade fästningen i hela världen.¹ Delar av byggnads- och befästningsverken ingår sedan 1935 ett statligt byggnadsminne (SBM). Anläggningen fungerar idag som förläggings- och övningsplats för kustartilleribrigaden KA2. Fortet ingår i världsarvsutnämningen - Örlogsstaden Karlskrona.

Figur 1. Karta från 1775 över Karlskrona skärgård. Huvudinloppet till örlogsbasen utgörs av sundet mellan Aspö och Tjurkö. På den östra flanken uppfördes Kungsholms fort. (KrA, SFP, Karlskrona nr176 ur: Cassel, 1989, sid. 6.)

1:1 Bakgrund

Inom Fortifikationsverkets förvaltning finns idag 24 byggnadsminnen. Totalt omfattar dessa byggnadsminnen 261 byggnader med tillhörande skyddsområden där i några fall även parker har fått särskilt skydd. För att underlätta arbetet med förvaltning, underhåll och drift av byggnadsminnen är det verkets målsättning att alla byggnadsminnen, både byggnader och parker skall ha ett gällande vårdprogram.²

Delar av Kungsholms fort är statligt byggnadsminne sedan 1935. Förslag till utarbetade skyddsföreskrifter för parken lades första gången 1993³ sedan år 2005. Förslaget att parken upptas som ett statligt byggnadsminne är ännu inte fastställt utan bearbetas just nu av Riksantikvarieämbetet innan det översänds till regeringen för slutgiltigt fastställande. En byggnadsminnesförklaring innebär ett generellt ökat krav på dokumentationen av parken där det

¹ Danckwardt, 1980.

² Ingela Andersson muntligen.

³ Skyddsföreskrifter för Kungsholms fort, Karlskrona, Blekinge.RAÄ 1993.

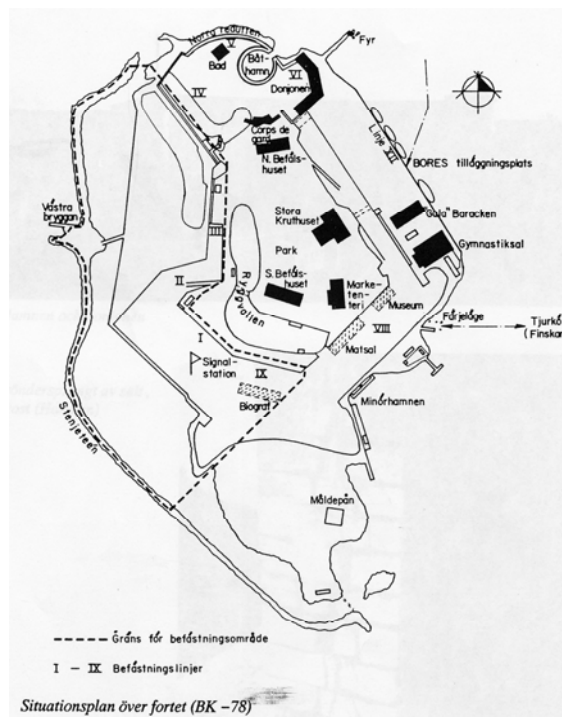
framgår varför objektet valts ut, vad i objektet som är skyddsvärt och på vilket sätt det skall skyddas.

1:2 Mål och syfte

Utgångspunkten för detta examensarbete är ett samarbete med Fortifikationsverket. Uppdraget och därigenom målet har varit att upprätta ”ett kunskapsunderlag inför ett framtida vårdprogram för parken på Kungsholms fort”. Syftet har varit att identifiera och beskriva parkanläggningens kulturhistoriska värden med betoning på dess vegetation och arkitektoniska innehåll. I dokumentet skall viktiga planer, kartor och illustrationer och en förteckning över det material som beskriver anläggningen samlas. Enligt överenskommelsen skall dokumentet innehålla en beskrivning av parkens aktuella status, en historisk bakgrund samt ett övergripande förslag som anger färdriktningen för bevarandestrategin och vårdinsatserna.

1:3 Arbetets avgränsningar

Eftersom dokumentet skall tjäna som ett beslutsunderlag inför ett vårdprogram har stor vikt lagts på den historiska beskrivningen. Innehållsmässigt behandlas hela fortets historia översiktligt, men det är parkanläggningen, dess bakgrund, ursprung och bevarandet av densamma, som är utgångspunkten för hela arbetet. På grund av tidsbrist har ambitionen att förklara parkens idéhistoriska och fortifikatoriska bakgrund delvis begränsats. Kartläggningen omfattar geografiskt sett den ursprungliga parkanläggning som uppfördes på platsen omkring 1878 och de äldre trädgårdar som ligger i parkens norra del. Parkens utbredning avgränsas idag av Södra befälshuset, norra befälshuset, stora kruthuset och den västra försvarsvallen (fig.3).

Figur 3. Orientering Kungsholmen. (ur: Rapport rikets fästningar, Fortifikationsförvaltningen 1992, situationsplan över fortet BK-1978.)

1:4 Metod och material

Parkanläggningen har varit den huvudsakliga källan. Till grund för dokumentationen ligger ett flertal platsbesök med uppmätning, inventering och fotografering. Inventering av parkens vegetation har gjorts vid fyra olika tillfällen från senvintern till sommaren år 2005. En kombination av situationsplaner samt detalj- och översiktsbilder kompletterar det skriftliga materialet. Som underlag för egenhändigt upprättade planer har kartmaterial använts kompletterat med egna uppmätningar.

De viktigaste källorna för kartläggningen har varit Krigsarkivet och det lokala museet på Kungsholmen där ett flertal arkiv genomsökts (se även bil.1). Utgångspunkten för den historiska skildringen har varit diverse situations- och förslagsplaner samt några tidigare historiska sammanställningar, journaler, tidningsartiklar och inventeringar som upprättats av tidigare personal och besökare på fortet. Delar av detta material är inte tryckt eller tidigare publicerat.

Den historiska dokumentationen av parken på Kungsholmen har bjudit på en viss problematik då den skriftliga dokumentationen har varit svår att belägga genom primärt arkivmaterial. Den översiktliga historiken av fortets bakgrund bygger därför på främst på tidigare historiska sammanställningar. Då väsentliga delar av den historiska dokumentationen bygger på dessa sekundära uppgiftslämnare, har alla uppgifter granskats kritiskt och hela tiden jämförts med vad informationen på planer och ritningar säger om parken

För dokumentationen av parken har dess ursprungliga planteringsplan varit av central betydelse. Andra viktiga källor har varit en tidigt dokumentär beskrivning av parken, samt ett 15-tal fotografier som visar parken från 1880-tal fram till tidigt 1900-tal. För en fördjupad förståelse av den samtida trädgårdshistoriska kontexten har diverse allmänna litteraturstudier varit av stor betydelse.

För bedömningen av parkens kulturhistoriska värden har utgångspunkten främst varit det egenhändigt sammanställda materialet. Utöver detta har förebilder och förslag till hur riktlinjer kan utformas hämtats från vårdplaner och trädgårdshistoriska beskrivningar.

2. Kungsholms forts park idag

2:1 Karaktärsbeskrivning

Parken domineras av stora friväxande träd där de gamla träden med sin storlek och höga ålder ger en historisk karaktär åt anläggningen. De stora skogsträden återfinns placerade utmed gångstigarna eller i grupperingar där gångstigarna möts. Utmärkande för vegetationen är det stora inslaget av fristående prydnadsbuskar såväl som äldre småträd. Mångfalden av nyplanterade träd och buskar, gör att vegetationen upplevs som varierad och omväxlande. Parken är tätt planterad och den botaniska mångfalden är påfallande rik.

Parkens södra och centrala delar har en varierande vegetationsstruktur som ger ett omväxlande och bra ljusinsläpp. Här finns ett stort inslag av buskar och mindre träd. Parkens norra del har en mer enhetlig karaktär, där de högt ansatta trädkronorna och det slutna krontäcket dominerar och skapar en enhetlig skogsliknande karaktär.

Figur 4.

Figur 4. Parkens södra del har ett stort inslag av buskar och småträd. Den botaniska mångfalden är stor och nyplanteringarna många. På bilden syns en gångstig vars mjukt svängda dragning är välbevarad. (Foto: Roger Jonsson, juni 2005)

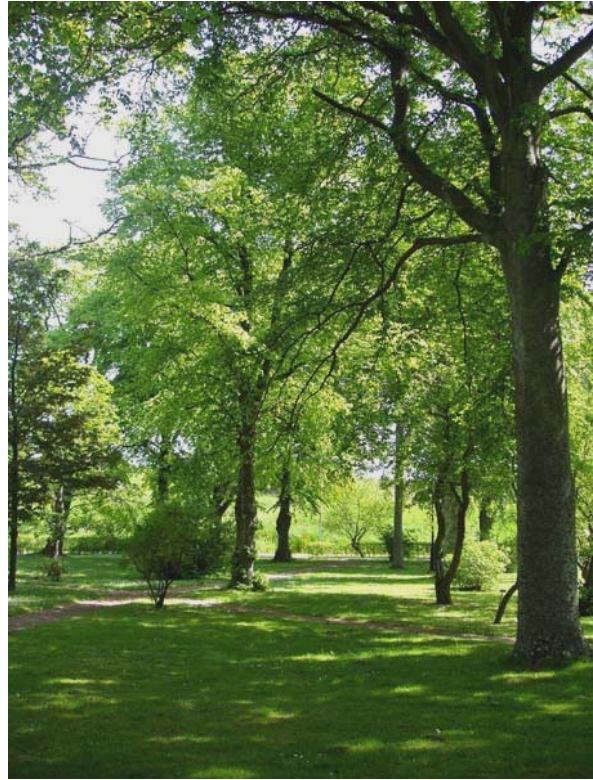
Figur 5.

Figur 5. Parkens centrala del har en omväxlande vegetation som ger ett bra ljusinsläpp även till den lägre vegetationen. I bildens mitt syns ett av parkens tre tulpanträd (*Liriodendron tulipifera*). (Foto: Roger Jonsson, juli 2005)

Parkens terräng är genomgående plan med klippta gräsytor utan inslag av några vattenspeglar. Gångsystemet (fig.9) domineras av påfallande smala gångar. På ett par ställen utmed gångvägarna och längs byggnaderna finns det upptaget rabatter. Parken avgränsas längs de östra och norra delarna av klippta häckar. De höga befästningsvallar som omsluter anläggningen bidrar till att skapa en utpräglad rumslighet i parken. Bebyggelsen, vallarna och häckarna utgör på så sätt ett miljöskapande ramverk som är en viktig förutsättning för parkens karaktär och dess växtlighet.

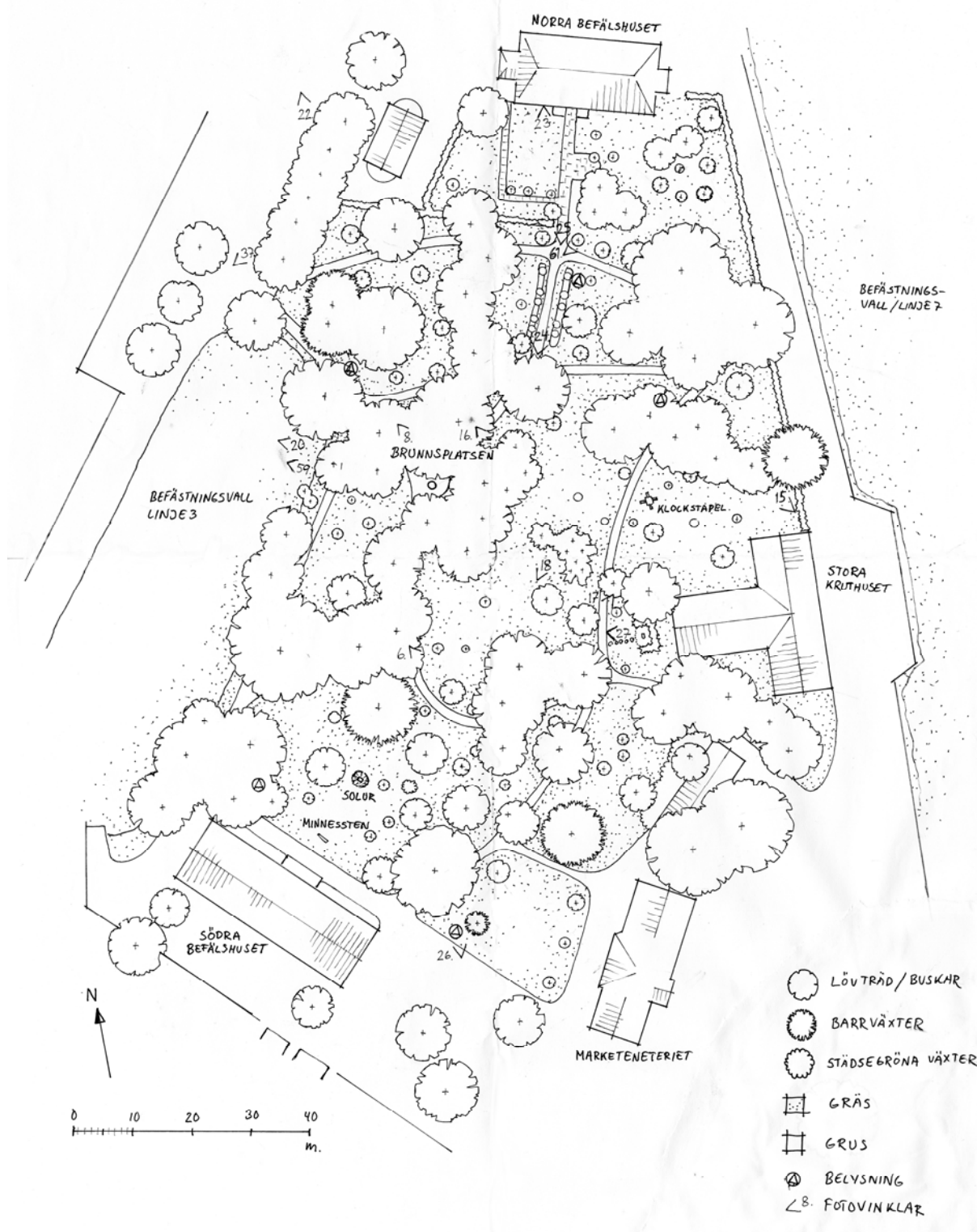
Figur 6.

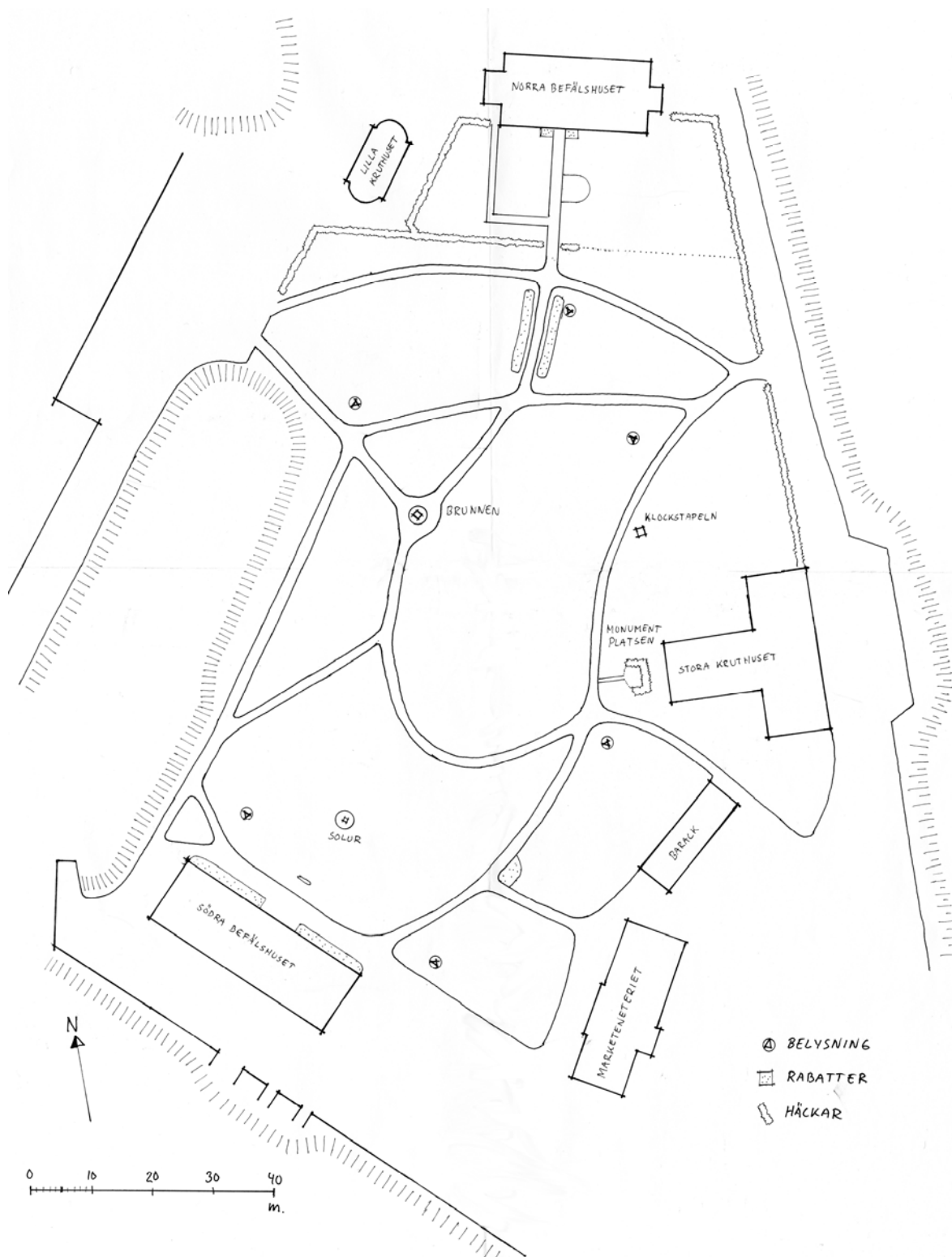
Figur 7.

Figur 6. Brunnsplatsen är en ursprunglig platsbildning. Idag omges platsen av stora träd som skänker platsen en djup skugga. Bakom en av parkens många röda sykomorlönnar (*Acer pseudoplatanus* f. *purpureum* 'Atropurpureum') syns parkens enda platan (*Platanus x acerifolia*) (Foto: Roger Jonsson, juli 2005)

Figur 7. Parkens norra del har en mera skogsliknande karaktär. Vegetationen domineras av stora skogsträd med högt upplyfta kronor. Undervegetation består av spridda buskar och småträd. (Foto: Roger Jonsson, juni 2005)

Figur 8. Parken på Kungsholmen 2005 Visar träd Kronornas storlek och dess utbredning (krontäckningsgrad) år 2005. (Roger Jonsson, 2005)

Figur 9. Orientering över parkens byggnader, gångsystem, avgränsningar och parkmöblemang ⁴.
(Roger Jonsson, juli 2005)

⁴ Underlag: Kungsholmen - Situationsplan med kasematter skala 1:1000 ritningsnummer, K 0263-2, Fortv:s arkiv Eskilstuna, 2000.

2:2 Parkens avgränsningar

Parken avgränsas i norr och öster av klippta häckar som delvis följer parkens ursprungliga gränser (för historisk jämförelse se fig.60). När häckarna planterats har inte gått att kartlägga. växtmaterialet består idag av 3 olika arter. Snöbär (*Symphoricarpus albus* var. *Laevigatus*), amerikansk hagtorn, (*Crataegus intricata*) och trubbhagtorn (*Crataegus monogyna*).

Figur 10. En klippt hagtornshäck (*Crataegus monogyna*) i parkens nordvästra hörn. Denna avgränsning följer inte parkens ursprungliga gräns (Foto: Roger Jonsson, juni 2005)

Figur 11. Vid grinden in till Norra befälshusets trädgård upphör snöbärshäcken (löper från höger och upphör i mitten på bilden). (Foto: Roger Jonsson, januari 2005)

2:3 Parkens byggnader (Orientering se fig.9)

Parkmiljön domineras av träbyggnader från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Den äldre bebyggelsen består av två så kallade kruthus uppförda i sten. En utförlig beskrivning av parkens omgivande bebyggelse och försvarsverk finns i en separat vårdplan⁵.

Södra befälshuset

Södra befälshuset (fig.51) uppfördes 1874-77. Byggnaden uppfördes i samband med att parken anlades och samspelar väl med parkanläggningen. Ursprungligen hade befälshuset en vacker och tidsenlig glasveranda, denna togs bort under en renovering under åren 1955-56⁶.

Norra befälshuset

Norra befälshuset (fig.12) uppfördes 1908 med slätputsade ljusa fasader. På samma plats låg tidigare det gamla kommandanthuset⁷. Byggnaden ligger på platsen för de gamla trädgårdarna och tillhör inte i den egentliga parken. Husets entrégång har förlängts ut i parken, kanske då huset uppfördes, gångstigen flankeras idag av rabatter med prydnadsbuskar

Marketenteribyggnaden

Marketenteribyggnaden uppfördes 1911, byggnaden har fasader av liggande träpanel och veranda med snickarglädje. Byggnaden utstrålar i likhet med Södra befälshuset en feststämning som står i viss kontrast till den i övrigt strängt utformade arkitekturen.

Stora kruthuset

Stora kruthuset (fig.19) är den äldsta bevarade byggnaden i parken, den är uppförd i gråsten. Dess äldsta del är från 1736, den tillbyggnad som innebar att huset fick sin nuvarande T-form, kom till i slutet av 1840-talet.⁸

Norra lilla kruthuset

Norra lilla kruthuset ligger utanför parkens egentliga avgränsning. Byggnaden uppfördes i kalksten 1854-55 och är intakt bevarad så som den uppfördes⁹.

⁵ Cassel, 1989, sid 1ff.

⁶ a.a. sid.47.

⁷ a.a. sid.37.

⁸ Nyman, 1978, sid.45.

⁹ Cassel, 1989, sid.120.

Figur 12. Gångstigen upp emot norra befälshuset har tillkommit efter att parken anlades. (Foto Roger Jonsson, januari 2005)

Figur 13. Grindarna in till trädgården med kungliga namnchiffer är tillverkade av gavlarna till gamla båtsmanssängar.¹⁰ (Foto Roger Jonsson, juni 2005)

¹⁰ Nyman, 1978, sid. 50.

2:4 Parkmöblemang (orientering se fig.9)

I parken finns diverse objekt som man möblerat utemiljön med. Detta så kallade parkmöblemang av sittbänkar, soptunnor, skyltar, belysning med mera, är betydelsefulla detaljer i en parkanläggning. En park med vackra detaljer och välskött inredning ger intryck av omsorg. Kompletteringar av parkmöblemanget bör därför väljas med omsorg och för att harmoniera i färg och form med det material som redan finns i parken.

Det har varit svårt att kartlägga delar av parkmöblemangets ursprung. Det är därför svårt att bedöma enskilda objekts specifika bevarandevärden. Enligt Kulturminneslagen (KML) är minnesstenen över KA2 från år 2000 samt Coldinerkorset, att betrakta som ”*lämningar efter människors verksamhet under forna tider*”. Dessa faller därmed under lagen om fornminnen¹¹. Länsstyrelsen är tillståndsgivande myndighet för alla ingrepp som rör dessa två objekt. Utöver detta är brunnplatsen (fig.16) och monumentplatsen (det vill säga själva platsen för Coldinerkorsets placering) (fig.15) ursprungliga strukturer och bevarade platsbildningar från parkens ursprungliga gestalt.

Övrig här beskriven inredning i parken har tillkommit under parkens senare historia. Även om de inte tillhör parkens ursprungliga gestalt, kan de anses vara betydelsefulla som förmedlare av ej kartlagd kultur-, person-, lokal-, och försvarshistoria.

Figur 14 och 15. Parkens gamla lyktstolpar passar väl in i miljön. De senare tillkomna belysningsarmaturerna känns dock lite felplacerade. Till höger. Monumentplatsen med tillhörande Coldinerkors, på platsen fanns det tidigare en berså. (Fotografier Roger Jonsson, juni 2005)

¹¹ För fasta lämningar av mänsklig verksamhet, som exempelvis kors, minnesvårdar, resta stenar, symboler och liknande märken, är det inte angivet någon undre åldersgräns för att objektets skall anses vara en forn lämning. I begreppet fornminne ingår således även minnesstenar resta under 1900-talet. Fornminnen skyddas enligt kulturminneslagen (KML) oavsett vem som är ägare till objekten. (KML 1988:950) 2 kap.1§.

Figur 16. Brunnplatsen med den gamla pumpen är en ursprunglig och central platsbildning i parken. Precis som det var tänkt när parken anlades så vilar platsen ännu idag i svalkande skugga från omgivande träd. (Foto Roger Jonsson, juni 2005)

Parkens belysning

En jämförelse av gamla fotografier visar att dagens lyktstolpar (fig.14) förmodligen inte är de ursprungliga, även om de är av äldre ursprung. Parkens första armaturer drevs med fotogen- eller rovolja¹², lamporna införskaffades 1879 (fig.46). De flesta belysningsstolpar återfinns idag ett par meter in på gräsplanerna. Det upplevs mer som att lamporna står inne i parken än längs promenadstigarna. Huruvida stolparnas placering är i överensstämmelse med dess ursprungliga läge är osäkert.

De befintliga ljusstolparna passar bra in i parkens miljö men för att understryka parkens tidstypiska prägel kan ett byte av den senare tillkomna belysningsarmaturen anses vara önskvärt.

Brunnsplatsen

Ganska centralt i parken återfinns brunnplatsen (fig.16). Pumpanordningens ålder och ursprung är oklart, men själva brunnplatsen finns markerad på planen över exercisplatsen från 1855 (fig.35). Såväl brunnen som pumpanordningen kan alltså vara äldre än parken. Platsen fungerar som en referenspunkt i parken, då den i motsats till gångarna inte har flyttats ur sitt läge.

¹² Rovolja är det sammanfattande namnet på olja ur raps, rybs och besläktade och obesläktade ogräs. Framför allt har rovolja använts som smörjolja och lysolja. ([www/http.shenet.se](http://www.shenet.se)). Omkring 1872 började äldre typer av lampor ersättas med fotogenlampor på fortet (Nyman, 1978, sid.27.)

Monument platsen med Coldinerkorset

På platsen för Coldinerkorset (fig.15) fanns förmodligen tidigare en berså. Platsen är idag kringgårdad av en måbärshäck som öppnar sig utåt parken. En stensatt gång leder fram till ett vitmålat järnkors. Monumentet är uppsatt på platsen av Coldinerorden, ett frimurarsällskap som har satt ut flera kors på olika platser i Karlskronas skärgård¹³. Alla Coldinerkors i skärgården är upptagna i fornminnesregistret och kan betraktas som fornminnen skyddade av kulturminneslagen (KML)¹⁴.

Sittplatser

På sommaren sätts vitmålade parksoffor av äldre klassisk modell ut i parken. Sofforna smälter väl in i miljön.

Papperskorgar

Papperskorgar av korrugerad plåt finns utplacerade på ett par ställen i parken. Papperskorgarna ger ett skräpigt intryck och borde ersättas av en diskretare modell.

Soluret

I södra delen av parken på planen framför södra befälshuset finns ett solur. Enligt uppgift från år 1927¹⁵. På en plakett står att läsa: *”Soliga timmar täljer jag blott, medan den flyende tiden obevekligt för dig närmare skuggornas land”*.

Minnesstenen

Mitt för entrén till Södra befälshuset står en minnessten rest över de förband som varit stationerade på Kungsholmen. Stenen är rest av kustartilleriregementet KA2, år 2000. Minnesstenen är inte upptagen som fornminne hos länsstyrelsen. Men minnesstenar betraktas alltid som fornminnen och ges automatiskt skydd genom KML, även om lämningen inte är registrerad¹⁶.

Klockstapeln

Klockstapeln består av skeppsklocka (fig.16) som bärs upp av en träkonstruktion på fyra ben. Som skydd finns överst ett tak av koppar. På klockan står *”Giuten på KONGL skeppswarvet i Carlskrona 1835”*. Det har inte påträffats några uppgifter som beskriver klockstapelns bakgrund eller ålder.

¹³ Melin, Olle, e-mail, 2005-03-16.

¹⁴ Nydolf, Nils Gustav, antikvarie, Länsstyrelsen Blekinge län 2005-12-14.

¹⁵ Melin, Olle, e-mail, 2005-03-16.

¹⁶ [www//http: lst/blekingelän/kulturmiljö/fornlämningar](http://www.lst/blekingelän/kulturmiljö/fornlämningar), 2005-12-14, KML (1998:950).

2:5 Inventering av träd och buskar

Parken inventerades mellan januari och juli 2005. Vid inventeringen artbestämdes på så sätt 102 olika träd och buskar i parken¹⁷. Det finns ibland dessa ett okänt antal subspecifika taxa som inte har kunnat bestämmas.

Träd har vid inventeringen fått nummer från 1 till 99, buskar 100-199. De vanligaste träden i parken har fått nummer 1-9, resterande nummer är slumpmässigt valda. Angivelsen för sluthöjd är hämtad ur: *Våra trädgårdsväxter*¹⁸ (1996) och avser genomsnittliga svenska förhållanden. I de fall det gått att hitta uppgifter om planteringsår finns detta angivet.

Tabell 1: Träd och buskar i parken på Kungsholms fort sorterad i nummerordning. (Roger Jonsson juli 2005).

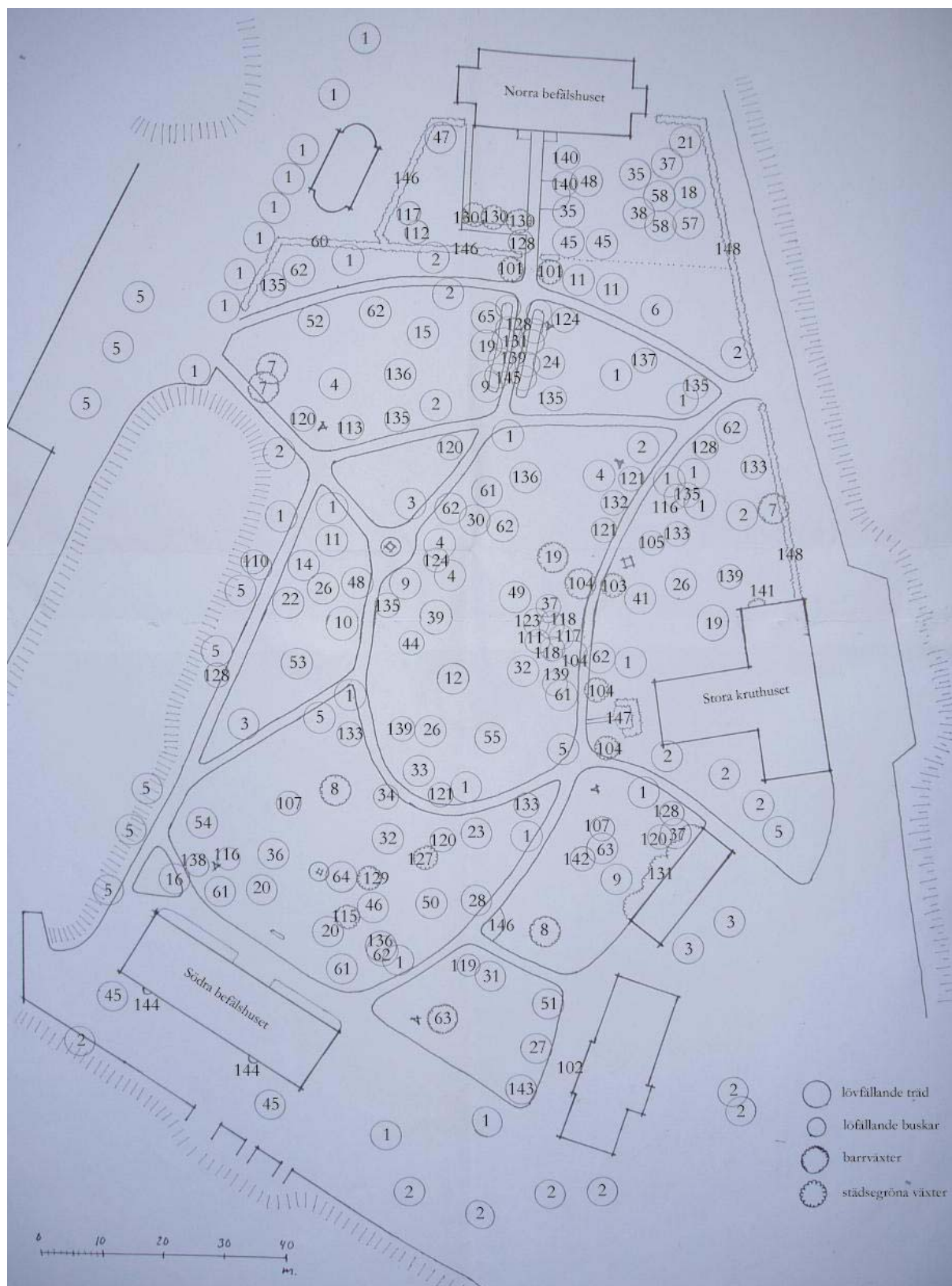
nr. 1-99	Vetenskapligt namn	Svenskt namn	planteringsår	Ung. sluthöjd
1	<i>Tilia × europaea</i>	parklind		20-25
2	<i>Quercus robur</i>	skogsek		20-25
3	<i>Fagus sylvatica</i>	bok		20-25
4	<i>Fraxinus excelsior</i>	ask		20-25
5	<i>Aesculus hippocastanum</i>	hästkastanj		15-20
6	<i>Ulmus glabra</i>	skogsalm		20-25
7	<i>Larix decidua</i>	europaisk lärk		20-25
8	<i>Taxus baccata</i>	idegran		5-7
9	<i>Acer pseudoplatanus</i> f. <i>purpureum</i> 'Atropurpureum'	röd sykomorlön		12-15
11	<i>Robinia pseudoacacia</i>	robinia		9-12
14	<i>Acer pensylvanicum</i>	strimlön		3-6
15	<i>Acer platanoides</i>	skogslön		15-20
16	<i>Acer pseudoplatanus</i> f. <i>variegatum</i> 'Leopoldii'	gulbladig sykomorlön		10-12
17	<i>Acer pseudoplatanus</i>	sykomorlön		20-25
18	<i>Acer rubrum</i>	rödlön		7-12
19	<i>Acer rufinerve</i>	rostlön	1987/1989	7-10
20	<i>Aesculus × carnea</i> 'Briotii'	rödblommig hästkastanj		9-12
21	<i>Alnus cordata</i>	italiensk al	1999	9-12
22	<i>Betula papyrifera</i>	pappersbjörk	2000	10-15
23	<i>Betula pendula</i> 'Tristis'	hängbjörk		12-15
24	<i>Castanea sativa</i>	äka kastanj		12-15
26	<i>Ginkgo biloba</i>	ginkgo	1994/okänt	9-12
27	<i>Gleditsia triacanthos</i>	korstörne	1991	9-12
28	<i>Juglans regia</i>	valnöt		7-9
30	<i>Laburnum alpinum</i>	alpgullregn		5-7
31	<i>Laburnum × watereri</i> 'Vossii'	hybridgullregn		5-7
32	<i>Liriodendron tulipifera</i>	tulpanträd		12-15
33	<i>Magnolia soulangiana</i>	praktmagnolia		4-6

¹⁷ Växtnamnen är angivna enligt Svenskt kulturväxtdatabas, <http://skud.ngb.se/>, den 1:a december 2005.

¹⁸ Lorentzon, 1996.

34	<i>Malus baccata</i>	bärapel		5-7
35	<i>Malus domestica</i> sort	äpple		6-8
36	<i>Malus × purpurea</i>	purpurapel		5-7
37	<i>Morus nigra</i>	svart mullbär	1978/okänt	3-5
38	<i>Ostrya carpinifolia</i>	europaisk humlebok	1996	saknas uppg.
39	<i>Platanus × acerifolia</i>	platan		12-15
40	<i>Populus alba</i>	silverpoppel		12-15
41	<i>Populus nigra</i> 'Italica'	pyramidpoppel	1997	20-25
44	<i>Prunus serotina</i>	glanshägg		7-9
45	<i>Prunus serrulata</i> 'Kanzan'	japanskt körsbär		7-9
46	<i>Prunus subhirtella</i>	vårkörsbär		3-5
47	<i>Pyrus communis</i>	päron		12-15
48	<i>Pyrus salicifolia</i> 'Pendula'	vitbladigt päron	1995/1997	5-7
49	<i>Quercus rubra</i>	rödek		20-25
50	<i>Salix × elegantissima</i>	fontänpil		8-12
51	<i>Sophora japonica</i>	pagodträd	1992	8-10
52	<i>Sorbus aucuparia</i>	rönn		12-15
53	<i>Sorbus intermedia</i>	oxel		9-12
54	<i>Ulmus carpinifolia</i>	lundalm		20-25
55	<i>Ulmus glabra</i> 'Horizontalis'	hängalm		10-15
56	<i>Araucaria araucana</i>	brödgran /apträd		saknas uppg.
57	<i>Metasequoia glyptostroboides</i>	kinesisk sekvoja		12-15
60	<i>Crataegus monogyna</i>	trubbhagtorn		4-7
61	<i>Crataegus × media</i> 'Paul's Scarlet'	rosenhagtorn		5-8
63	<i>Sequoia sempervirens</i>	amerikansk sekvoja		saknas uppg.
64	<i>Catalpa bignonioides</i>	katalpa /trumpetträd		6-10
65	<i>Cladrastis lutea</i>	gulved		7-9
66	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>	ädelcypress		12-20
67	<i>Crataegus laevigata</i>	rundhagtorn		4-7
100	<i>Amelanchier lamarcki</i>	häggmispel		5-7
101	<i>Arbutus unedo</i>	smultronträd	1996	saknas uppg.
102	<i>Aristolochia macrophylla</i>	pipranka		5-7
103	<i>Berberis aggregata</i>	druvberberis		2-3
104	<i>Berberis thunbergii</i>	häckberberis		2-3
105	<i>Kalopanax septemlobus</i> var. <i>maximowiczii</i>	jättearalia		7-9
106	<i>Calycanthus fertilis</i>	kryddbuske		1,5
107	<i>Caragana arborescens</i>	sibirisk ärtbuske		3-5
108	<i>Chaenomeles japonica</i>	liten rosenkvitten		0.5-1
110	<i>Colutea arborescens</i>	blåsärt		2-3
111	<i>Cornus alba</i>	rysk kornell		2-4
112	<i>Cornus kousa</i>	koreansk kornell	1987	3-6
113	<i>Corylus avellana</i>	hassel		5-8
114	<i>Cotinus coggygria</i>	perukbuske		2-3
115	<i>Cotoneaster dielsianus</i>	rosenoxbär		2-3
116	<i>Deutzia hybrida</i> ssp.	hybriddeutzia		1-1,5
117	<i>Euonymus alatus</i>	vingad benved		1-2
118	<i>Euonymus planipes</i>	körbärsbenved	1994	2-3

119	<i>Exocorda racemosa</i>	pärlbuske		2-3
120	<i>Forsythia</i> × <i>intermedia</i> ssp.	hybridforsythia		1-3
121	<i>Forsythia suspensa</i> var. <i>fortunei</i>	hängforsythia		2-3
122	<i>Genista tinctoria</i>	färgginst		0,1-1
123	<i>Hamamelis japonica</i>	japansk trollhassel		2-3
124	<i>Lonicera ledebourii</i>	skärmtry		1-2
125	<i>Lonicera tatarica</i>	rosentry		2-3
126	<i>Magnolia</i> × <i>soulangeana</i>	praktmagnolia		4-6
127	<i>Mahonia aquifolium</i>	mahonia		0.5-1
128	<i>Philadelphus coronarius</i> sort	doftschersmin		2-4
129	<i>Prunus laurocerasus</i> ssp.	lagerhägg		0,5-2
130	<i>Prunus lusitanica</i>	portugisisk lagerhägg	1996	saknas uppg.
131	<i>Rhododendron</i> sp.	rododendron		2-3
132	<i>Rhus typhina</i>	rönnsamak		2-3
133	<i>Ribes alpinum</i>	måbär		1-2
134	<i>Ribes odoratum</i>	gullrips		1-2
135	<i>Ribes sanguineum</i> 'Atrorubens'	rosenrips		1-2
136	<i>Syringa vulgaris</i>	syren		2-3
137	<i>Viburnum opulus</i>	skogsolvon		2-4
138	<i>Viburnum rhytidophyllum</i>	rynkolvon		2-3
139	<i>Weigelia hybrida</i> sort	trädgårdsprakttry		1-1,5
140	<i>Rosa</i> sp.	parkros		2
141	<i>Hedera helix</i>	murgröna		4-8
142	<i>Weigelia florida</i> sort	trädgårdsprakttry		1-1,5
143	<i>Magnolia</i> sp.	ej artbestämd magnolia		ej bestämd
144	<i>Vitis vinifera</i> sort	vinranka		3-5
145	<i>Buxus sempervirens</i>	buxbom		1-1,5
146	<i>Symphoricarpos albus</i> var. <i>laevigatus</i>	snöbär		endast som klippt häck
147	<i>Ribes alpinum</i> 'Schmidt'	måbär		
148	<i>Crataegus intricata</i>	amerikansk hagtorn		endast som klippt häck

Figur 17. Inventering av växtmaterial i parken på Kungsholms fort 2005. Växtförteckning se tabell 1. Uppmätningen av vegetationen har gjorts i förhållande till varje enskilt kvarters omgivande gångstigar. (Roger Jonsson, juli 2005)

2:6 Vegetationens sammansättning och dynamik

För att tydliggöra beskrivningen av parkens vegetation har vegetationen indelats i tre kategorier. 1) Överståndare 2) Mellanskikt 3) Buskskikt. Kategorierna återspeglar de vegetationsskikt som finns i parken. Överståndarna utgörs av storgrova, skogsträd som i vissa delar av parken bildar ett nästintill slutet krontäcke. Mellanskiktet består av små träd och högvuxna buskar som kan ha ett trädliknande växtsätt. Buskskiktet utgörs av mindre buskar som inte får en trädliknande form eller storlek.

1. Överståndare (stora skogsträd)

Det övre krontäcket domineras av vanliga skogsträd som lind, ek, ask, alm, tysklönn och bok. Ibland överståndarna finns även inslag av mer ovanliga arter som exempel lundalm (*Ulmus carpinifolia*) och valnöt (*Juglans regia*). Många av de stora träden är förmodligen jämngamla med parken. Bland överståndarna utmärker ett stort exemplar av gulbrokig sykomorlönn (*Acer pseudoplatanus* f. *variegatum* 'Leopoldii') samt parkens största träd en bok (*Fagus sylvatica*) (fig.53).

En övervägande del av överståndarna är utpräglade stamträd med högt ansatta kronor¹⁹. Dess kronformen speglar parkens tidigare konkurrensförhållanden och är ett resultat av att träden utvecklats i en tät plantering tillsammans med jämbördiga träd. I parkens norra del står överståndarna fortfarande tätt och bildar ett nästintill slutet krontäcke. (Fig.15) De täta och höga stamträden ger området en utpräglad skogskaraktär.

Figur 18. Parkens norra del domineras av storgrova skogsträd som ek, lind, lärk och ask, alla med högt ansatta kronor. (Foto: Roger Jonsson januari 2005)

¹⁹ Träd som får utvecklas fritt som solitärträd behåller i högre utsträckning lågt ansatta grenar och utvecklar en annorlunda karaktär och kronform än träd planterade i täta förband.

2. Mellanskikt (små träd och storvuxna buskar)

Mellanskiktet består av mindre träd och större buskar samt de nyplanterade träd som ännu är små. Här återfinns en hel del äldre träd och buskar, varav många är undertryckta av den högre vegetationen. Stora delar av mellanskiktet hade mått bra av att få mer solljus.

Figur 19.

Figur 19. Intill brunnplatsens återfinns en samling av benved-, hagtorns- och gullregnsbuskar. Dess placering och utseende tyder på att buskaget kan vara en del av den ursprungliga planteringen. (Foto: Roger Jonson, januari 2005)

Figur 20.

Figur 20. Det krokiga rosenhagtornsträdet (*Crataegus x media* 'Paul's Scarlet') är ett av mellanskiktets karaktäristiska småträd som hade gynnats av ett ljusare läge. (Foto: Roger Jonson, januari 2005)

Bland de äldre individerna kan nämnas ett antal gullregnsträd (*Laburnum alpinum*) och vanlig benved (*Euonymus europaeus*) (fig.19). Olika sorters hagtorn (*Crataegus* spp.) (fig.20) och två stora idegranar (*Taxus baccata*) samt två svarta mullbärsträd (*Morus nigra*). Bland mellanskiktets träd och buskar finns många individer med ett särpräglat utseende och egensinnig karaktär. Många växter i mellanskiktet är mycket gamla exemplar några kan möjligtvis härstamma från ursprungliga planteringen.

3. Buskskikt (mindre prydnadsbuskar)

Över hela parkens yta återfinns spridda planteringar av mindre prydnadsbuskar. Dessa är med undantag av ett på senare tid anlagt buskage (fig.21), genomgående placerade som fristående solitärbuskar. De mest förekommande arterna i parken är olika arter och sorter av forsythia (*Forsythia* spp.), rips och måbär (*Ribes alpinum*) luktschersmin (*Philadelphus coronarius*), tryn (*Lonicera* spp.), skogsolvon (*Viburnum opulus*) och berberis (*Berberis* spp.). Arterna var vanligt förekommande i parker vid tiden då anläggningen anlades. Det är dock ytterst tveksamt att några buskar i denna kategori skulle härstamma från parkens begynnelse²⁰. Betydande delar av buskskiktet står idag skuggigt med resultat att de är glesa och blommar återhållsamt (fig.19). Många av de arter som finns här hade föredragit en ljusare placering.

²⁰ De flesta arter av buskar är inte så långlivade som träd. Det är i det här fallet omöjligt att bestämma buskarnas ålder då de regelbundet klippts ned, och på så sätt förnygrats.

Figur 21. Buskaget på bilden är det enda exemplet på att man under senare tid planterat buskar i grupper. (Foto: Roger Jonsson, april 2005)

Figur 22. Buskarna i parkens norra del är glesa på grund av skuggan. (Foto: Roger Jonsson, juni 2005)

Vegetationens kondition

Parkens vegetation är i varierande kondition. Skillnader inom beståndet beror i stor utsträckning på de varierande förutsättningar som finns på enskilda växtplatser. De flesta av parkens stora träd kan beskrivas vara i medelgod kondition. Överlag finns dock en tendens att mer skugg- och konkurrenståliga träd, som exempel sykomorlönns och bok har bättre utvecklade kronor och ser mer välmående ut än mer ljuskrävande arter som ek och robinia. I de lägre skikten finns ett antal praktfulla och mycket välmående buskar. I stor utsträckning präglas dock parkens busk- och mellanskikt av individer med något, till mycket, nedsatt kondition. De buskar som är i dålig, eller mycket dålig kondition står ofta i djup skugga.

En del problem kan härledas till ambitionen att tänja gränserna för vilka växter som går att odla i svenskt klimat. Många av de känsliga träd och buskar som planterats i parken under de senaste åren, visar trots goda klimatförutsättningar tydliga tecken på etableringsproblem²¹. Bakgrunden till problemen är komplex men viktig att uppmärksamma för att säkerställa en tillfredställande framtida återväxt av parken. Förslag på åtgärder kan lämpligen beskrivas i ett framtida skötselprogram.

Figur 23.

Figur 24.

Figur 25.

Figur 23. De allra känsligaste nyplanterade träden har fått specialtillverkade kåpor som skyddar mot sol och vind under vintrarna. (Foto: Roger Jonsson, januari 2005)

Figur 24. Trots gynnsamma yttre förutsättningar har de små ginkgoträden (*Ginkgo biloba*) uppenbara problem med tillväxten. (Foto: Roger Jonsson, juni 2005)

Figur 25. Ett exempel på en stor fläkskada på en av parkens röda sykomorlönnsar. (Foto: Roger Jonsson, juli 2005)

Flera av parkens träd har skador på sina stammar. Även ganska små stamskador kan bli allvarliga då de utgör en potentiell risk för rötangrepp och sjukdomar. Stora träd angripna av röta kan utvecklas till en fara för besökare såväl som omgivande vegetation vid okontrollerad vindfällning. Det är viktigt att även säsongsanställd personal är utbildad, och medveten om vilka skador felaktigt användande av gräsklippare och gräsröjare kan orsaka vegetationen. Beskärningsarbeten har utförts löpande sedan 1990-talet varvid en del av parkens träd även vitaliseringsgödslats med speciella gödselstavar²².

²¹ Det är viktigt att känsliga träd får en bra start vid planteringen. En god etablering innebär att trädet snabbt får normal tillväxt och kan bygga upp inre motståndskraft och styrka.

²² Trädvårdsplan Kungsholmsfort, 1990.

2:7 Generella förutsättningar

Klimat och jordmån

Det maritima präglade klimatet på ön ger sena vårar och långa milda höstar. Försvarsmurar och de kringgärdande vallarna bidrar till att skapa ett gynnsamt lokalklimat för växtligheten i parken. Jordmånen förefaller stenig och bitvis svår genomtränglig²³. Vid högt vattenstånd tränger saltvatten in i fortets brunnar med resultat att vattnet förorenas med bräckvatten. Det finns dock idag inga synbara tecken på att grundvattnets kvalitet har påverkat växtligheten negativt.

Figur 26. Fortets yttre försvarsmurar höjer sig ur havet, den slutna fasaden signalerar den besittningsrätt som hävdats här genom århundradena. (Foto: Fortifikationsverket, Eskilstuna, okänt årtal)

Tillgänglighet

Tillgängligheten för allmänheten är begränsad eftersom parken ligger inom militärt skyddsområde. Den som vill besöka parken idag är hänvisad till turistbyråns guidade turer som erbjuds under sommarhalvåret.

Ägoförhållanden

Fastigheten ägs av svenska staten. Fortifikationsverket (FORTV) representerar det statliga ägandet och har därmed ansvaret för den långsiktiga fastighetsförvaltningen, restaurering och underhåll av byggnader och parkanläggningar. Fortifikationsverket förvaltar fastigheter för försvarsändamål, hyresgästen är idag huvudsak Försvarsmakten (FM).

²³ Bauer, 1967 sid 8; muntligen, Wallander, Ulf, april 2005.

2:8 Skötselhistorik

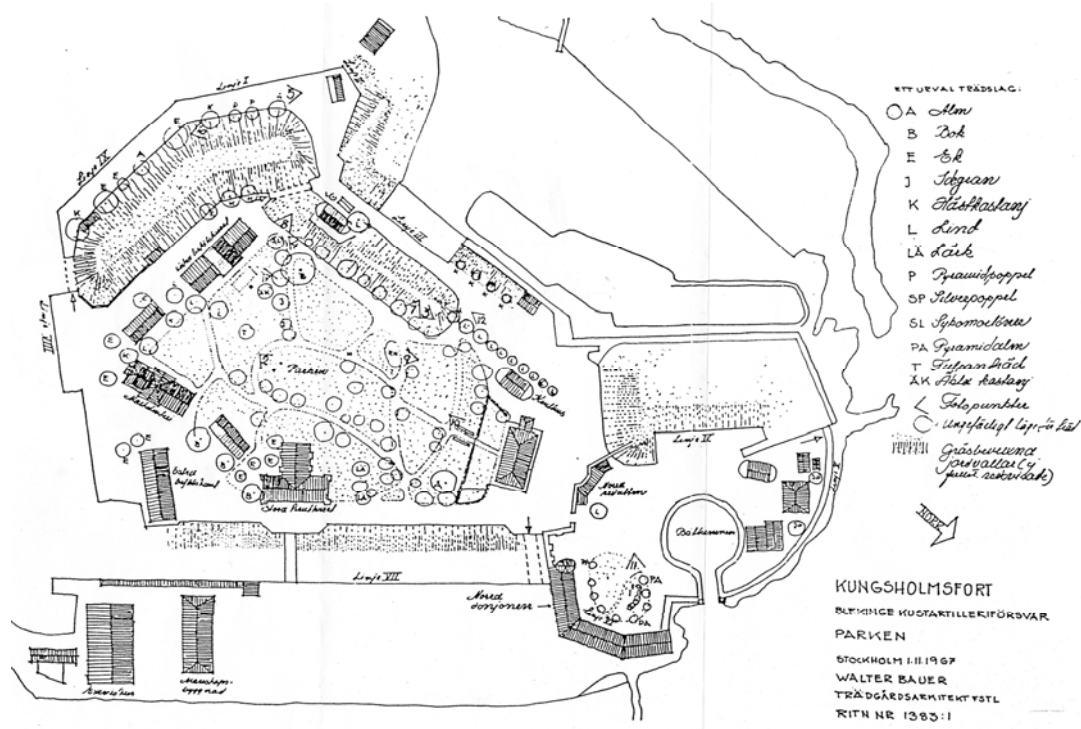
Parkdrift och löpande underhåll

Fortifikationsverket har en egen driftstyrka som står för det löpande underhållet av fastigheten. En person står för det löpande underhållet av parken som gräsklippning, städning, snöröjning och harvning av grus och gångar. Upprättande av trädvårdsplan och större beskärningsarbeten utförs på entreprenad.

Bauers dokument från 1967

1967 inventerades och dokumenterades parken av slottsarkitekt Walter Bauer²⁴. Det korta besöket resulterade i rapporten ”Kungsholms fort - Inventering av fortets park och kommentarer”. Bauer beskriver här parken översiktligt i text och bild och lämnar råd gällande dess framtida vård. Hans förslag bygger på att renodla vegetationen, så att byggnadsverkens och befästningarnas arkitektur och funktioner framhävs²⁵.

Bauers rapport har lite felaktigt kommit att betraktas som parkens vårdprogram och påstås även ha använts som restaureringsunderlag någon gång på 1970-talet²⁶. Bauers inventering behandlar visserligen problematik som ofta tas upp i ett vårdprogram, men han skriver själv uttryckligen att dokumentet endast kan betraktas som en ofullständig förstudie av parken. Den bifogade situationsplanen är ofullständig, exempelvis är flera stora träd i parken inte utmärkta.

Figur 27. Walter Bauers situationsplan från 1967. Det bör noteras att kartläggningen av parken inte blev fullständigt utförd vid hans korta besök på ön.

²⁴ Walter Bauer (1910-1994) var verksam som slottsarkitekt under 1960- och 70-talet. Han anlätades flitigt som rådgivare vid ett flertal större park- och trädgårdsrestaureringar under sin verksamhetstid.

²⁵ Bauer, 1967, sidan 13.

²⁶ Förteckning över byggnadsminnesmärken, 1976, sid. 241.

Vårdplan 1989

Det finns en äldre vårdplan för Kungsholms fort som behandlar skötsel och underhåll av fortets byggnads- och försvarsverk. Delar av den yttre miljön behandlas här översiktligt.²⁷

Trädvårdsplan 1990

Det mest aktuella dokumentet som rör parkens skötsel idag är en trädvårdsplan som upprättades av Karlskrona kommun 1990²⁸. En inventering och en bedömning av trädens kondition är grunden för trädvårdsplanens insatser. Planen är aktuell och används fortfarande vid exempelvis beskärningsarbeten. Trädvårdsplanen bidrar på ett positivt sätt till att bevara och bygga upp trädens kondition och därmed även parkens kulturhistoriska värden.

²⁷ Cassel, 1989, Vårdplan I och II.

²⁸ Trädvårdsplan Kungsholms fort, Karlskrona kommun 1990.

2:9 Övergripande skyddsföreskrifter och lagstiftning

Utöver de specifika skötseldokument som finns beskrivna för parken på Kungsholms fort finns ett antal förordningar och lagar som reglerar handhavandet av historiska parker och trädgårdar. Kulturminneslagens (KML1988: 950) som trädde i kraft den 1 januari 1989 omfattar inte statliga byggnadsminnen. Den är ändå en viktig markering då förordningen innehåller rekommendationer som innebär en betydelsefull skärpning av den nationella lagstiftningen.

Florensdokumentet

Den mest uppmärksammade dokumentet som reglerar handhavande av kulturhistoriskt intressanta parker och trädgårdsanläggningar är Florensdokumentet. Förordningen är en internationell utarbetad överenskommelse som innehåller rekommendationer för bevarande och restaurering av historiska parker och trädgårdar. Florensdokumentet är en vidareutveckling av Venedigdokumentet och antogs av ICOMOS²⁹ 1982.

Syftet med Florensdokumentet är att höja statusen för historiska parker och trädgårdar till samma nivå som för andra (bebyggda) historiska monument. Dokumentet betonar att bevarandet av parker och trädgårdar måste följa särskilda regler eftersom man i trädgårdssammanhang har att göra med ett levande material.³⁰

Förordningen om statliga byggnadsminnen

De fastigheter och anläggningar i statens ägo som har ett kulturhistoriskt värde regleras enligt förordningen om statliga byggnadsminnen (1988:1229). Denna säger att "[...] *byggnad som tillhör staten får förklaras statligt byggnadsminne, om den är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde*". Detta gäller också [...] "*Park, trädgård eller annan anläggning*". Regeringen anger skyddsföreskrifter om vård och underhåll samt reglerar ägarens rätt till ändringar av byggnadsminnet.

Enligt förordningen skall de bevarandevärda egenskaperna alltid dokumenteras. Utifrån dessa värden skall skyddsföreskrifter upprättas. I förordningens sista paragraf 16 § (1995:982) sägs att "[...] *den fastighet som ägs av staten och som representerar en viktig del av det nationella kulturarvet eller annars stort kulturhistoriskt värde skall förvaltas så att det kulturhistoriska värdet inte minskar*"³¹ Detta kan tolkas som att de dokumenterat värdefulla lämningar som finns i parken skall prioriteras i den framtida vården och att de omhändertas omsorgsfullt och med hjälp av erforderlig expertiskunskap.

De byggnader som inte betraktas som synnerligen märkliga, men ändå som värdefulla kan få ett viss kulturhistoriskt skydd genom förordningens 12 §. Detta innebär att byggnader som inte uppfyller kravet som byggnadsminne kan få ett visst skydd genom att Riksantikvarieämbetet tar upp dem i en förteckning och upprättar föreskrifter för dess vård.³²

²⁹ International Council of Monuments and Sites

³⁰ *Historiska parker och trädgårdar*, Riksantikvarieämbetet, 1996, Bonnier Ann-Catherine, Lundquist Kjell (red).

³¹ SOU 1997:144.

³² Ibid.

3. Kungsholms forts och parks historia

För att göra historiken mer överblickbar har beskrivningen delats upp i tre tidsperioder. Indelningen är ett försök att tidsmässigt avgränsa tre epoker som främst är avsedda att återspegla den inre borggårdens skiftande planlösningar. Epokerna som avgränsats är 1) *Exercisplatsen* 1680-1820, 2) *Esplanaden* 1820-1875, 3) *Landskapsparken* 1875-2005 (beskrivet i kapitel 5).

Fortets bakgrund och uppförande

Kungsholms fort tillkom i samband med att den nya Örlogsstaden Karlskrona anlades i den inre blekingska skärgården. Syftet var att säkra vattenvägen in till den nya staden i och för detta planerades två yttre fästningsverk i skärgården. De första ritningarna uppfördes 1679 av riksgeneralkvartermästaren Erik Dahlbergh. Planen angav att två fästningar skulle upprättas på ömse sidor om det smala sund som måste passeras för att nå fram till örlogshamnen. På den västra sidan intill Aspö uppfördes en bestyckad donjon³³ med fyra bastioner³⁴ som senare fick senare namnet ”Dronningeskär”. På den kala holme som låg intill Tjurkö påbörjades uppförandet av systerfortet, en femhörnig bastionsfästning kallad ”Kongsholmens Sjökastell”.³⁵

Figur 31. Kopperstick av Johannes van den Aveelen, och Erik Dahlbergh. Bilden visar Kungsholmens systerfort ”Dronningeskär”, avbildat från väster respektive öster. ([www/http://idehistoria.nu/SueciaAnticua.html](http://idehistoria.nu/SueciaAnticua.html), fästningar, Sverige, Karlskrona, drottningeskär)

Enligt en gammal sedvänja har det inom militärväsendet funnits standardiserade normer och riktlinjer för hur dess byggnadsverk skall utföras. Redan 1687 lät generalkvartermästaren Erik Dahlberg utarbeta de första normalritningarna för de olika befälskategoriernas bostäder. Försvarsmaktens regler för byggnadsföretag bygger allt sedan dess på väl rotade traditioner och är

³³ Donjon. En inne i fästningen liggande försvarsbyggnad eller torn (Törnquist 1982 bilaga 1).

³⁴ Bastion. Antalet bastioner är en benämning som anger hur många yttre ”försvarshörn” en försvarsanläggning har. Ibid.

³⁵ Nyman, 1978, sid. 1.

präglade av en centralstyrning som har fortlevt fram till idag.³⁶ De militära anläggningarna präglas också ofta av att militärmakten velat illustrera sin egen organisationsförmåga. Anläggningar har därför ofta blivit storslagna och hierarkiskt byggda som uttryck för makt, ordning och disciplin³⁷.

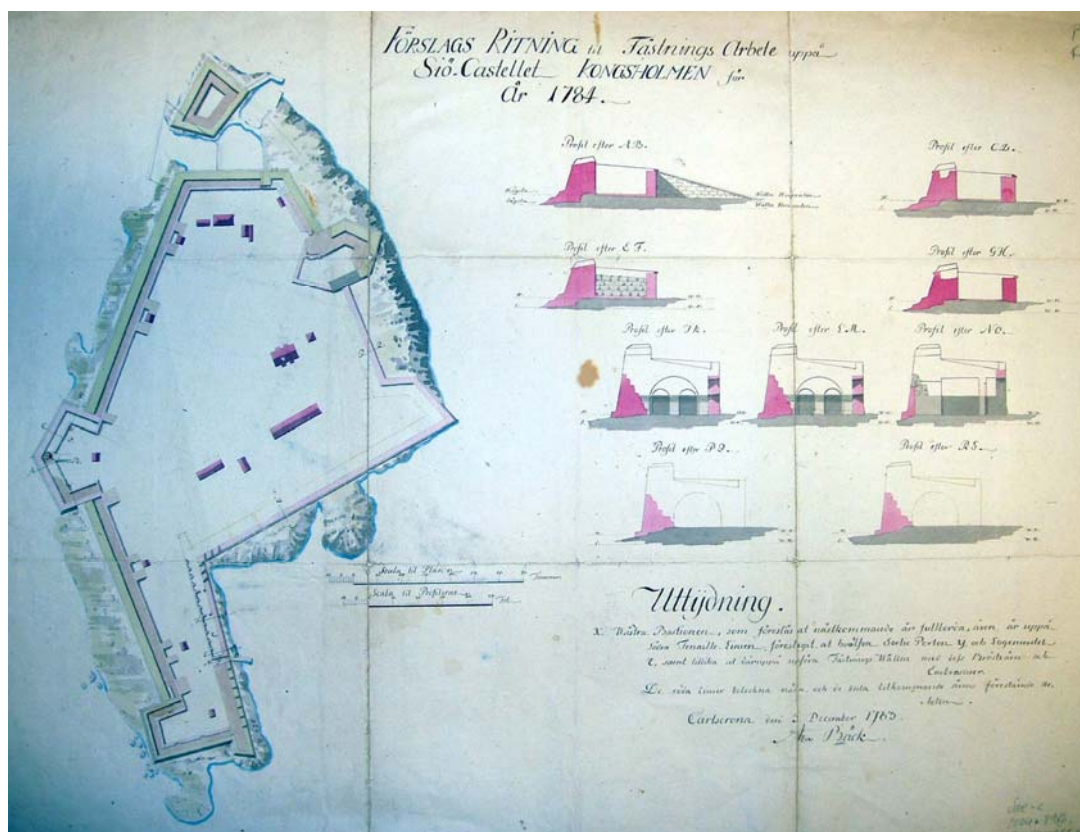
³⁶ Berg, 1996, sid. 92.

³⁷ Lundahl, 2001, sid 7.

3:1 Exercisplatsen

Allmän historisk bakgrund

1680 påbörjades de första befästningsarbetena på Kungsholmen. Brist på pengar såväl som politiskt initiativ och arbetsdugligt folk bidrog till att arbetena tidvis låg nere och byggnationen kom att dra ut på tiden. Först på 1720-talet tog arbetena rejäl fart och inte förrän 1741 var Kungsholmens yttre försvarsverk helt slutet. 1788 låg fästningen helt fullbordad enligt då gällande planer.³⁸

Figur 32. En förslagsritning över förstärkningsarbeten för Kungsholmen från 1784. Fästningsplanen verkar utöver byggnaderna och det omgivande fästningsverket sakna andra rumsbildande inslag. (Kungliga örlogsmannasällskapet (Köms), Karlskrona, Ehrensvärdska samlingen, Sae-c, 2004/8986)

Hur exercisplatsen såg ut från 1679 fram till omkring 1820 är svårt att göra sig en bra bild av. De ritningar som finns från perioden upprättades främst med tanke på att illustrera fortets befästningsverk och andra primära funktioner. Med stöd av det material som finns kan man anta att fästningsplanen förutom byggnaderna, saknade en sammanhållande gestaltad formgivning. Förmodligen bestod fästningsplanen av en öppen jord- eller grusyta, lika fattig på innehåll som de studerade ritningarna faktiskt uppvisar³⁹.

³⁸ Nyman, 1978, sid. 5.

³⁹ Ritningen i figur 32 representerar det informationsinnehåll som ett stort antal genomgångna planer från tidsperioden uppvisar.

3:2 Esplanaden

Allmän historisk bakgrund

På 1820-talet efter en lång fredlig period, stod sjökastellet Kungsholmen i ett allt mer tilltagande förfall. Samtidigt etablerades en ny nationell försvarsstrategi i landet. Principen byggde på att alla befintliga försvarsresurser skulle samlas till en stark enhet i landets inre del. Den nya centraliseringsstrategin innebar att de fästningar som låg utspridda längs landets yttre gränsposteringar hotades med avveckling. Trots sitt geografiskt utsatta läge blev Kungsholmen ett av de fåtal äldre fästningsverk som överlevde omorganisationen. Istället kom fortet att rustas upp efter ett renoveringsbeslut.

Under de omfattande ombyggnadsarbetena som påbörjades 1822 revs eller förstärktes alla de gamla 1700-talsbefästningarna. Trots att fortets till sitt yttre fick ett nytt utseende behölls i princip samma grund- och planutsträckning som tidigare (fig.34).⁴⁰ Det enskilt största projektet som tillkom var Norra redutten⁴¹ som uppfördes i fortets norra del. Alla byggnadsverk uppfördes efter förslag av dåvarande fortifikationsbefälhavaren Baltzar Cronstrand och var färdigställda omkring 1836.⁴²

Den inre borggården genomgick en omfattande upprustning. På den öppna triangulära ytan skapades ett strikt ordnat esplanadsystem⁴³ inramat av enkla trädrader (fig.33). Gångsystemet utgjordes av breda och symetrisk ordnade axlar som utstrålade ifrån *corps de gardets*⁴⁴ portöppning (fig.35).

Ombyggnadsarbetena av sjökastellet var i stort sett klara på 1850-talet och för att illustrera det nyupprustade fortet lät fortifikationsbefälhavaren Gustav Ellis Cronstrand⁴⁵ uppföra en modell av hela anläggningen.⁴⁶ Det var först nu, efter upprustningen som det före detta sjökastellet var så försvarsmässigt välrustat att det erhöll den högre statusen, och namnet - Kungsholms fort.⁴⁷

⁴⁰ Cassel, 1989, sid. 13.

⁴¹ Redutt. Är ett fritt liggande slutet försvarsverk utan understöd från flankerande sidoförsvar. Törnquist, 1982, bilaga 1.

⁴² Cassel, 1989, sid. 13.

⁴³ Med esplanad avsågs under 1800-talet en öppen plats framför ett befästningsverk. Esplanader var ofta trafikerade och dess funktion var i första hand att befordra och underlätta kommunikation. Nolin, 1999, sid. 63.

⁴⁴ *Corps de garde*. En vakt eller arrestlokal. (Törnquist, 1978, bilaga 1.)

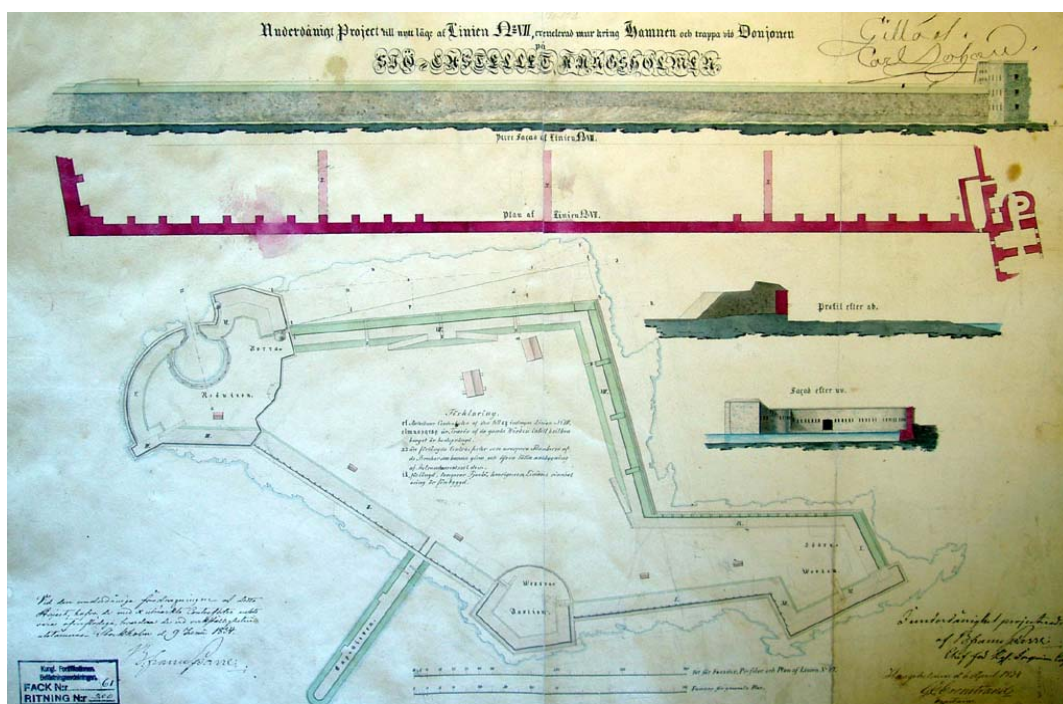
⁴⁵ Gustav Ellis Cronstrand var bror till arkitekten Baltzar Cronstrand.

⁴⁶ Modellen förefaller vara ett pålitligt tidsdokument. Enligt gammal text skriven direkt på modellen färdigställdes modellbygget år 1858 på uppdrag av kaptenen J.U.G. Améen.

⁴⁷ Nisser, 1966, sid. 245.

Figur 33. Modellen över Kungsholms fort visar esplanaden som den såg ut efter avslutade arbeten år 1858. I förgrunden syns Norra redutten med den runda hamnen, bortom *corps de gardet* syns esplanaden med dess alléplanteringar. Till höger löper före detta försvarslinje 2 med dess allé (idag linje 3). (Foto: Roger Jonsson, januari 2005. Karlskrona, marinmuseum.)

Figur 34. Ritning från 1834 där man ser den nyuppförda norra redutten (vänster i bild). Det nya försvarsverket bestod av en donjon och en rund hamn omgivet av en svängd försvarsmur. (Krigsarkivet (KrA), Stockholm, Arméförvaltningen, Karlskrona Kungsholms fort, nr. 61: 200.)

Trädplanteringar på fortets esplanad under åren 1822-1846

Runt esplanadens sidor planterades i första skedet enkla rader av hästkastanj (*Aesculus hippocastanum*). Hästkastanjerna kompletterades sedermera av en inre trädrad av lindar (*Tilia* sp.) för att på så sätt bli till dubbelsidiga alléer som löpte runt esplanaden. På andra platser runt fortet planterades enstaka silverpopplar (*Populus alba*), oftast för att flankera portgångar och entréer exempelvis vid *corps de gardet* (fig.38).

Trädplanteringarna beskrivs detaljerat i major Sigurd Christenssons⁴⁸ historik över Kungsholmen. Linje⁴⁹ två:s alléer beskrivs exempelvis så här.

” [...] på vallgången mitt för och 9m från contreforterna stå 35 kastanjer. De 7 närmast V Bastionens flank planterades 1823, 13m innanför kastanjerna planterades 1839 32 lindar och i rad med dessa ytterst flyglarna samt mitt bakom kaponierportens vingmurar 4 poplar.”⁵⁰

Varför man bestämde sig för att komplettera de enkla raderna av lindar 16 år efter den första planteringen, framgår inte av Christenssons beskrivning. Kanske var avsikten att lindarna skulle bli arkadklippta⁵¹ för att förstärka esplanadens strikta uttryck⁵². Bilder från 1950-talet tyder på att träden vid tidigare tillfälle har hamlats ganska hårt (fig.36).

Idag återfinns nio lindar längs före detta linje tvås sträckning⁵³ (fig.37). De knotiga alléträden är förmodligen de samma som Christensson beskriver planterade på platsen 1839. Lindarna skulle i så fall vara över 160 år gamla. De tre hästkastanjer som idag återfinns längs den gamla alléns yttre sträckning, är alldeles för klenvuxna för att kunna vara ursprungliga.

⁴⁸ Major Sigurd Christensson var fortchef på Kungsholms fort under åren 1925-33. Han var mycket intresserad av Karlskrona sjöfästningars historia. I hans handskrift *Sjökastellernas historia - Anteckningar om kungsholmen, drottningsskär och västra hästholmen* får vi tillgång till bland annat löjtnant A. Fürsts beskrivningar av fortet. Fürsts noteringar är nedskrivna 1866 och senare sammanställda av Christensson. Handskriften är skänkt till KA 2: s officerssällskap i Karlskrona.

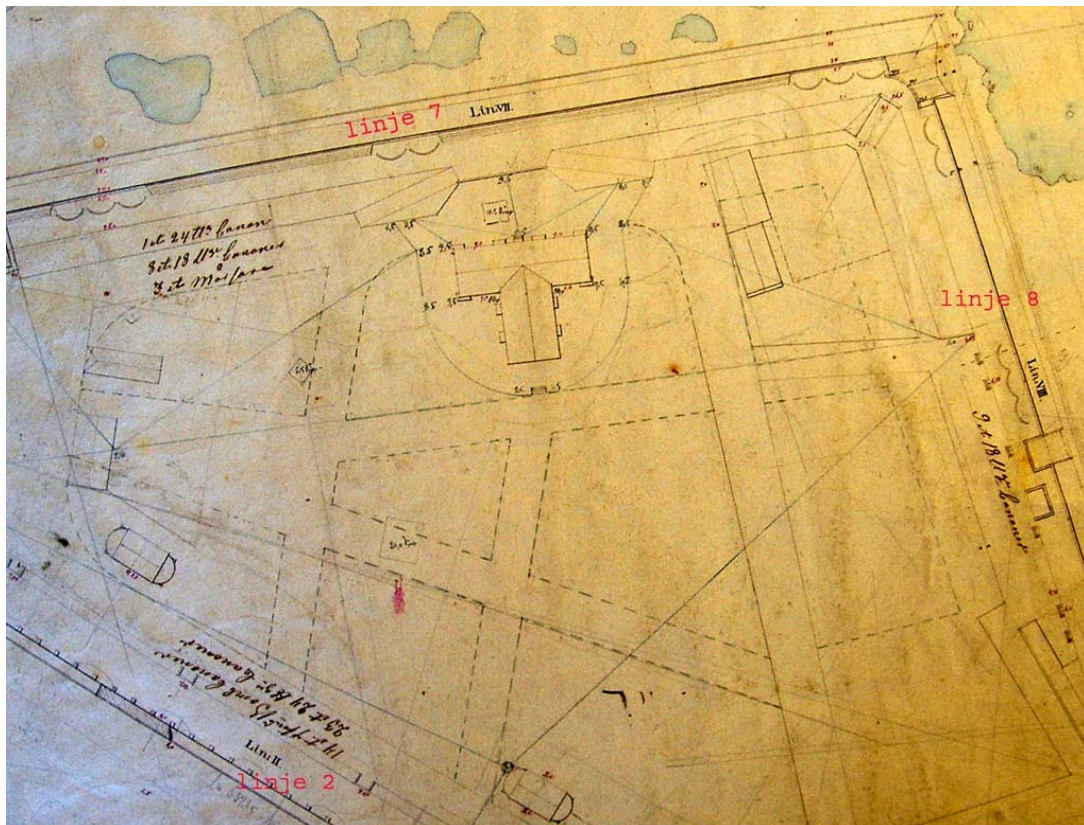
⁴⁹ Med linje menas försvarslinjer eller fronter, som löper längs fortets yttre långsidor.

⁵⁰ Christensson, omkring 1930, sid. 248.

⁵¹ En arkad kan beskrivas som en strikt formad häck ”upplyft” på alléträd. Till formklippning är lind ett ypperligt val av träd medan hästkastanj är högst olämplig.

⁵² Modellen är i detta avseende mindre pålitlig som källa då träden illustrerats med mossor av varierande kvalitet. Modellen återger i sin nuvarande form inte några träd som arkadklippta/formbeskurna.

⁵³ Gamla linje två motsvarar den front som idag kallas linje 3.

Figur 35. Esplanadens formella struktur framgår av en uppmätning av fästnings-planen från 1855. Till vänster i den punkt där två axlar sammanstrålar i en V-form, ligger det gamla Kommendanthuset. Försvarslinjernas dåvarande numrering är förtydligade i röd text. (KrA, Stockholm, Arméförvaltningen Karlskrona, Kungsholms fort, nr. 61:210(a))

Figur 36.

Figur 36. Bild från 1960-talet⁵⁴ där lindarna längs den gamla linje två:s sträckning har beskrivits hårt. (Foto: Fortv:s arkiv, Eskilstuna)

Figur 37.

Figur 37. Spåren från 1960-talets hårdföra kronreducering går att ana än idag. (Foto: Roger Jonsson, januari 2005)

⁵⁴ Fotografiets ålder är uppskattad med hjälp av oredovisat bildmaterial.

Försvarslinje 7, längs esplanadens östra sida planterades också som en dubbelsidig allé. En yttre rad av hästkastanj, samt en inre rad av lind.

*”På vallgången mitt för contreforterna samt i börnet mot lin XII vallgång stå i vallgångskanten 27 kastanjer på 8 m avstånd från contreforterna. 9 m innanför kastanjerna stå 26 lindar längs vallgatans inre kant.”*⁵⁵

Enligt modellen från 1858 var den östra allén avlägsnad redan innevarande år. Alléns tidiga avlägsnande kan förmodligen förklaras med den utrymmesbrist som uppstod då befästningsvallen måste förstärkas.

Figur 38. Foto från år 1900. *Corps de gardet* vars port är flankerad av två silverpopplar, trädet till vänster blåste omkull i vindstyrkor omkring 26 m/s den 9/7 1931.⁵⁶ (Marinmuseum, Karlskrona, A. Nyboms samlingar)

Allén av pelarpopplar längs linje 8 fick stå kvar då parken anlades. Träden syns på fotografiet från 1882 (fig.45) och även på planteringsplanen (fig.42) i form av två rader av mörka träd som löper genom parken. Kanske behöll man popplarna för att skapa en trivsamt miljö samtidigt som de uppväxta träden gav ett visst vind-, och solskydd åt de känsliga nyplanteringarna.

Av fotografiet att döma, kan man dra slutsatsen att de träd som omnämns som ”popplar” av Christensson egentligen är italienska pelarpopplar (*Populus nigra Italica*). De träd som han beskriver som silverpopplar (*Populus alba*), förefaller enligt bildmaterialet vara helt korrekt bestämda.⁵⁷

⁵⁵ Christensson, omkring 1930, sid. 246.

⁵⁶ a.a, sid. 254.

⁵⁷ a.a, sid. 256.

Esplanaden omkring 1870

I många svenska städer anlades trädplanterade esplanadsystem. Syftet med anläggningarna var att förhindra bränder, förbättra hygien och att skapa bättre förutsättningar för trafiken. Intresset för mer formellt utformade anläggningar var stort under 1800-talets början och mitt⁵⁸.

Kungsholmens esplanadsystem förefaller vara en ändamålsenlig och ganska tidstypisk planlösning. Men uppförandet av det strikta esplanadsystemet kan även tolkas som ett uttryck för att försvarsmakten ville illustrera sin organisationsförmåga genom arkitekturen.

I en beskrivning av esplanaden 1870 står det klart att verkligheten inte alls kommit att motsvara de prydliga intentioner som uppvisats i modellen år 1858 (fig.33). Ett tilltagande förfall verkar på ganska kort tid ha omvandlat esplanaden till en illaluktande skrot- och avstjälpningsplats där man på vissa delar bedrev odling av nyttoväxter.

Det allmänna tillståndet på ön uppmärksammades av garnisonsbefälhavare Thomas Psilanderskjöld i en anmälan till marinregementet 1870. Han framställer hur manskapet klagat över att brunnsvattnet är illasmakande, och att det ligger en osund lukt över hela fästningen. Psilanderskjöld misstänker att brunnen vid esplanaden har blivit förorenad av nedträngande smutsigt regnvatten då gödsel hade spridits ut på upphackade åkerfälte alldeles intill fästningsplanens brunn.⁵⁹

De beskrivna problemen med föroreningar och lukt härleddes ganska snart till de mångtaliga gödselupplag som fanns runt omkring på fästningen. Resultatet blev att all gödsling förbjöds på 100 fots avstånd från brunnen.⁶⁰

⁵⁸ Nolin, 1999, sidan 132-135.

⁵⁹ Christensson, omkring 1930, sid. 266f.

⁶⁰ Ibid.

3:3 Landskapsparken (1878 till 2005)

3:3: 1 Samtidkontext och influenser

I ett försök att förklara parkens bakgrund ur ett bredare trädgårdshistoriskt perspektiv, såväl som ur ett mer lokalförankrat och fortifikatoriskt perspektiv, har ett antal samtida förhållanden som kan ha varit tänkbara drivkrafter till uppförandet av en park studerats. Samtidskontexten skall ses som ett sätt att förstå parkens bakgrund genom att presentera alternativa förklaringar till de berättelser som finns kring parken idag. De presenterade motiven gör inte anspråk på att vara heltäckande då det inte gått att besvara på vilket sätt de har bidragit till parkens uppförde.

Fortifikatorisk bakgrund

Vid mitten av 1800-talet påbörjades en lång period av omvälvande teknisk utveckling inom artilleriet. Introduktionen av bättre vapen och fartyg medförde betydande fördelar främst för belägringsartilleriet. Med hjälp av bättre fartyg kunde man på ett mer kraftfullt sätt utnyttja ökad skottvidd, precision och genomslagskraft. Framstegen innebar att de gamla sjöfästningarna som tidigare uppförts med ganska svaga murverk åt sjösidan, i ett slag framstod som försvarsmässigt föråldrade.⁶¹

Trots att Kungsholmen nyligen genomgått en lång period av omfattande upprustningsarbeten, ansågs fortet inte längre vara försvarsdugligt. Till följd av detta inleddes ytterligare en ombyggnadsperiod som sträckte sig från 1873-79. Förändringarna blev genomgripande. I stort sett revs eller förstärktes alla äldre försvarsverk utom den senast tillkomna Norra redukten.⁶² De gamla försvarslinjerna fick delvis nya sträckningar och hela det södra försvarsverken togs bort. I samband med upprustningen planerades och uppfördes även Södra befäls huset med tillhörande park på den gamla esplanaden. Planerna som illustrerar projektet tyder på att parken och Södra befäls huset ingick i planerna redan på ett tidigt skede.

Stadsparkerna

Framväxten av de offentliga stadsparkerna var ett fenomen som etablerade sig i Europa i början av 1800-talet. Trenden spred sig även till Sverige där det under 1800-talet utvecklades ett stort hortikulturellt intresse. De offentliga stadsparkerna fick här sin storhetstid under 1860- och 1870-talen. En viss drivkraft var byggnadsstadgan från 1874. I denna rekommenderades varje svensk stad att anlägga parker till sin befolkning. Vurmandet för parker var dock ett exklusivt intresse som främst odlades av de högt uppsatta borgarna i städerna och initiativet till parkanläggningar togs också ofta av inflytelserika och välbeställda personer inom borgerskapet. Vad som drev på utvecklandet av den massiva parketableringen är en delvis omdebatterad fråga.

I sin avhandling *Public parks in Sweden 1860-1960* (1997) beskriver författaren Eivor Bucht att argumenten för att anlägga offentliga parker i hög grad inspireras och hämtas ifrån England, och den hälsodebatt som uppstod i spåren av deras överbefolkade storstäder. Men Bucht framhåller också att hygieniska, moraliska och sociala motiv var andra vanliga argument för anläggandet av stadsparkerna. Bucht pekar på att parkerna ofta beskrevs som ”stadens lunga” och därmed

⁶¹ Nyman, 1978, sid. 24.

⁶² Cassel, 1989, sid. 14.

syftade till att försörja staden med ren luft och att vistelsen i den friska luften beskrevs som ”moraliskt styrkande”.⁶³

Catarina Nolin säger i sin avhandling *Till stadsbornas nytta och förlustande* (1999) att de nya parkerna främst fungerade som promenadparker för flanerande stadsbor. Nolin menar att motiven för anläggandet av parkerna i stor utsträckning var att försköna städerna och höja dess värde. Nolin betonar att den framväxande borgerliga umgängelsekulturen var en viktig förutsättning för att de offentliga parkernas framväxt. Enligt henne var parkerna en viktig mötesplats och arena för den borgerliga umgängeskulturen där välsituerade borgare manifesterade sin sociala och ekonomiska status och kunde knyta viktiga kontakter.⁶⁴

Motiven till att uppföra en park på Kungsholmen hade likt alla andra parkanläggningar sina unika förutsättningar⁶⁵. Generellt sett kan det konstateras att tidpunkten för anläggande av parken på Kungsholmen sammanfaller med ett stort samtida intresse att skapa offentliga parker i hela landet. Det kan också vara intressant att notera är att det i många Svenska städer anlades parker främst på nedlagda befästningsvallar och annan uttjänt försvarsmark. På detta sätt omvandlades gammal uttjänt fästningsmark till parkanläggningar i Malmö, Göteborg, Kristianstad och Kalmar.⁶⁶ Mark i Kronans ägo donerades i flera fall till städerna med förbehållet att marken skulle användas så att den kom allmänheten till godo⁶⁷.

Officerarna och den borgerliga livsstilen

Borgerskapet var en samhällsklass som var på stark frammarsch i samhället under det sena 1800-talet. Inom officerskåren, som under lång tid varit en privilegierad samhällsgrupp, anammades den borgerliga livsstilen och dess ideal. Detta ledde till att officerarna ställde höga krav på utformandet av sin arbetsplats. I vissa fall slog sig officerare samman i grupperingar för att kunna bygga påkostade officersmässar för umgänge och fest⁶⁸. De uppförda byggnaderna blev ofta livfulla kontraster till den övriga militära arkitekturen då de smyckades med festliga verandor, balkonger och stora fönster, allt med sprudlande snickarglädje. I anslutning till officersmässarna anlades gärna parkanläggningar.⁶⁹

Förmodligen var uppförandet av parken och Södra befälshuset⁷⁰ ett sätt att skapa en representativ och passande miljö för officerarna och deras familjer. Parken kan därmed också förklaras med bakgrund av den borgerliga livsstilen och dess ideal, men förmodligen även som en allmän ambition att försköna miljön på fortet.

⁶³ Bucht, 1997, sid. 23, och sid. 191-202.

⁶⁴ a.a. sid. 313f; Bucht, 1997, sid. 191-202.

⁶⁵ Parken på Kungsholmen kan inte betraktas som en offentlig stadspark. Men argumenten och förebilderna för att uppföra en park på Kungsholmen kan delvis ha influerats och hämtats från de offentliga parkerna.

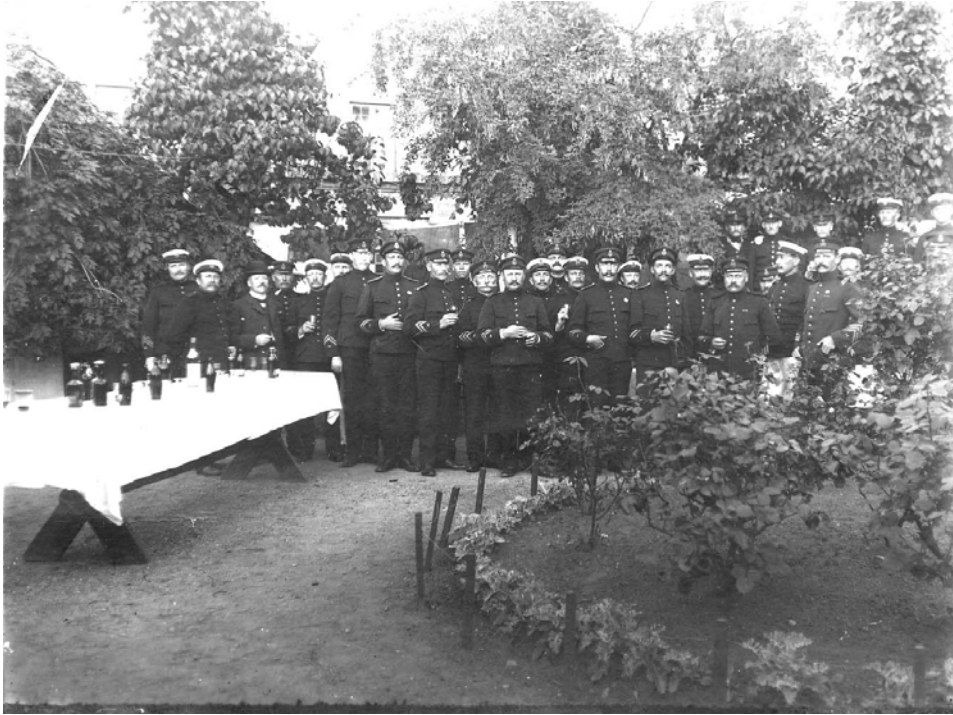
⁶⁶ Nolin, 1999, sid. 66f.

⁶⁷ Bucht, 1997, sid. 158.

⁶⁸ Den totala avsaknaden av dokumentation rörande Kungsholms forts parks uppförande, såväl i räkenskaper som andra arkivhandlingar, skulle kunna tolkas som ett tecken på att parken på Kungsholmen finansierats privat av de officerare som tjänstgjorde på fortet.

⁶⁹ Lundahl, 2001, sid. 50.

⁷⁰ Södra befälshuset var vid uppförandet en påkostad och vacker träbyggnad som bland annat hyste officersmässen. Byggnadens entré kröntes av en imponerande glastäckt veranda.

Figur 39. Underofficerare samlade till festligheter i parken,. (Foto: odaterat, Marinmuseum, Karlskrona, A. Nyboms samlingar)

Figur 40. Officerare i lättsam samvaro på Kungsholmen. (foto: odaterat, Marinmuseum, Karlskrona, Kungsholmen A. Nyboms samlingar)

Sanitära föreskrifter

Den tilltagande fokuseringen på hygien och dess genomslag i den allmänna debatten resulterade i att man utformade sanitära föreskrifter internt inom försvarsmakten. När den tillsatta militärläkarkommitténs förslag på sanitära åtgärder presenterades 1879, sades bland annat att kaserner skulle byggas på en sund plats i högt och fritt läge. Förutom betydelsen av frisk luft påtalade kommittén även fördelarna med att anlägga växtlighet, då denna kunde ha en preventiv inverkan på vissa sjukdomar. Som exempel ansåg militärläkarkommittén att solrosor gav skydd mot malaria.⁷¹

Ett tänkbart motiv till en total omgestaltning av esplanaden kan ha varit en ambition att slutgiltigt bli av med de sanitära problem som förknippades med platsen omkring år 1870. De nya föreskrifterna innehöll i varje fall argument som rent teoretiskt kan ha motiverat uppförandet av en parkanläggning i ett hygieniskt syfte⁷².

Sociala ambitioner inom fortifikationen

Det finns indikationer på att man inom fortifikationen började uppmärksamma fästningsmiljöns betydelse ur ett mer socialt perspektiv kring tiden för parkens uppförande. Ett samtida exempel på detta är fortifikationsofficer Johan Kleens resonemang kring trivselen inne på Karlsborgs fästning. Kleen hade uppmärksammat betydelsen av att manskapet trivdes bakom fortets murar, han ansåg därför att det var fördelaktigt att skapa en fästningsmiljö som påminde om den civila världen så långt det var möjligt. Kleens idéer resulterade i att man uppförde en småstadsliknande miljö innanför murarna på Karlsborgs fästning. Runt byggnaderna planterades sedan träd och buskar som förvandlade fästningsplanen till en blommande trädgård.⁷³

Det är uppenbart att befälhavare Kleen på Karlsborg uppmärksammat att sociala faktorer påverkade försvarsdugligheten och därigenom också kunde bidra till att skapa en tryggare fästning. Utan att dra alltför långtgående paralleller till hur man resonerade på Kungsholms fort, kan man ändå tänka sig att Kleens tankesätt och idéer vidareutvecklades inom fortifikationen och även spreds till andra fästningar.⁷⁴

⁷¹ Bakgrunden till den hygieniska debatten inom försvaret var att man uppmärksammat att de sanitära missförhållandena under tidigare krig lett till att sjukdomar skördade lika stora offer som strid. (Lundahl, 2001, sid. 46- 48.)

⁷² Om de interna sanitära föreskrifterna verkligen hade någon betydelse då man beslutade uppföra parken på Kungsholmen är dock inte belagt.

⁷³ Åberg, 1981, sid. 10.

⁷⁴ Karlsborgs fästning är uppförd långt senare än Kungsholms fort och med en annan militärstrategisk utgångspunkt. Som ett objekt där vi kan söka svar på hur en fortifikationsofficer förhöll sig till den yttre miljön för tiden omkring då parken på Kungsholms fort anlades, framstår dock jämförelsen som användbar.

Parkens initiativtagare

Senta Centervall⁷⁵ skriver i sin familjekrönika att det var en av fortets tidigare kommandanter som lät uppföra parken. Enligt henne var det ”*en längtan till fjärran destinationer och sydliga länders växtlighet*” som drev den icke namngivne kommandanten att uppföra parken. Senare uppgiftslämnare⁷⁶ bekräftar samstämmigt det som Senta tidigare berättat, med tillägget att det ”[...] *beviljades anslag för trädplantering 1878*” och ”[...] *parken anlades under decenniet av posthavande fortifikationsofficeren G. A. Bergman*”⁷⁷. En annan senare källa, säger att G.A. Bergman påbörjat förberedelserna till en park på eget initiativ, med påföljden att han hamnade i arresten i fyra dagar⁷⁸.

Trots att vi har ett antal historieskrivare som tillskriver G. A. Bergman som upphovsman till parken, finns det all anledning att förhålla sig kritiskt till just de här uppgifterna om parkens bakgrund. Det är svårt att avgöra varifrån uppgifterna kommer. Men den stora överensstämmelsen i de olika uppgiftslämnarnas övriga historiska innehåll, tyder på att den är den tidigaste källan, det vill säga - Senta Centervall, är den primära källan. Detta innebär att alla uppgifter utgår ifrån en och samma källa, som just i denna fråga inte verkar helt tillförlitlig⁷⁹.

Det finns ändå uppgifter som visar att G.A. Bergman på något sätt var involverad i parkens anläggande. I ett brev daterat den 28 november 1878, begär Bergman att få anskaffa 14 lyktor och 12 lyktpålar (till parken)⁸⁰. Hans förfrågan avslås dock med motiveringen att: ”[...] *arméförvaltningen ej har till sin disposition några för berörande ändamål tillgängliga medel*”. Men 4 månader senare, utan vidare tecken på att någon korrespondens utväxlats mellan parterna, beviljas anslaget. G.A. Bergman kan anskaffa sina eftertraktade lyktor med lampglas, á 22 kronor stycket⁸¹. Vad som föranledde det lite oväntade beviljandet av Bergmans förfrågan framgår inte.

⁷⁵ Senta var dotter till överstelöjtnanten Anders Fredrik Centervall som var stationerad som Kustartilleriamiral på Kungsholms fort åren 1893-1902.

⁷⁶ Varken Danckwardt eller Nyman hänvisar till varifrån uppgifterna är hämtade.

⁷⁷ G. A. Bergman förekommer omnämnd i flera historiska beskrivningar om Kungsholms fort, såväl som på ett par ställen i krigsarkivets samlingar. Det har trots eftersökningar inte gått att få fram fullständiga tjänste- och personuppgifter om honom. (Nyman, 1978, sid. 28)

⁷⁸ *Sydöstrans semesterbilaga*, 1979.

⁷⁹ Senta kom till fortet först 1893, det vill säga omkring 15 år efter anläggandet av parken. Uppgifterna som hon lämnar om Bergmans inblandning i parkprojektet bygger troligtvis på hörsägen.

⁸⁰ KrA, Sthlm, Karlskrona station, 510 c, kommandantämbetet å Sjöfästningarna, vol 26, Brevkoncept sid.118, den 28 november 1878. Att belysningen åtminstone delvis var avsedd för parken är ställt utom allt tvivel.

⁸¹a.a Brevkoncept, sid. 190, den 18 mars 1879.

Korrespondensen visar att Bergman var involverad i parkprojektet. Men att han drev enskilda frågor i ett byggnadsprojekt på fortet, betyder inte tvunget att han var personligt engagerad i uppförandet av parken. Bergmans befattning som kommandant kan nämligen förklara hans engagemang som enbart yrkesrelaterat⁸². Det finns därmed en risk att G.A. Bergman genom sin yrkesroll kan ha misstolkats som parkens upphovsman. Avsaknaden av pålitliga uppgifter gör att G.A. Bergmans egentliga roll i parkprojektet får sägas vara höljd i dunkel.

Man kan även konstatera att Bergmans överordnande fortifikationsbefälhavaren Thomas Nyström⁸³ kände till och godkände en plan där parkprojektet syns, redan år 1875⁸⁴. Nyströms sociala ställning och övriga yrkesengagemang talar för att han generellt sett var väl insatt i större offentliga park- och trädgårdsprojekt⁸⁵. Nyströms militära befattning talar för att han om någon borde ha varit en nyckelperson i parkprojektet på Kungsholmen. Men även i detta fall saknas säkra uppgifter som bekräftar att så var fallet.

Flertalet uppgifter som framkommit under arbetet visar att parken var både noggrant planerad och medvetet anlagd. Att parken godkändes av fortifikationsbefälhavaren tyder på att parken uppförts i fortifikationsförvaltningens regi, förmodligen efter ett beslut inifrån den egna organisationen. Uppgifter om att det beviljades anslag för att införskaffa viss utrustning till parken stödjer den tanken, och tyder dessutom på att parkanläggningen var helt, eller delvis finansierad av fortifikationen.

Med tanke på de osäkra uppgifterna går det bara att spekulera i om vilka avsikter fortifikationen eller andra tänkbara aktörer kan ha haft med den påkostade anläggningen. Mycket talar för att anläggningen kan ha uppförts en demonstration av framåtanda, och ett sätt för försvarsmakten att visa upp att man var lyhörd för de samtida ideal och trender som fanns i det övriga samhället.

⁸² Kommendanten fungerade som en mångsysslare som var ansvarig för arbeten och projekt av allehanda slag som inte direkt berörde det militära frågan. Hans roll var att övervaka och leda nybyggnationer inom fästningsområdet samt att ansvara för vård och underhåll av byggnader. (februari 2005, Svensson Göran, muntligen.)

⁸³ Thomas Nyström var fortifikationsbefälhavare mellan åren 1868- 84.

⁸⁴ Relationsritningen från 1875 är signerad och godkänd av Th. Nyström samma år (se även fig.42).

⁸⁵ Th. Nyström var parallellt med officersyrket engagerad i flera civila uppdrag. Bland annat var han verkställande direktör för mellersta Blekinges järnvägs AB. Han hade även kommunala uppdrag i Karlskrona stad där han var ledamot av stadens nyuppsatta byggnadsnämnd. (Svanberg, 2003, sid.59.)

3:3: 3 Planteringsplanen

Parkens ursprungliga planteringsplan (fig.41) är en viktig källa till kunskap om hur parken på Kungsholmen var tänkt att se ut. Det är omöjligt att helt i detalj avgöra i vilken grad parken verkligen anlades enligt planteringsplanens intentioner, men av det senare material som visar parken, framgår att planteringsplanen verkar ha följts ganska planenligt⁸⁶. Den information som kan utläsas av planen är därför högst relevant kunskap för förståelsen av den park som finns på platsen idag.

Figur 41. Den detaljerade planteringsplanen med beteckning ”Planteringar å Kungsholmen”, visar parken i stort sett som den uppfördes 1878. Planen saknar andra data men kan bestämmas vara upprättad år 1875 eller tidigare. (Marinbas syds arkiv, Karlskrona Örlogsvarv, planteringar å Kungsholmen.)⁸⁷

⁸⁶ Den enda större avvikelser som gjordes från planen är köksträdgården (till höger på planen), som inte kom att anläggas.

⁸⁷ Ritningen finns idag på Örlogsbas syd Karlskrona, men skall skickas till Krigsarkivet, KrA, Stockholm.

Planens upphovsman

Planteringsplanen är varken daterad eller signerad. Vem som gestaltat parken går det bara att spekulera i. Den yrkeskategori av parkgestaltare som var verksamma i landet kan beskrivas som en brokig samling med ett visst inslag av amatörer. Men om man studerar de många offentliga stadsparker som anlades under det sena 1800-talet, framgår det att flertalet parker ritades av trädgårdsarkitekter eller trädgårdsmästare med adekvat utbildning. Oavsett bakgrund hämtade man i stor utsträckning förebilder till nya anläggningar ifrån läroböcker om trädgårdskonst. En hel del av tidens ideal och gestaltungsprinciper formulerades på detta sätt i trädgårdslitteraturen ofta i form av illustrerade mönsterplaner (fig.43).⁸⁸

Det stilsäkra utförandet av planen över parken på Kungsholmen, talar för att en i ämnet väl insatt, eller utbildad, parkgestaltare ligger bakom formgivningen. Men med tanke på att fortifikationens ingenjörsofficerare var välutbildade i arkitektur och därtill erkänt skickliga tecknare⁸⁹ kan det inte helt uteslutas att en fortifikationsofficer ritat planteringsplanen, med stöd av de ingående riktlinjer som fanns att tillgå i samtida trädgårdshandböcker.

Datering av planteringsplanen

Relationsritningen⁹⁰ från 1875 är den första daterade planen över parken (fig.42). På ritningen syns gångsystem och gräsytor tydligt utritade, medan den tilltänkta volymbildande vegetationen är mera vagt antydd som mörkare partier. Illustrationen kan tolkas som att gångsystemet till parken var färdigt redan 1875 men att vegetationen vid tidpunkten ännu inte var planterad. Men troligtvis visar ritningen inte de verkliga förhållandena vid den aktuella tidpunkten. Det finns nämligen en del invändningar mot relationsritningen som får den att framstå mer som en förslagsritning. Planen är inkonsekvent utförd och förefaller illustrera såväl pågående arbeten som förslag på framtida förändringar⁹¹. Av fortifikationsbefälhavaren Thomas Nyströms signatur kan vi utläsa att han godkände riktlinjerna för uppförandet av en parkanläggning redan år 1875.

⁸⁸ Jakobsson, 2000, sid. 78.

⁸⁹ Lundström, 1999, sid. 45.

⁹⁰ En relationsritning skall enligt definition bara visa utförda arbeten.

⁹¹ Planens redovisning av uppgifter gör att den inte förefaller pålitlig för att avgöra vilka arbeten som är utförda vid tidpunkten. Distinktionerna mellan nybyggnationer och det som representerar äldre bebyggelse förefaller inte tydligt och konsekvent genomfört.

Figur 42. Relationsritning för ombyggnaden över Kungsholms fort 1875. Planen visar planerade, såväl som redan utförda arbeten. Planen är signerad och godkänd av Thomas Nyström 1875. (Marinbas syds arkiv, Karlskrona Örlogshamn, "relationsritning över ombyggnaden af fästningen Kungsholmen 1875" märkt med äldre beteckning: fortifikationens arkiv, Ha nr 27)

Vid en jämförelse av relationsritningen från 1875 (fig.42), och den odaterade planteringsplanen (fig.41) kan man lätt dra slutsatsen att planteringsplanen är gjord före relationsritningen.⁹² Detta innebär att planteringsplanen är ritad 1875, eller tidigare.

Landskapsparkens ursprung och tillämpning

Landskapsparken eller den engelska parken⁹³ uppstod i England på 1700-talet som en reaktion mot de formella franska barockanläggningarna. Det franska idealen med strikt präglat formspråk, upplöstes i den osymmetriska och naturinspirerade landskapsparken som imiterade det engelska beteslandskapet.

De tidiga anläggningarna dominerades av stora gräsytor där topografin ofta bearbetades för att ge intryck av ett 'naturligt' böljande landskap⁹⁴. Promenadstigar lades ut så att gräsplanerna fick mjuka former, ofta ovala, runda eller njurformade. På utvalda platser planterades trädgångar på så sätt att de skulle se naturliga ut. De ursprungliga landskapsparkerna blev en romantiserad eller idylliserad bild av naturen.⁹⁵

⁹² Den planerade köksträdgården som syns på planteringsplanen är kraftigt reducerad/borttagen på relationsritningen från 1875. Planerna på att anlägga en stor köksträdgård genomfördes heller aldrig. Relationsritningen är uppenbart en senare tillkommen revision av den tidigare planteringsplanens ursprungliga intentioner.

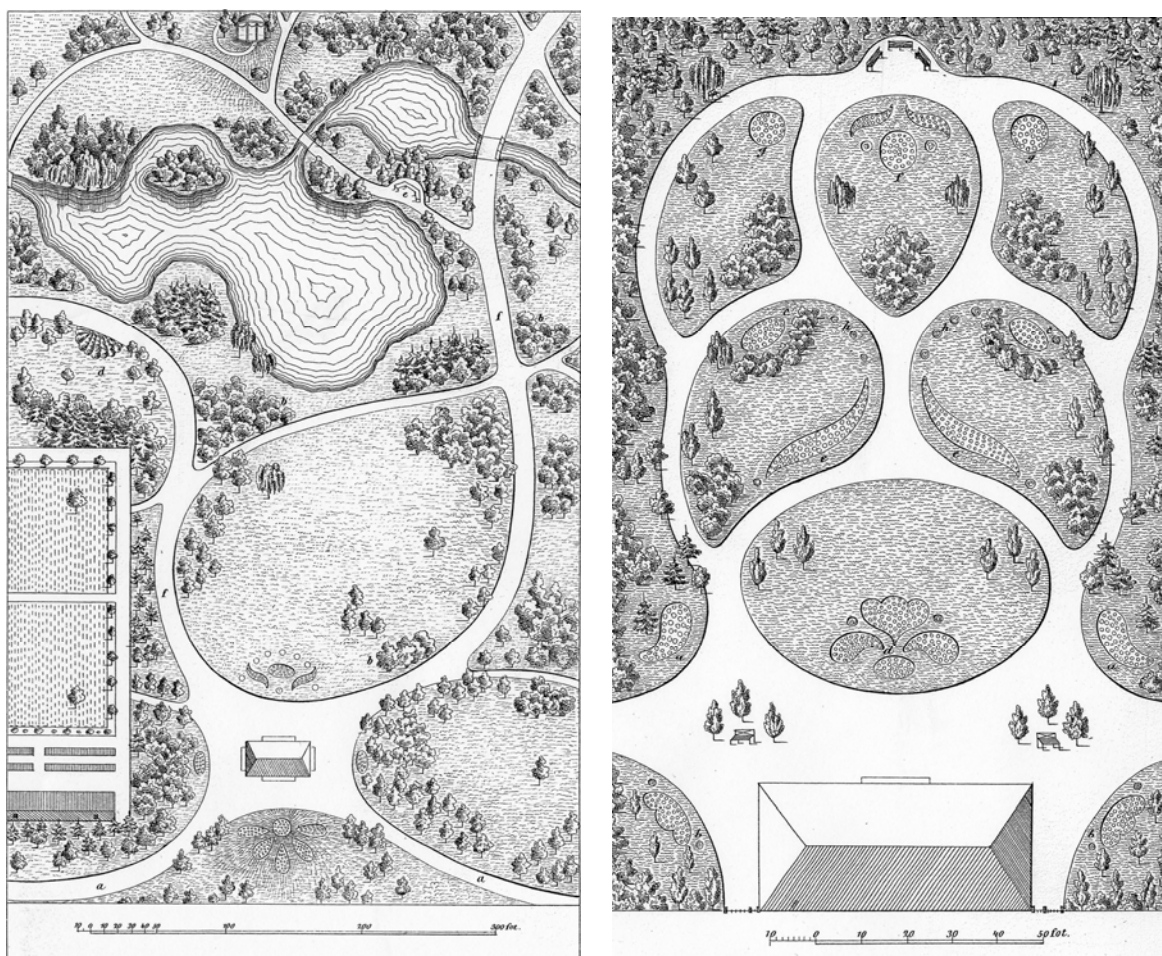
⁹³ Stilbegreppet är inte enhetligt, till exempel benämns den engelska parken i olika sammanhang som landskapspark, romantisk park eller romantisk trädgård. Nolin, 1999, sid. 87-88

⁹⁴ Nolin, 1999, sid. 104.

⁹⁵ Blennow, 1995, sid. 205f.

De flesta parkgestaltare menade att valet av ”stil” var avhängigt den blivande trädgårdens storlek topografi och läge⁹⁶. Det framhölls ofta att landskapsparken var utrymmeskrävande och mindre lämpad för mindre anläggningar. Det är uppenbart att förutsättningarna för att anlägga en landskapspark på Kungsholmen, med vyer och utblickar över ett varierande och omväxlande landskap, begränsades av de naturliga förutsättningarna på platsen.

Vid tidpunkten när parken på Kungsholmen uppfördes, användes landskapsparken flitigt som förebild i större privata anläggningar. För mindre parkanläggningar rekommenderades ofta den tyska varianten av ’landskapsstilen’. Den ’tyska stilen’ som introducerades av Daniel Müller anses ha haft ett stort inflytande på den svenska trädgårdskonsten under 1800-talet. Det tyska inflytandet i parktraditionen innebar en tendens till en mer symmetrisk formgivning samtidigt som de dekorativa inslagen av planteringar och rabatter ökade. Den nya ’stilen’ var heller inte så naturtrogen gällande växtmaterialet och tillät användandet av mer förädlade växter, som gav utrymme för att skapa större kontraster och mer variation i anläggningarna.

Figur 43. Till vänster en mönsterplan för en ”Större trädgårdsanläggning i Engelsk stil” till höger en ”Trädgårdsanläggning i Tysk stil”(ur: Müller D., 1858, *Trädgårdsskötsel*, tabell I och III.)

⁹⁶ Nolin, 1999, sid. 133.

Analys av planteringsplanens gestaltning (se fig. 41)

Med utgångspunkt från vad som går att avläsa utifrån planteringsplanen analyseras parkens ursprungliga avsikt avseende dess stil och gestaltade innehåll.

Stildiskussion

Mot det sena 1800-talet blandade man i hög grad ett flertal historiska 'stilar' och uttryck i de anlagda parkerna. Återanvändandet och uppblandningen av olika historiska element syns även i parken på Kungsholmen. Parkens gångsystem med dess osymmetriska planlösning förefaller främst vara inspirerad av den 'engelska' varianten av 'landskapstilen' (jmf. Fig.43).

Det finns även tecken på att anläggningen på Kungsholmen influerats av den senare uppkomna 'tyska stilen', som till sin uppbyggnad var symmetrisk (jmf. Fig.43). Ett sådant inslag är det stora inslag av träd med 'onaturligt' starka bladfärger eller annat avvikande växtsätt som fanns i den ursprungliga planteringen. Andra faktorer som tyder på att parken influerats av den 'tyska stilen' är det stora inslaget av blommande prydnadsbuskar och den stora mönsterrabatten framför Södra befälshuset.

Det är med utgångspunkt i den vetenskapliga diskurs som finns i ämnet idag, alltför svårt att här avgöra om parken på Kungsholmen kan anses vara representativ för någon av de två stilvarianterna.

Siktlinjer och utsikten från verandan

Planteringsplanen för Kungsholmen (fig.41) visar att inga stora träd fick skymma utsikten från byggnaden, eller å andra sidan sett, dölja den vackra och påkostade glasverandan utifrån parken sett. Framför Södra befälshuset ligger en större sammanhängande gräsplan varifrån ett genomgående siktstråk löper genom parken i en svag böjt form (se även fig.60 - Analys). Längs huvudstråket bildas på flera ställen nya stråk som i de flesta fall avslutas av en berså eller andra platsbildningar omslutna av tät vegetation.

Den öppna gräsplanen framför Södra befälshuset skapar ett betydelsefullt visuellt samspel mellan byggnaden och parken. Den inglasade verandan framstår i sammanhanget som en central plats i den scenografiska uppbyggnaden av parken, förmodligen var det härifrån man skulle ha den förnämsta utsikten över såväl parken som den påkostade prydnadsrabatten nedanför.

Gångsystemet i parken

Promenadvägarna i landskapsparkerna skulle bilda en kontinuerlig rörelse som förde besökaren runt i parken på ett omväxlande och intresseväckande sätt. Man eftersträvade att skapa en så lång, och omväxlande promenad som möjligt på den givna platsen. Men det var viktigt att gångarna inte blev för slingriga eller krokiga, eller att de kom att bli så många att de dominerade och gav ett oroligt intryck. För att gestaltningen av en park skulle anses lyckad, var just proportionerna mellan gångarna, samt deras form och avvägning i förhållande till anläggningens övriga delar högst avgörande⁹⁷.

⁹⁷ Nolin, 1999, sid. 106-110.

Det osymmetriska gångsystemet på Kungsholmen ger ett harmoniskt och välavvägt helhetsintryck. Den lite bredare och rakare huvudvägen som binder samman parkens tre huvudentréer, var till för att främja en mer effektiv passage genom parken. De övriga gångarna som vindlar sig fram i jämna mjuka böjar, var mer utpräglade promenadstigar, utlagda i syfte att främja upplevelsen av parken och växterna. Enskilda växter skulle vara lätta att betrakta och för att kunna uppleva vegetationen på nära håll placerades den utmed promenadstigarna.

Den ideala promenadgångens bredd för parker beskrivs i trädgårdsmästaren Anders Lundströms ”*Handbok i trädgårds-skötsel*” år 1852 som ”*minst 3 alnar*”⁹⁸. Kungsholmens gångstigar är på planen 6 fot breda, vilket motsvarar Lundströms minsta rekommendation på 3 alnar, eller med dagens metriska system - 1,77 meter.

Lövsalar och andra viloplatser

Längs gångsystemet finns på planteringsplanen ett antal uppehållsplatser förmodligen avsedda som bersåer eller andra avskilda platser i skugga. Parkerna hade en uttalad social funktion som informell mötesplats men det var också viktigt att man skulle kunna finna skugga och vila i avskildhet.

På Kungsholmen hade kommandanten en egen berså som bildades av en häck av vitblommande schersminer (*Philadelphus* sp.). De andra officerarna på ön, hade i sin tur en egen ”punschlund” som låg i djupaste skugga under valv av grönska.⁹⁹

Förmodligen uppfattades brunnplatsen som en central plats och därtill som en prydnad när man gestaltade parken. Att brunnarna och vattnet fyllde en samlande och viktigt funktion i parkerna, uttrycks i den brunnskultur som blomstrade i anknytning till så kallade hälsobrunnar eller kurorter (jämför exempelvis Ronneby Brunnspark) vid tidpunkten. Det hälsobringande källvattnet stod här i centrum, och brunnarna var ett lika självklart mål som själva promenaderna i de intilliggande parkanläggningarna¹⁰⁰. Brunnen på Kungsholmen finns dock inte beskriven i ett sådant sammanhang, den var nog inte heller avsedd att fylla en sådan funktion.

Vegetationens uppbyggnad i parken

För att förstärka upplevelsen av landskapsparken användes vegetationen aktivt som ett slags kulisser eller byggelement i syfte att skapa scenografiska effekter. Vegetationen planterades övervägande som volymbildande samlingar i form av grupper, dungar eller avskärmande ridåer. Genom vegetationen anordnades öppna siktstråk i strategiska riktningar för att skapa intressanta och omväxlande utblickar (förtydligt i fig.60 – Analysplan). Det var viktigt att hela parken inte skulle kunna överblickas i ett ögonkast. För att uppnå detta minskades ofta genomsiktligheten avsiktligt. Den strukturella variationen som uppstod mellan öppna gräsplaner och slutna vegetationspartier gav en känsla av rumslighet och djup i parken samtidigt som man kunde skapa spänning och variation i planteringarna.

På Kungsholmens planteringsplan (fig.41) framträder landskapsparkens arkitektoniska uppbyggnad ganska tydligt. Man kan se hur träden är koncentrerade kring vägarnas skärningspunkter, nästan uteslutande i form av mindre dungar. Flera trädgrupper omges av en stor mängd blommande prydnadsbuskar. Grupper av mindre prydnadsbuskar används för att

⁹⁸ Jakobsson, 2000, sid. 79. I större offentliga anläggningar som Kungsparken i Malmö, uppgick gångstigarnas bredd upp till omkring 6 alnar (ca 3,6 m) (Nolin, 1999, sid. 107.)

⁹⁹ Centervall, 1936, sid. 155.

¹⁰⁰ Jakobsson, 2000, sid. 9-29.

knyta ihop planteringarna och bilda sammanhängande vegetationsridåer mellan trädgrupperna. På så sätt skapas också siktlinjer med skiftade karaktär och genomsiktighet.

Enligt planteringsplanen skulle parken till övervägande del vara uppbyggd av traddungar med olika karaktärer. Det framgår inte exakt hur dungarna var uppbyggda, möjligen var de komponerade som enhetliga bestånd av en, eller kanske ett par sorters träd, som tillsammans, eller var för sig, skapade en särpräglad karaktär. Ett mindre antal träd på planen är markerade som solitärer¹⁰¹, knappast någon av dem kan anses vara placerad som helt fristående på en öppen gräsplan. Att det förhöll sig på detta vis kan bero på att solitärträd kräver väl tilltagna ytor för att utvecklas fritt, och att utrymmet på Kungsholmen var alltför begränsat för att tillåta detta.

Av planteringsplanen framgår att det funnits en tillhörande växtlista. Denna har inte påträffats.

Tapetgruppen framför Södra befälshuset

Blomsterrabatter hörde ursprungligen inte hemma i den naturinspirerade landskapsparken. Men i slutet av 1800-talet med dess tilltagande stiluppblandning, förekom rabatter ändå i hög utsträckning även i landskapsparkerna. Blomrabatterna var ofta runda, ovala eller njurformade och låg främst i anslutning till huvudbyggnaden. I planteringarna eftersträvades tydliga färg- och formkontraster i både blomster-, och bladverk. Höga växter som fuchsior och dahlior men även mindre buskar som färgstarka syrener och rosor planterades ofta i mitten av rabatterna.¹⁰² Utöver detta fylldes rabatterna ofta med färgstarka ettåriga utplanteringsväxter.

Rabatten framför Södra Befälshuset var förmodligen tänkt att uppföras som en mönsterrabatt (eller även en så kallad tapetrabatt) som planterades i strikta mönster. Rabatten var enligt planteringsplanen den enda planerade blomsterprydnaden i parken.

Köksträdgården som aldrig uppfördes

Av planteringsplanen framgår att man planerade att uppföra en stor köksträdgård på Kungsholmen. Av planteringsplanen framgår att köksträdgården skulle ha varit indelad i två stora kvarter, som i sin tur skulle innehålla mindre odlingsbäddar avsedda för främst köksträdgårdsväxter. Runt odlingarna skulle löpa en smal rabatt ämnad för bärbuskar, på planen utskrivet som ”krusbär” och ”svarta vinbär”, sedan en gångstig och ytterst en smal rabatt ämnad för ”fruktträd”.

Stora köksträdgårdar var vanliga vid tidpunkten de placerades gärna intill boningshuset, och ofta likt planen för Kungsholmen med ett avgränsande ramverk av bärbuskar och fruktträd. Köksträdgårdens placering i förhållande till huvudbyggnaden och dess utförande har stora likheter med på Müllers mönsterplan av en engelsk trädgårdsanläggning (fig.43).

¹⁰¹ Det vill säga träd som står för sig själva och som skall få utveckla sin karaktäristiska kronform som helt fritt växande. Företrädesvis användes exotiska, eller andra mer ovanliga arter som solitärträd i landskapsparkerna. Inte sällan placerades de så att de kunde betraktas ingående likt utställningsföremål. (Nolin, 1999, sid. 113)

¹⁰² Nolin, 1999, sid. 116.

Parkens yttre avgränsningar

På planteringsplanen syns markeringar som tyder på att parken var tänkt att vara avgränsad av klippta häckar. På planen syns också att man planerade rikligt med annan friväxande och spridd buskvegetation längs parkens yttre. Dessa planteringar bidrog till att avskärma parken från dess omgivning. Till detta användes gärna vintergröna växter som buxbom och idegran, för att uppnå effekt året runt.

På fotografiet från 1882 (fig.45), fem år efter att parken planterats syns dock ingen häckplantering, istället omgärdas parken av ett staket. Kanske kan valet av inhägnad förklaras med Sentas uppgift att kreatur strövade fritt över hela ön¹⁰³. Det var förvisso inte helt ovanligt att man tog hjälp av betande kreatur för att hålla efter gräset i landskapsparkerna. Men de första åren efter planteringen är kritiska för både träd och buskar. Rimligtvis bör betande djur inte ha haft fritt tillträde till parken, åtminstone inte förrän vegetationen vuxit till sig ganska rejält.

¹⁰³ Centervall, 1936 sid. 155.

3:5: 3 Kungsholms forts parks utveckling

Parken 1878 – 1900

Det finns ett flertal planer som tyder på att vissa förändringar av parkens gångsystem har gjorts efterhand. Planen från 1883 (fig.47) är den första ritningen som visar hur gångsystemet såg ut efter att efter parken verkligen anlagts. Den är kanske därför den som bäst beskriver hur parkens gångsystem kom att utföras i praktiken.¹⁰⁴

Figur 45.

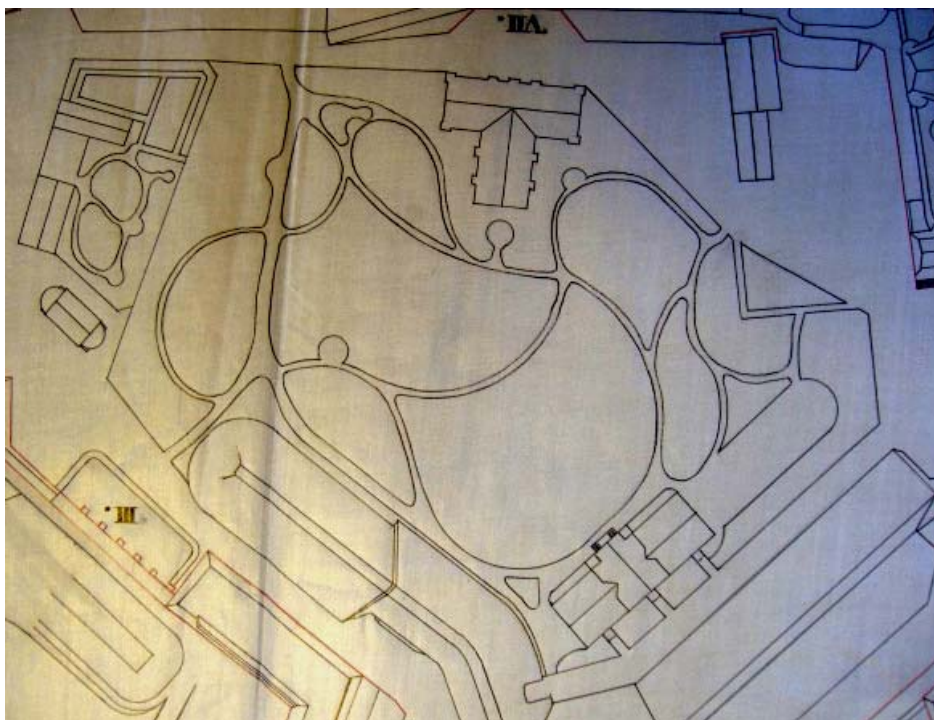
Figur 46.

Figur 45. Fotografiet från 1882-83¹⁰⁵ visar parken och Södra befälshuset omkring fem växtsäsonger efter anläggandet. Den homogena vegetationsstrukturen pekar på att all växtlighet förutom den gamla poppelallén (*Populus nigra* 'Italica') är planterade någorlunda samtidigt. Inslaget av prydnadsbuskar förefaller vara stort. Längst till vänster i bild syns att platsen för den planerade köksträdgården ersatts av en tät plantering. Personerna på bilden är inte identifierade. (Nyman, 1978, Kungsholms forts byggnadshistoria, sid. 46.)

Figur 46. Ursprunglig belysningsarmatur i parken. (Foto: Detalj ur fig.45.)

¹⁰⁴ Det föreligger avvikelser avseende parkens gångsystem mellan nästan alla påträffade planer. Vilken ritning som visar parkens gångsystem som det verkligen såg ut vid respektive tidpunkt, är svårt att avgöra.

¹⁰⁵ Bilden är daterad enligt uppgifter hämtade ur Nyman, 1978.

Figur 47. Situationsplanen från 1883 är den tidigaste som visar parken efter att den uppförts på platsen. Med stor sannolikhet är det denna ritning den som bäst återger hur parkens gångar utfördes. Gångsystemets sträckning överensstämmer också mycket väl med planteringsplanens ursprungliga intentioner. (KrA, Marinens ritningar, Plan af Kungsholms fästning skala 1:1000/1883, fack 61, nr 208)

Senta Centervalls beskrivningar

Senta Centervalls beskrivningar ger en bra bild av växtligheten i parken några år före sekelskiftet 1900. Sentas iakttagelseförmåga över hur de olika träderna medvetet använts för att skapa kontraster och variation i planteringarna visar att hon var väl införstådd i hur växtmaterialet användes. Den ingående och lite romantiskt färgade skildringen av parken kan ses som ett uttryck av hur stort det hortikulturella intresset var vid det sena 1800-talet.

Vid tiden för Sentas besök på Kungsholmen hade träderna och buskarna vuxit sig stora, och parken började så smått anta sin tilltänkta form¹⁰⁶. Förutom träderna var de olika blommande buskarna också högt uppskattade. Senta lät sig hänföras av parkens vårflor:

*”I maj månad överhöljdes körbärsträden med dubbla vita blommor i sådan mängd att de liknade väldiga snödrivor. I deras närhet utvecklade mandelträden sina skira ljusröda slöjor. Senare sprucko syrenerna ut, inte bara de vanliga, ljusgredelina bondblommorna utan också de utsökta persiska arter, skiftande i rödblått, blålila eller pärlemorvitt. De blommade ännu långt in på högsommaren.”*¹⁰⁷

Senta skriver också att det fanns ett flertal gullregnsträd (*Laburnum* spp.) i parken ”[...] allra rikligast i närheten av det gamla fyrkantiga kruttornet”. Som en speciell sevärdhet utpekas av Senta det

¹⁰⁶ Parken hade uppnått omkring 20 års ålder då Senta anlände till fortet. Den växtlighet som Senta beskriver härstammar därför med största sannolikhet ifrån den ursprungliga planteringen.

¹⁰⁷ Centervall, 1936, sid. 155.

gullregnsträd som genom ympning kommit att bära både ockrafärgade och laxrosa klasar.¹⁰⁸ Detta spektakulära träd var förmodligen en gullregnsbuske (*Laburnocytisus x adamii*), som är en så kallad generisk hybrid mellan sydgullregn (*Laburnum anagyroides*) och rosenginst (*Cytisus purpureus*). Den ovanliga korsningen mellan två olika släkten ger en avkomma som producerar blomklasor i tre olika färger på en och samma individ - gula, röda och blekröda blommor¹⁰⁹.

Växtmaterialet färg och form hade en avgörande betydelse för parkernas utformning. Som exempel förknippades trädens olika former med speciella stämningslägen. Slockande träd som tårbjörk och hängalm ansågs ha ett melankoliskt uttryck, och planterades därför ofta på begravningsplatser.

Intresset för avvikande och ovanliga växter var stort och i takt med att nya trädsorter med avvikande former och färger introducerades och blev alltmer tillgängliga ökade också populariteten och användningen av dem. Exempelvis accepterades blodboken (*Fagus sylvatica* var. *atropunicea*) som tidigare ansetts alltför exotisk för att passa in i den naturinspirerade stilen. Landskapsparken kom på så sätt att mot seklets slut få ett allt mer 'onaturligt' utseende.

Att Senta hade uppmärksammat betydelsen av växtlighetens arkitektonik och färgspel framgår av hennes levande beskrivning:

*"Hagtornsträden bredde ut sina vita och röda parasoller. Högre och smäcker silverpoppel omväxlade med blodbok i svällande former. Tårpilar fällde sina grenar. En och annan svartgrön cypressbuske stod undangömd, men röjdes genom sin fräna begravningsluk. Äkta kastanje, valnötsträd och balsamisk akacia blandade sina grenar om varandra kring det stora pumphuset"*¹¹⁰

Det var inte bara trädens färger och former som var intressanta. Växtlighetens geografiska ursprung som Asien och Nordamerika var lika viktigt som dess exotiska utseende. Ett syfte med det exotiska växtmaterialet var nämligen att förvandla parkbesöket till en spännande resa till avlägsna länder, åtminstone i tankevärlden.¹¹¹

Enligt Senta hade ingen tidigare kunnat namnge det märkvärdigaste av parkens alla träd. Senta skriver att trädet blommade på bar kvist vid midsommartid och förvandlades då till en jättebukett av tulpanliknande kalkar. Senta hade dock sett liknande träd i Nordamerika där de kallades *"Tulip-trees [...] men inga som på långt när varit så vackra som det på Kungsholmen"*.¹¹² Det är svårt att avgöra vad för slags träd Senta egentligen talar om. Det kan ha varit ett tulpanträd (*Liriodendron tulipifera*), detta träd blommade dock på lövad kvist ett par veckor efter midsommar. Så kanske är det mer troligt att det var en praktmagnolia (*Magnolia x soulangeana*) som blommade med stora upprätta tulpanliknande kalkar omkring 1 maj, på bar kvist, men ett bra stycke innan midsommar!

Beskrivningen av trädets placering mitt på den stora gräsplanen, tyder åtminstone på att trädet var en speciell begivenhet i parken och förmodligen planterad som en fristående solitär. Enligt Senta gick trädet en olycklig och alltför tidig död till mötes då trädet fälldes av en *"[...] nitisk fortifikationsofficer, som tog sig för att gallra parken utan att veta vad det var han förgrep sig på"*.¹¹³

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ [www.nordiskfamiljebok.se/uggleupplagan/5. Sökord: "Laburnus cyticus purpureum"](http://www.nordiskfamiljebok.se/uggleupplagan/5/Sokord%3ALaburnus%20cyticus%20purpureum).

¹¹⁰ a.a. sid. 156.

¹¹¹ Nolin, 1999, sidan 113

¹¹² Centervall, 1936, sid. 155-156

¹¹³ Ibid.

Parkens växtmaterial omkring sekelskiftet 1900.

Tabellen nedan redovisar de växter som Senta beskriver växandes i parken strax innan sekelskiftet 1900. De flesta växter som Senta räknar upp finns representerade i parken än idag. Några av växterna är gamla och härstammar från den ursprungliga parken. Andra individer av mer kortlivade arter, är växter som ersatts med motsvarande växtmaterial under årens lopp. Sentas benämningar har översatts/tolkats och fått aktuella svenska och vetenskapliga namn.

Tabell 3. Växtligheten i parken omkring 1895 enligt Senta Centervalls beskrivningar.

Sentas beskrivning	tolkning av Sentas beskrivning (aktuellt svenskt namn)	aktuellt vetenskapligt namn enligt tolkning	status ¹¹⁴
äka kastanj	dito	<i>Castanea sativa</i>	återfinns
cypressbuske ¹¹⁵	antagligen avses ädelcypress	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>	återfinns
hagtorn	dito	<i>Crataegus</i> sp.	återfinns
blodbok	dito	<i>Fagus sylvatica</i> var. <i>atropunicea</i>	saknas
valnöt	dito	<i>Juglans regia</i>	ursprunglig
gullregn	dito	<i>Laburnum</i> sp.	återfinns ev. ursprunglig
ympad gullregn ¹¹⁶	Rosenregn/Adams schimär	<i>Laburnocytisus × adamii</i>	saknas
tulip tree ¹¹⁷	antagligen avses en praktmagnolia	<i>Magnolia × soulangeana</i>	återfinns
jasmin	luktschersmin	<i>Philadelphus coronarius</i>	återfinns
silverpoppel	dito	<i>Populus alba</i>	saknas
körsbär med dubbla vita blommor	antagligen ett dubbelblommande fågelbär	<i>Prunus avium</i> 'Plena'	återfinns
mandelträd	dito	<i>Prunus dulcis</i>	saknas
balsamisk acacia	robinia	<i>Robinia pseudoacacia</i>	återfinns ev. samma klon
tårpil ¹¹⁸	antagligen en fontänpil	<i>Salix × elegantissima</i>	återfinns
bondsyrén	dito	<i>Syringa vulgaris</i>	återfinns ev. ursprunglig
persisk syren i olika färger	dito	<i>Syringa × persica</i>	saknas

¹¹⁴ I statusfältet kan avläsas vilka av de ursprungliga växter som finns i parken än idag. Arter som inte gått att avgöra om de härstammar ifrån den ursprungliga anläggningen har märkts som "återfinns".

¹¹⁵ Med Cypressbuske avses antagligen inte äkta cypress (*Cupressus sempervirens*) eftersom den inte är hårdig i Sverige. Förmodligen rör det sig istället om ädelcypress (*Chamaecyparis lawsoniana*) som tillhör cypressfamiljen och helt enligt Sentas beskrivning är mörkt blågrön till färgen. Denna växt doftar kraftigt av harts och persilja när man krossar dess barr.

¹¹⁶ Den omtalade ympade gullregnsbusken är troligtvis en ympningsschimär, det vill säga är en organism som består av två olika individers vävnad i blandning.

¹¹⁷ Praktmagnolia kallas i Nordamerika tulip tree. Det träd vi i Sverige kallar tulpanträd (*Liriodendron tulipifera*) blommar inte på bar kvist.

¹¹⁸ Tårpil (*Salix babylonica*) härstammar från Kina och förekommer inte i Sverige annat än i hybrider till exempel fontänpil (*Salix × elegantissima*). I parken återfinns ett äldre exemplar av fontänpil, att den skulle vara över 120 år gammal är dock ytterst tveksamt då dessa träd sällan blir så gamla.

Identifiering av gamla träd med hjälp av fotografier

Ett antal av parkens stora träd går att återfinna och identifiera på gamla av fotografier från 1910 (fig.54) respektive 1927 (fig.56). Trädens storlek på fotografierna relaterat till tiden för anläggandet av parken, talar för att de härstammar från den ursprungliga planteringen. Eftersom träden är kvarstående har de gått att artbestämma.

Tabell 4. Kvarstående träd som sannolikt kan härledas till den ursprungliga anläggningen:

Aktuellt svenskt namn	Aktuellt vetenskapligt namn
hängbjörk	<i>Betula pendula</i> 'Tristis'
idegran	<i>Taxus baccata</i>
hängalm	<i>Ulmus glabra</i> 'Horizontalis'
gulbrokig sykomorlön	<i>Acer pseudoplatanus</i> f. variegatum 'Leopoldii'

Fotografier från 1910 respektive 1911 (fig.52 och 53) visar att den norra delen av parken dominerades av inhemska, och mer vanligt förekommande trädarter som björk (*Betula verrucosa*), fågelbär (*Prunus avium*), bok (*Fagus sylvatica*), lind (*Tilia* sp.), skogsek (*Quercus robur*), lärk (*Larix* sp.). I parkens södra del och runt den öppna gräsplanen, fanns istället ett stort inslag av mer ovanliga trädarter varav ett flertal med slokande former. Brokbladiga och gulfärgade sorter var en 'nymodighet' i sortimentet och typiska för 1800-talet¹¹⁹.

Träd med annorlunda färg och form och blommande buskar skulle enligt rekommendationerna stå i närheten av boningshuset¹²⁰. Den gulbrokiga sykomorlönnen på Kungsholmen har följdriktigt fått en hedrande placering just intill Södra befälshuset. Tillsammans med andra stora träd på flankerna bäddades byggnaden in i skugggivande grönska, utan att för den skull avskärmades från parken.

Barrträden var också mycket populära i slutet av århundradet och användes ofta och rikligt i parkanläggningar¹²¹. På Kungsholmen finns i den ursprungliga planteringen beskrivet lärk (*Larix* sp.), idegran (*Taxus* sp.) och ädelcypress (*Chamaecyparis* sp.). Med stor sannolikhet fanns det fler sorters barrväxter i parken, som inte framkommit av dokumentationen. Vanligt förekommande vid tidpunkten var sorter av ädelgranar (*Abies* sp.). Även andra vintergröna växter var vanliga, som exempel buxbom (*Buxus sempervirens*).

¹¹⁹ Jakobsson, 2000, sid. 125.

¹²⁰ Müller, 1858, sid. 63-66.

¹²¹ Nolin, 1999, sid. 113.

Figur 48.

Figur 49.

Figur 48. På bilden syns Södra befälshuset och dess utsmyckade veranda år 1894¹²². (Foto: Marinmuseum, Karlskrona A. Nyboms samlingar)

Figur 49. En detaljstudie av rabatten framför verandan. Framför en upphöjd vit urna på fot anas en cirkelformad krans av växtlighet. (Foto: Marinmuseum, Karlskrona A. Nyboms samlingar)

Tapetgruppen framför Södra befälshuset

I blickfånget just framför entrén till Södra befälshusets veranda låg en kombinerad ros- och blomsterrabatt. Senta beskriver rabatten som:

*"[...] en halvcirkelformad rosengård, planterad med de äldsta arter i alla färgskiftningar skära, sammetsröda, svartaktiga eller bländvita rosor; Somliga utsändande den underbaraste doft, andra utan någon lukt alls men med blombladen så vackert modellerade att de liknade porslin. Båtsman Gram planterade varje år rabatterna i mitten med fina grupper av färgrika blommor, vilka han hämtat ur sina drivbänkar."*¹²³

Sentas beskrivning tyder på att rabatten framför Södra befälshuset (fig.42) hade uppförts i någon form. Förmodligen var rabatten tänkt att utgöra en mönsterplantering, eller även en så kallad tapetgrupp, där de ingående växterna bildade ett symmetriskt mönster. Men om rabatten verkligen uppförts enligt planteringsplanens omfattning och form är osäkert. På fotot från 1894 (fig.49) kan man ana konturerna av en symmetriskt ordnad rabatt som dock förefaller vara betydligt mindre pampig än den mönsterrabatt som syns på planteringsplanen. Uppgifterna att rabatten planterades med färgrika blommor tyder på att rosenplaneringen kompletterades med sommarblommor.

¹²² Bilden daterad enligt uppgifter ur Nyman, årtalet förefaller stämma.

¹²³ Centervall, 1936, sid. 156.

Planen från 1896

En studie av planen från 1896¹²⁴ (fig.50) tyder på att gångsystemets mjuka former redan hade börjat rätas ut en aning. Jämfört med planen från 1883 har en gångväg tillkommit mellan kaptensboställets trädgård och brunnplatsen. I parkens norra del har det även tillkommit en bred passage som ganska brutalt skär tvärs genom parken. Formen och placeringen tyder på att förbindelsen tillkommit för att underlätta transporter som var utrymmeskrävde¹²⁵.

Kommendanthusets trädgårdar

Intill det gamla Kommendanthuset (markerad ”I” i fig.50), fanns två trädgårdar. Trädgårdarnas ålder har inte gått att bestämma då de inte finns utritade på äldre kartor. Kanske har existerat i en eller annan skepnad ända sedan byggnaden uppfördes år 1736. Senta beskriver Kommendanthusets trädgårdar i korta ordalag.

”I parkens övre del funnos på nittioalet ett par trädgårdar. Den ena, rik på kaprifolier, tearosor och bigarräer, hörde till kaptensbostället¹²⁶ Röda stugan till.”¹²⁷

Trädgården hade vid den här tidpunkten gångvägar i form av två ovaler. Längs stigarna syns ett par bersåer, eller andra sittplatser som förmodligen var tänkta ge skydd mot solen. Trädgården innehöll förmodligen ett stort antal andra växter. Den beskrivna växtligheten med klängande kaprifol (*Lonicera caprifolium*), körsbärsträd (*Prunus avium* ssp.) och terosor (*Rosa* sp.)¹²⁸ tyder på att egenskaper som blomning och doft var högt uppskattade egenskaper. Förmodligen var det huvudsakliga syftet med trädgården att skapa trevnad, skönhet och avkoppling.

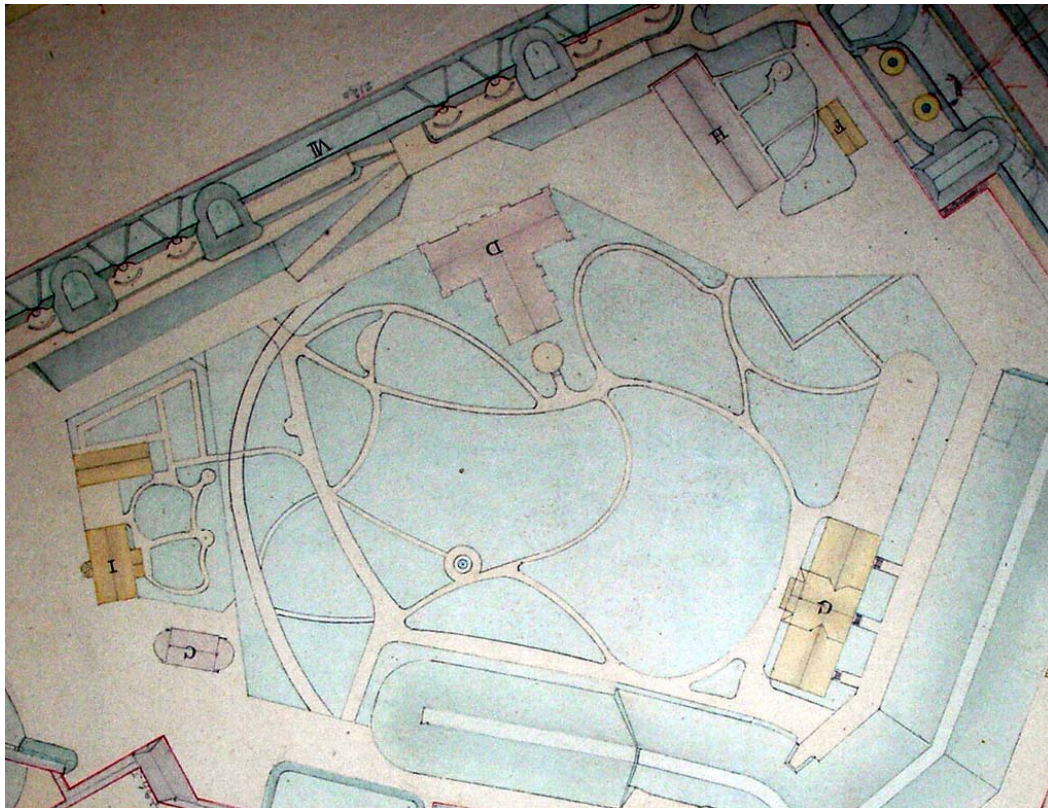
¹²⁴ Det osäkert om planen visar gångsystemet som det verkligen såg ut, eller om det rör sig om förslag på förändringar. En plan från 1905 visar parken utan att tilläggen från 1896 års plan verkar genomförda.

¹²⁵ Det fanns under den här perioden en smalspårig järnväg på Kungsholmen. Det kan tänkas att denna kan ha dragits genom parken.

¹²⁶ Kommendanthuset kallas även kaptensbostället och senare för ”röda stugan”. Den äldre byggnaden revs och ersattes år 1908 av Norra befälshuset (Nyman, 1978, sid. 20.).

¹²⁷ Centervall sid. 154.

¹²⁸ Med benämningen ’tearosor’ avser Senta troligtvis sorter av återblommande tehybridrosor som introducerades på 1860-talet och snabbt blev populära. Det går dock inte att utesluta att det även kan ha varit så kallade terosor eller tedoftande kinarosor ur *Rosa odorata*-gruppen som avsågs.

Figur 50. Situationsplan från 1896. Längst till vänster (markerad "I") syns Kommandanhuset och dess trädgård. (Plan över Kungsholms fästning 1896, Marinbas syd, Karlskrona, märkt Karlskrona fortifikationsarkiv Ha N:o 51.)

Den andra trädgården som låg i direkt anslutning Kommandanhuset hyste en ladugård. Trädgården beskrivs av Senta som kommandantens ekonomiträdgård.

*"Här funnos drivbänkar och prydnadsväxter och en ladugård med riktiga kor. Djuren brukade gå och beta i parken. Massor av fruktträd, bärbuskar, väl försedda grönsaksland och en hel rad med sparrissängar, som avkastade en så riklig skörd, att överskottet sändes till stadens hotell, och sörjde där för livsbehoven."*¹²⁹

Nyttodlingen verkar ha avkastat rikligt med grönsaker, frukt samt prydnadsväxter. De sistnämnda användes förmodligen för utplantering i parkens rabatter. Alla planteringar och odlingar sköttes av en båtsman som hette Gram. Enligt Senta skulle en fullt utbildad trädgårdsmästare inte kunna ha skött planteringarna bättre¹³⁰.

¹²⁹ a.a. sid. 156.

¹³⁰ a.a. Sid. 155.

3:3: 3 Parken 1901 –1938

Parkens 1900-tal är fragmentariskt dokumenterat men med hjälp av fotografier går det att bilda sig en föreställning om parkens utveckling¹³¹. Det samlade intrycket är att uppskattningen av parken varierat kraftigt under 1900-talet. Detta avspeglas i graden av uppskattning och omvårdnad. Förmodligen har synen på parken påverkats av yttre omständigheter. Att den befälhavande amiralen lär ha beordrat nedhuggning av parkens alla träd strax innan första världskrigets utbrott är kanske det mest talande exemplet på att parken inte enbart varit uppskattad¹³².

Fotografier från 1910-1911 visar att parkens norra och sydliga del utvecklade två särpräglade karaktärer. I parkens södra del dominerar den öppna gräsplanen med grupper av prydnadsbuskar och mindre träd (fig.55 och 56). En bit in på 1930-talet dyker nya inslag upp, bland annat ett par prydnadsrabatter fyllda med rosor.

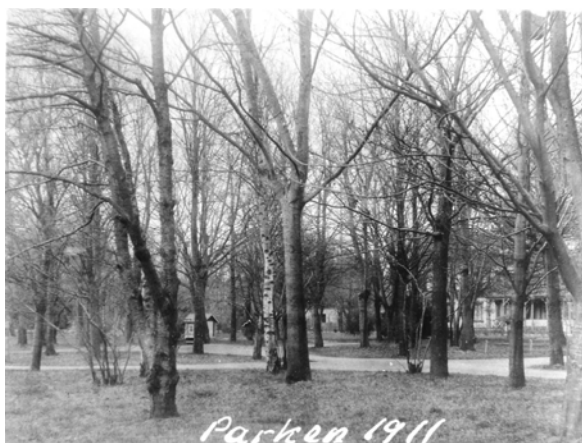

Figur 51. Södra befälshuset med den praktfulla inglasade verandan år 1900 (jmf. fig.48). I förgrunden syns en symmetriskt utformad rabatt. Längst till vänster skymtar en glaskonstruktion, möjligtvis ett skydd för en ömtålig växt. (”Södra befälshuset 1900”, Foto: Marinmuseum, Karlskrona, A. Nyboms samlingar.)

Den norra delen av parken förefaller vara påtagligt mörk och vildvuxen (Fig52). Vegetationen domineras av inhemska skogsträd med inslag av bland annat björk, fågelbär, bok och lärk. Den frodiga undervegetationen av högt gräs bidrar till en närmast skogsliknande karaktär. Den tätvuxna planteringen kan vara ett resultat av att man planterat skogsträden i täta förband och att dessa sedan inte kommit att gallras ut på så sätt som man avsett vid planterings-tillfället.

¹³¹ Nymans ”Kungsholms forts byggnadshistoria” har i detta avseende varit en viktig källa. Dokumentet innehåller 3 fotografier från 1890-talet, och ett flertal från parkens 1950-60 tal. Bildmaterialet är dock fotostatkopierat av så dålig kvalitet att de inte kan återges här.

¹³² Nyman, 1978, sid. 51.

Figur 52.

Figur 53.

Figur 52. Parkens norra del med en skogsliknande karaktär. ("Parken 1911," Foto: Marinmuseum, Karlskrona A. Nyboms samlingar)

Figur 53. Den stora boken (*Fagus sylvatica*) i förgrunden är än idag parkens största träd. I bakgrunden syns brunnplatsen. ("Parken 1910", Foto: Marinmuseum, Karlskrona A. Nyboms samlingar)

Figur 54.

Figur 55.

Figur 54. Gräsplanen framför Södra befälshuset. Fotografiet är antagligen tagen ifrån den plats där markententeribyggnaden uppfördes året efter (se fig.10) ("Parken 1910", Foto: Marinmuseum, Karlskrona A. Nyboms samlingar)

Figur 55. Det alldeles nybyggda markententeriet var från början väl inbäddat i ett högvuxet och lumligt buskage. ("Parken 1911", Foto: Marinmuseum, Karlskrona, A. Nyboms samlingar)

Under åren 1933-38 var Albert Gyllencreutz fortchef på Kungsholmen. Gyllencreutz var mycket trädgårdsintresserad och under hans befäl lades mycket energi på att upprusta såväl parken som officersmässens trädgård (fig.58).¹³³ Av bildmaterialet framgår att det anlades nya rabatter, och planterades fristående träd och buskar runt om i parken.(fig.57). Av bilderna att döma var rosor i alla dess former mycket populära. Kanske härstammar en del av de rosenrabatter som finns runt om på Kungsholmen från Gyllencreutz tid.

¹³³ Nyman, 1978, sid. 49.

Figur 56.

Figur 57.

Figur 56. Den intakt bevarade öppna platsbildningen framför Södra befälshuset. Av bilden att döma har ännu inga planteringar utöver de ursprungliga gjorts. (Foto: 1927, Marinmuseum, Karlskrona A. Nyboms samlingar)

Figur 57. År 1935 har det på samma plats tillkommit en formell rosenrabatt runt soluret. Även runt om i parken syns nytillkomna planteringar. Planteringarna är ett resultat av de upprustningsarbeten som genomfördes under kapten Gyllencreutz befäl (Foto: 1935, Marinmuseum, Karlskrona, A. Nyboms samlingar)

Trädgården i anslutning till Norra befälshuset omgestaltades under Gyllencreutz tid. Här anlades en stensatt uteplats och ett runt bord av armerad betong. Entrén utåt parken pryddes med en grind med som var tillverkade av gavlar till gamla båtmanssängar (fig.25).¹³⁴

Figur 58. Norra befälshuset och den nya officersmässens trädgård 1935. I trädgården fanns rosbuskar i alla former. På bilden syns vanliga rabattrosor planterade tillsammans med stamrosor. Spaljerade klätterrosor och parkrosor är planterade om avgränsning och inramning. (Norra befälshuset 1935, Foto: Marinmuseum, Karlskrona A. Nyboms samlingar)

¹³⁴ Nyman, 1978, sid. 50.

3:3: 4 Parken 1938 –2005

Från perioden 1938 och fram till 1967 finns inte många uppgifter om parken. De ovanligt kalla och långa krigsvintrarna i början av 1940-talet lär dock enligt vissa uppgifter ha gått hårt åt parkens exotiska träd och buskar¹³⁵. Omfattningen av skadorna finns inte närmare beskrivna. Av fotografier i Nyman (1978) kan man fastslå att parken har tillförts en hel del nytt växtmaterial ända fram till år 1967¹³⁶. Förmodligen har planteringarna gjorts i en allmän försköningssträvan men kanske fanns det också ett visst behov av att ersätta växtmaterial som frusit bort under krigsvintrarna.

Stormen 1967

Den 17 oktober 1967 drog en svår storm fram över Blekinge skärgård, uppmätta vindstyrkor på uppemot 40m/s resulterade i att ett flertal vindfällan och betydande skador på parkens vegetation. Efter förödelsen tillkallades slottsarkitekt Walter Bauer¹³⁷ för att ge råd om hur man skulle hantera situationen. Trots den omfattande förödelsen var skadorna enligt Bauer ganska begränsade avseende parkens äldre och mer sällsynta träd. De värdefullaste träden som föll var enligt honom en skogslönn (*Acer platanoides*) och en vitoxel (*Sorbus aria*).

Figur 59. Efter stormen den 17 oktober 1967. Parken förefaller vara betydligt glesare än i dagsläget. Mitt i bilden med ett kvarsittande ljust bladverk syns parkens platan (*Platanus acerifolia*), och längre bak till höger i bilden ett tulpanträd (*Liriodendron tulipifera*) (Bauer, 1967, Kungsholms fort, sid. 3.)

Bauer upplever parken som välvårdad vid sitt besök, men "[...] alltför fylld med buskar och träd". Problemet härleds till den botaniska samlariver som bedrivits i parken de senaste åren och som resulterat i att man förlorat en känsla av medveten gestaltning i parken. Bauer påpekar att den

¹³⁵ a.a. sid. 51.

¹³⁶ Bauer, 1967 sid. 1-13; Nyman, 1978 sid. 35-51; A. Nyboms samlingar, marinmuseum.

¹³⁷ se även sid.16.

variation som borde finnas mellan öppna och slutna partier, helt saknas och konstaterar att stormens framfart därför "[...] utförde vissa välbehövliga gallringar av parken"¹³⁸

Restaureringen av parken under 1970-talet

Bauers dokument skall enligt uppgift ha använts som underlag för en restaurering av parken under 1970-talet¹³⁹. En jämförelse av förslagen i Bauers dokument från 1967 och parkens senare utseende, visar dock att många av Bauers förslag för parkens vegetation inte verkar ha genomförts, eller har kommit att begränsats avsevärt¹⁴⁰.

Planteringstraditionen mellan 1978 – 2005

1978 inleddes en tradition att plantera ovanliga buskar och träd som egenhändigt hemförts med flottans örlogsfartyg. Det första trädet som togs hem var ett svart mullbärsträd (*Morus nigra*) som hämtades i Toulon, Frankrike år 1978. Hemtransporten skedde med örlogsfartyget Älvsnabben under en av dess återkommande utbildningsresor. En sammanställning visar att man sedan 1978 egenhändigt importerat uppskattningsvis ett 70-tal träd och buskar som sedermera planterats på Kungsholmen. En del träd är egenhändigt införskaffade på lokala plantskolor, andra är mottagna som vänskapsgåvor från de länder som besökts.

Traditionen har främst varit inriktad på att införskaffa sällsynta arter, gärna sådana som representerar den inhemska floran från de besökta länderna¹⁴¹. Många av de hemförda växterna är inte så vanligt förekommande i odling i Sverige. Inriktningen och förfarandet har inneburit att en del av växterna har haft etableringsproblem, många har dött ganska kort efter planteringen. Det lite nedslående resultatet kan främst förklaras med att växterna inte varit fullt härdiga eller anpassade till det rådande klimatet. Det är också troligt att vissa växter haft nedsatt allmäntillstånd efter hemtransporten.

Tabell 5. Dödlista. Följande arter har planterats men inte överlevt i parken mellan 1978-2005.¹⁴²

1979 och 1982: Madeira ceder (*Juniperus cedrus*).
1979 och 1980: Korkek (*Quercus suber*).
1983: Kejsarträd (*Paulownia tomentosa*).
1984: Blomsterkornell (*Cornus florida*).
1985: Kamferträd (*Cinnamomum camphora*).
1988: Silverönn (*Acer saccharinum*).
1991: Sydbok (*Nothofagus antarctica*).
1993: Ceder (*Cedrus sp.*) och mispel (*Mespilus sp.*).
1994: Percimon.
1995: Judasträd (*Cercis siliquastrum*).
1996: Mandelträd (*Prunus dulcis*).
1997: (*Britsina Cristigali*)

¹³⁸ a.a. sid. 1-3.

¹³⁹ Förteckning över byggnadsminnesmärken, RAÄ, 1976, sid. 241.

¹⁴⁰ Studier av fotografier visar att många förslag inte genomförts enligt de intentioner som Walter Bauer uttrycker i inventeringen av parken.

¹⁴¹ Dokumentation av växter hemförda efter 1978, sammanställd 1990. Materialet finns i en pärm på fortchefens kontor, Södra befälshuset, Kungsholms fort.

¹⁴² Sammanställningen redovisar de nedtecknade uppgifter som påträffats.

4. Parkens värden

4:1 Parkens stil och utförande

Parken på Kungsholmen kan med utgångspunkt i den dokumenterade historiska bakgrunden beskrivas som en *tidstypisk 1870- 80-tals prydnadspark, utförd i en 'formaliserad landskapsstil'*¹⁴³.

Anläggningens ursprungliga utförande och dess vurmande för växtmaterialet, kan innehållsmässigt jämföras med det som återfinns i motsvarande offentliga och civila parker, vid samma tidpunkt. Parkens gestalt förefaller vara ganska typisk för sin tid och 'stil'. Inga yttre kriterier som dokumenterats tyder på att parken skulle vara gestaltad i en tradition som på något sätt skulle vara typisk eller särskiljande just för fortifikatoriska anläggningar.

4:2 Parkens status och förutsättningar

Parkanläggningens övergripande disposition, samt de viktigaste platsbildningarna och byggnaderna, är till stora delar väl bevarade. Gångsystemet är delvis förenklat med inslag av par helt nya sträckningar. Men gångsystemets övergripande form och utsträckning, är till stora delar i överensstämmelse med vad som uttrycktes i den ursprungliga planen. Stora delar av dagens vegetation härstammar från den ursprungliga parken. I parken finns också lämningar från esplanadsystemets äldre alléträdsplanteringar. I det stora hela relaterar landskapsparkens stilmässiga uttryck väl med den tidsperiod som de omgivande bebyggelsemiljöerna präglas av.

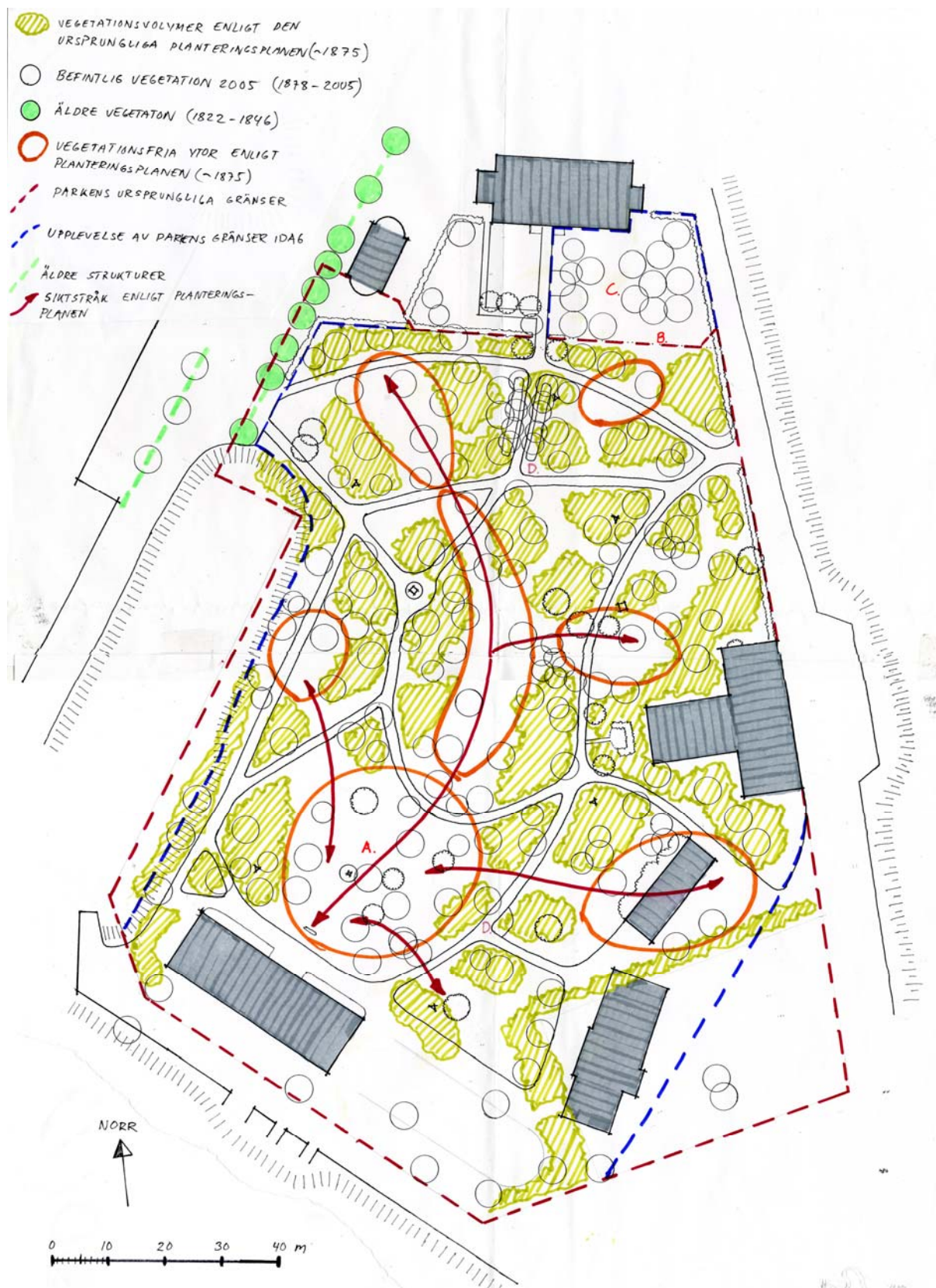
Den övergripande bilden av vegetationens ursprungliga fördelning och strukturella uppbyggd är god, därtill är den generella kunskapen om parkens bakomliggande gestaltungsidéologier välunderbyggd. Kännedomen om vilket växtmaterial som ingick i den ursprungliga anläggningen är god om än inte fullständig. En del av parkens äldre träd har idag blivit så omfångsrika att de kan sägas ha växt ur den ursprungliga parkens tänkta form. Till exempel har två idegranar (*Taxus baccata*), som förmodligen planterades som undanskymda bakgrundsbuskar utvecklats till att bli omfångsrika solitärträd med stark karaktär.

Med de värden och förutsättningar som finns i parken av idag, framstår parkanläggningen i sin nuvarande skepnad som en mycket väl bevarandevärd historisk lämning. Om parken därtill värderas i sitt fortifikatoriska sammanhang, och betraktas som en av ett fåtal väl bevarade 'fästningsparker' i Europa¹⁴⁴, kan den bedömas som synnerligen märklig eller unik. En sådan uppgradering av dess värdering innebär också att det är motiverat att höja ambitionsnivån för bevarandet ytterligare¹⁴⁵.

¹⁴³ På så sätt som landskapsparken utfördes under det sena 1800-talet. Parken kan avseende dess storlek och innehåll, inte jämföras, eller sägas ha mycket gemensamt med de ursprungliga landskapsparker som anlades i England på 1700-talet.

¹⁴⁴ Det har inte i samband med upprättandet av detta arbete inte gått att avgöra hur parkens fortifikatoriska bakgrund kan komma att påverka bedömningen av parkens kulturhistoriska värden.

¹⁴⁵ Att återställa parkens gångsystem samt upprusta delar av parkmöblemanget kan anses vara högt prioriterade åtgärder för just parken på Kungsholmen.

Figur 60. Kungsholms forts park – vegetation, strukturer, siktstråk – diagram

Diagrammet visar den ursprungliga planteringsplanens intentioner för vegetationsvolymernas storlek och fördelning samt siktstråk och öppna gläntor i parken. Av planen kan avläsas strukturella avvikelser mellan den ursprungliga planen och parken av idag. (Illustration; Roger Jonsson, okt 2005).

A. Det visuella samspelet mellan parken och dess huvudbyggnad är försvagat (se fig.60 löpande) Dessutom kan förlusten av Södra befälshusets veranda beskrivas som olycklig för såväl byggnadens exteriör som förståelsen av samspelet mellan parken och byggnaden.

B. Från början sträckte sig parken från Södra befälshuset fram till där kommendantens gamla trädgårdar tog vid i norr (märkt B i fig. 60). Den häck som avgränsat den del som tidigare var ekonomiträdgård är numera avlägsnad. Parkens ursprungliga gräns har blivit otydlig.

C. Den före detta kommendantens ekonomiträdgård (märkt C i fig. 60) har planterats med stora parkträd. På sikt kommer trädgården att anta en helt ny karaktär och upplevas vara en integrerad del av parken.

D. Den gångstig som finns mellan Norra befälshuset och parken (märkt D i fig. 60), samt planteringarna längs med denna gång, hör inte hemma i den ursprungliga parkgestaltningen.

Generellt sett är vegetationen alltför jämnt fördelad över parkens yta. Den spridda vegetationen ger ett lite plottrigt intryck som inte överensstämmer med parkens ursprungliga gestaltningsidé. Parken saknar den tydliga kontrast- och växelverkan, som kan förväntas uppstå mellan öppna och slutna partier i en landskapspark.

4:3 Växtplanteringar i parken 1978-2005 ursprung och värden

Ett utmärkande drag för parken på Kungsholmen idag, är de växtplanteringar som bedrivits där i snart 30 år. Den historiska dokumentationen inom ramarna för detta arbete, visar dock inga konkreta tecken på att den egenhändiga växtimporten från främmande länder, och de ceremonier som bedrivs i anknytning till detta, bygger på en historisk förebild, på så sätt som ofta påstås i sägnerna om parken på Kungsholms fort¹⁴⁶. Istället förefaller den tradition och de ceremonier som utvecklats kring de årligt återkommande växtplanteringarna på Kungsholmen i sin nuvarande form, ha utvecklats på platsen i modern tid¹⁴⁷. Ur ett kulturhistoriskt (värderande) perspektiv kan traditionen av idag inte beskrivas som en återupptagen och hävdvunnen företeelse, utan snarare som ett sentida kulturellt uttryck, som är av stor betydelse för parken idag.

De traditionella planteringarna har bidragit till att parken vegetativa struktur påverkats på ett genomgripande sätt. Det största problemet med planteringarna har dels varit omfattningen men främst att de inte anpassats till parkens strukturella uppbyggnad. Parkens historiska karaktär kan därför förväntas påverkas i takt med att den nyplanterade vegetationen växer upp. Förutom att en del växter ”står på fel ställen” kan delar av parkens äldre och värdefulla vegetation komma att få oönskad konkurrens av det senare tillkomna växtmaterialet.

Delar av de nyplanteringar som utförts mellan 1978 och 2005 står således i konflikt med parkens kulturhistoriska värden. En avgörande och svår fråga för parkens framtid, är hur man skall förhålla sig till, och hantera felpplacerade träd som planterats inom traditionen sedan 1978.

¹⁴⁶ Se även bilaga 2

¹⁴⁷ Det växtintresse som återspeglas i den tradition som uppstod 1978 anknyter väl till det intresse av att odla ovanliga växter som mer eller mindre kontinuerligt verkar ha funnits på Kungsholmen, allt sedan den ursprungliga parkens uppförande. Detta lokalt förankrade växtintresse kan dock inte på något sätt sättas i samband med eller förklaras med hjälp av de gamla sjöfartstraditioner som beskrivits i sägnerna om parken på Kungsholms fort.

4:4 Övergripande värdebeskrivning

1978-års växtplanteringstradition

Traditionens positiva värden för parken:

- De träd och buskar som planterats inom ramarna för den växttradition som uppstod 1978, utgör ett kulturhistoriskt dokument över fortets moderna verksamhet och vår egen samtid. De bör i egenskap av detta respekteras och bevaras som minnesmärken över en sentida historisk epok inom marinen.
- Enskilda träd är förknippade med personliga minnen för ett stort antal personer som under åren deltagit i örlogsfartygens långresor och involverats i växttraditionen. Dessa träd förmedlar och säkerställer det levande minnet av denna historia.
- De träd som är gåvor från andra länder kan anses besitta höga symbolvärden som levande bevis på från de formella vänskapsband som knutits dessa länder emellan besökta.
- 1978 års växttradition har inneburit att parken uppmärksammas inte bara inom försvarsmakten utan också för en bredare allmänhet.

Traditionens negativa inverkan på parken:

- Betydande delar av parken är idag mycket tätt planterad. I takt med att nyplanteringarna blir alltmer konkurrenskraftiga riskerar väsentliga delar av den ursprungliga vegetationen att försvagas.
- Då parkens historia inte varit vägledande vid nyplanteringarna som har utförts, riskerar parken på sikt allt mer växa ur sin ursprungliga form. I takt med att vegetationens strukturella uppbyggnad förändras urholkas också parkens historiska gestaltningsprincip.

Historiska värden

De kulturhistoriska värdena i dagens park avser främst den parkanläggning som anlades omkring år 1878. Det vill säga; - Parkens ursprungliga *övergripande disposition och strukturer, inklusive byggnader och vegetation*. Men anläggningen hyser även andra värden i form av bevarade *strukturer i form av rester av alléplanteringar från 1800- talets esplanadsystem*. Förstärkande motiv för bevarandet är de imaginära värden som kan knytas till parkens *fortifikatoriska bakgrund*. En detaljerad beskrivning av värden förknippade med platser, vegetation och övriga detaljer i parken finns under kapitel 2.

Motiv för skyddet av den historiska parken.

Förstärkande motiv

- Inskriven i sitt *fortifikatoriska sammanhang* och betraktad som *välbevarad fästningspark* saknar parken motsvarigheter inom landets gränser, och kanske även ur ett europeiskt perspektiv.
- Ur ett idéhistoriskt perspektiv är parken intressant då dess uppförande och förvaltning är ett uttryck av de *ideal och värderingar* som funnits inom det svenska försvarsväsendet.

Dokumentvärden

- Parken är med sin nuvarande gestalt en god representant för det sena 1800-talets parkkultur och ett exempel på en *tidstypisk 1870- 80-tals prydnadspark, utförd i en 'formaliserad landskapsstil'*.
- Parkens övergripande struktur och disposition är ett värdefullt *historiskt dokument*.
- Parken innehåller *autentisk substans* i hela den ostörda marken (soil archive) och ett *genetiskt källmaterial* i det ursprungliga växtmaterialet.
- Parken är i egenskap av *fästningspark* ett unikt *trädgårdshistoriskt objekt*.

Upplevelsevärden

- De *gamla träden* är levande delar av den ursprungliga kompositionen. Dessa träd är också åldriga bevis för parkens historia, och viktiga förmedlare som levandegör den historiska atmosfären och illustrerar tidsspannets omfång.
- Parken och dess sägenomspunna bakgrund anknyter till ett flertal *sägner* och *personhistoriska* berättelser om svunna tider på Kungsholmen.

Övriga värden

Naturvärden

Skyddsvallarna som omger parken hyser en mycket rik 'vild' flora. Den ovanliga rikedomens beskrivs som ett resultat av att man under lång tid lossat byggnadsmaterial och fyllnadsmassor ifrån olika delar av Blekinge och Skåne. Floran är väl dokumenterad och mycket uppmärksam i botaniska kretsar¹⁴⁸. En inventering 1988-1991 visade på 360 arter av kärlväxter varav en del anses vara riktiga rariteter. Floran bedömdes vid detta tillfälle som synnerligen skyddsvärd.¹⁴⁹

Rekreation och turism

Parken nyttjas av värnpliktiga och personal inom Fortifikationsverket och Försvarsmakten. När fortet är fullbemannat uppehåller sig omkring 500 personer dagligen på ön. Parken utgör en viktig resurs ur rekreationssynpunkt. Varje sommar besöks fortet och parken av turistgrupper som guidas genom utvalda delar av anläggningarna.

Figur 29.

Figur 30.

Figur 29. Norra reduttens försvarsverk med den cirkelrunda sluphamnen hyser höga arkitektoniska kvalitéer och är en attraktion i sig. I bakgrunden skymtar parken. (Foto: Roger Jonsson, januari 2005)

Figur 30. På kalkstensmuren runt hamnen tränger sig naturen på. I murstenens fogar växer den botaniska rariteten murruta (*Asplenium ruta-muraria*). (Foto: Roger Jonsson, juni 2005)

¹⁴⁸ Enligt uppgifter har den vilda floran på ön uppmärksamats vid flera tillfällen. Aspegren 1820-tal, Gosselmans flora 1860-tal, F. Svanlund 1880-tal, Carl Blom 1908-13, Hylander 1936, T. Woxenius 1988-91. ur: Woxenius 1991.

¹⁴⁹ Woxenius, 1991.

4:5 Målsättningsdiskussion

Ett vårdprogram skall alltid visa hänsyn till parkens historia, såväl som till dess senare avtryck och nutid. Om parken på Kungsholmen upptas som byggnadsminne, skall parken skyddas enligt förordningen för statliga byggnadsminnen. En byggnadsminnesförklaring utformad utifrån gällande lagstiftning och aktuella föreskrifter innebär att *de historiska värdena skall skyddas och ges tolkningsföreträde*. För parken på Kungsholmen innebär detta att de historiska värdena skall vara överordnade, då man utarbetar riktlinjer för dess utveckling i framtiden.

En strikt tillämpning av lagen om statliga byggnadsminnen kan tolkas som att marinens traditionella planteringar inte längre kan utföras, i varje fall inte på så sätt som planteringarna genomförts fram till idag. Av de växter som har planterats i parken fram till idag, är flertalet planterade på sådana platser, att de kan ses som integrerade delar av den historiska parken. Dessa behöver således inte utgöra några problem. Andra växter står mer olyckligt placerade och är i uppenbar konflikt med de intentioner som uttrycks i parkens ursprungliga plan¹⁵⁰.

Även om en byggnadsminnesförklaring säger att man måste visa hänsyn till senare tiders tillägg och förändringar, kan det vara vanskligt att försöka bevara alla 'historiska avtryck' i parken på Kungsholmen. Ett sådant alltför undfallande förhållningssätt, kan resultera i en negativ utveckling där parkens historiska värden riskerar att urholkas under en lång tid framöver. Hur avvägningen mellan olika värden knutna till vegetationen skall hanteras i detalj, och ifall det på sikt kan bli aktuellt att avverka eller flytta växter, avgörs förmodligen bäst på plats, och i takt med att vegetationens utvecklas.

När historiska trädgårdar öppnas upp för besökare och blir föremål för att locka turister finns det en uppenbar risk för att man hamnar i ett romantiserande och förenklat ideal, där pyntning tas till i syfte av att göra trädgården mer attraktiv för besökarna. Resultatet kan bli en likriktning av miljöerna som eftersträvar en gammaldags prunkande trädgårdsstil, utan verklig förankring till platsens historia bakgrund och funktion. För att säkerställa att miljöerna på Kungsholmen utvecklas på ett tillfredställande sätt krävs att man formulerar långsiktiga mål för den kontinuerliga (dagliga) skötseln.

Det är uppenbart viktigt med ett tydligt mål för att lyckas med bevarandet. Men samtidigt kan det ligga en fara i att ha en alltför konkret och styrd bild av målsättningen. Eftersom vi i trädgårdsammanhang alltid har med ett levande material att göra, kan den bild vi har då vi påbörjar arbetet knappast återskapas utan ett visst mått av kompromisser på vägen dit. Åsa Ahrland påpekar detta i en artikel där hon problematiserar bevarandet av parker:

*”På samma gång som en trädgårdsanläggning kan utgöra ett medvetet gestaltat konstverk ingår också föränderligheten, den inbyggda dynamiken, som en viktig del i dess karaktär och värde som historiskt dokument”*¹⁵¹

Ahrland menar att vi inte kan behandla parker och trädgårdar som statiska objekt. Dessutom problematiserar hon betydelsen av begreppet 'historisk äkthet' i parksammanhang. Den retoriska fråga hon ställer om vad som egentligen utgör en parks historiska värde är tänkvärd. Är det formen, så som parken var tänkt på planen, eller så som den faktiskt blev, eller är det kanske

¹⁵⁰ Här avses exempelvis de träd är planterade mitt framför Södra befälshuset och som därför står i uppenbar konflikt med den grundläggande gestaltungsprincipen för parken.

¹⁵¹ Ahrland, 1997, sid. 34.

själva materialet som parken är uppbyggd av?¹⁵² Det är uppenbart att ett alltför styrt mål för en parkanläggning uppbyggd kring ett växtmaterial förr eller senare leder till problem, då ett statiskt mål endast förmår uppvisa ett tillstånd av den dynamiska utveckling som hela tiden pågår i en park. Eva Gustavsson presenterar ett alternativ synsätt:

*”Istället för att sträva mot den ultimata historiska sanningen kan det snarare vara legitimt eller till och med önskvärt att fokusera på sådana aspekter som för tillfället upplevs som mest intressanta.”*¹⁵³

Gustavsson menar att det kan vara intressantare att inrikta sig på att försöka finna det meningsfulla i de frågor som historien sökt sin lösning på. Enligt Gustavsson skulle vi istället för att ivrigt sträva efter att bevara av ett ’idealtillstånd’ eller specifikt arkitektoniskt uttryck, kunna ägna oss åt att förmedla vissa av de idéer, upplevelser och värderingar som ligger bakom gestaltningen och som är intressanta att förmedla till eftervärlden.¹⁵⁴

En tillämpning av ovanstående resonemang i målsättningsdiskussionen för parken på Kungsholms fort, kan tolkas som att det är en viktig uppgift att kartlägga, förklara och illustrera parkens historia på ett teoretiskt plan. I det praktiska arbetet kan ett mål vara att sträva efter att förvalta de befintliga kulturhistoriska värdena sida vid sida med de sentida kulturella avtrycken från marinens levande växttradition.

¹⁵² a.a. sid.34f.

¹⁵³ Gustavsson, 2001, sid.15.

¹⁵⁴ Ibid.

5. Bevarande, vård och restaureringsmål, riktlinjer och åtgärdsförslag

5:1 Ett förslag på bevarandet av parken på Kungsholms fort

Det presenterade förslaget för parken på Kungsholms fort bygger på att de historiska lämningar som finns kvar i anläggningen skall bevaras, samt att parkens ursprungliga arkitektoniska ramverk på lång sikt skall framhållas. För att bevara parken som ett levande kulturarv är utgångspunkten att parken bäst utvecklas i nära relation med fortets verksamheter. Förslaget bygger på en bedömning att traditionen av planteringar som utförts sedan 1978 är viktig då den bidrar till att göra parken levande och väl förankrad i sin samtid. Betydelsefulla lämningar från traditionen skall därför aktivt bevaras. En förlängning av traditionen kan också anses vara önskvärd om planteringarna anpassas till att uppfylla de krav som ställs för bevarandet.

En sammanfattning av det övergripande målet för parken kan beskrivas enligt följande:

Målet är att parkens kulturbeskydd värden skall bevaras, och att parken tidstypiska karaktär skall förstärkas. Syftet är dock inte att fullständigt återskapa parkens ursprungliga gestalt utan att genom målinriktad skötsel och långsiktigt förnyelse, bevara och förstärka känslan av att vistas i en 1870-80 tals park i en landskaplig stil. Ambitionen bör vara att flottans växtplanteringstradition och spåren av denna tas tillvara i största möjliga utsträckning. Parkens ursprungliga karaktär och återställandet av denna skall dock prioriteras vid alla framtida ingrepp.

Förslaget bygger inte på direkta restaureringsåtgärder, utan kan genomföras med hjälp av ett vårdprogram och inom ramarna för den normala skötselnivån. De föreslagna åtgärderna som berör historiska lämningar i parken är till övervägande del bevarandeåtgärder där tyngdpunkten ligger på att skydda den ursprungliga vegetationen. Alla åtgärderna i parken skall anpassas till dess naturliga utveckling och målet uppnås långsiktigt genom att återinföra metoder och material som idag är otydliga eller har försvunnit.

Tillvägagångssätt och genomförande

Det analytiska diagrammet i (fig.60) ger en god förståelse för parkens ursprungliga struktur, rumslighet och siktstråk. Av analysen framgår också avvikelser mellan de ursprungliga intentionerna och dagens park. Diagrammet kan fungera som en modell för hur och var de långsiktiga åtgärderna bör inriktas. Det är dock viktigt att påpeka att analysen bara skall fungera som ett förtydligande och en vägledning, och inte som ett konkret förslag. Det är förmodligen omöjligt att återskapa siktstråkens uppbyggnad till fullo på Kungsholmen då dess karaktär hög grad bestäms av hur den angränsade vegetationen är sammansatt och uppbyggd¹⁵⁵.

I de fall där platsanknutna uppgifter om parken saknas, kan mer generella råd och anvisningar användas. Här kan delar av den historiska beskrivningen (i kapitel 3) vara mycket användbara. Det är dock av yttersta vikt att konsultera en trädgårdshistoriskt kunnig person före några ingrepp görs i parken.

¹⁵⁵ Setterby, 2001, sid 56.

Parkens växtmaterial

Det botaniska intresset som utvecklats på Kungsholmen under 1900-talet, anknyter mycket väl till parkens ursprungliga intresse för ovanliga växter. För att bevara parkens prägel bygger förslaget på en målsättning att parken skall hysa ett rikt och omväxlande växtmaterial, även i framtiden. I första hand skall de särpräglade karaktärsarter¹⁵⁶ som finns eller tidigare funnits i parken, ersättas. I andra hand bör väljas växter som var vanligt förekommande i samtida landskapsparker.

Eftersom utrymmet på Kungsholmen är ganska begränsat kan vissa storvuxna arter eller släkten ersättas med mindre storvuxna sorter, som till växtsättet är likartat. För att framhäva parkens tidstypiska karaktär kan en ökad kontrastverkan i bladverk såväl som, ett större inslag av varierade växtformer i parken vara önskvärd. Val av lämpligt växtmaterial skall alltid ske under överinseende av en trädgårdshistoriskt kunnig person.

Rabatter och urnor

Om det önskas blomsterprakt i parken, kan den rabatt som tidigare fanns framför Södra befäls huset återskapas i enlighet med planteringsplanen¹⁵⁷. En sådan historiskt förankrad mönsterplantering kan ersätta de rabatter som idag finns upptagna i parkens gräsytor. En mönsterrabatt kan bli en verklig attraktion i parken. Rabatten kan årligen planteras med olika teman enligt gamla förebilder och planteringsscheman.

Gångsystemet

Enligt detta förslag föreslås inga åtgärder för att återställa gångsystemet. Med stöd av den historiska dokumentationen är det dock teoretiskt möjligt att rekonstruera parkens gångsystem.

¹⁵⁶ Uppseendeväckande eller ovanliga arter som härstammar från parkens ursprungliga gestalt eller andra utmärkande träd och buskar som finns omnämnda i parken (se kapitel 3).

¹⁵⁷ Det finns inga fotografier eller beskrivningar på hur rabattens växtlighet såg ut i verkligheten. Rabatten yttre form kan dock rekonstrueras på sin rätta plats utifrån planteringsplanen (fig.41). Växtligheten kan återskapas med ett visst mått av tolkning där Sentas Centervalls beskrivningar och andra samtida planteringsbeskrivningar kan vara vägledande.

5:2 Konkreta bevarandemål

- Bebyggelsen, vallarna och häckarna utgör betydelsefulla inramande element som skall bevaras. Parkens *rumslighet* och karaktär av omslutenhet förstärks av detta yttre ramverk och bidrar till det gynnsamma klimat som är en viktig förutsättning för växtlighetens utveckling på platsen.
- De gamla träden är ett *autentiskt material* som skall skyddas och bevaras.
- Ursprungliga och opåverkade *strukturer* och därtill hörande *objekt* skall bevaras.
- Vid förnyelse av parkens vegetation bör växter som kompletterar och förstärker parkens historiska *karaktär* prioriteras. Detta kan göras genom att ersätta karaktäristiska träd med motsvarande taxa. Men även att uppmärksamma och välja träd med ett generellt avvikande växtsätt och färg i 1870-80-talets planteringstradition vid återplanteringar.
- Alla fristående träd och buskar inne i parken skall vara fritt växande och skall få utveckla en naturlig kronform. Formklippta buskar och träd hör inte hemma i Kungsholms forts landskapspark. Parkens avgränsande häckar, samt den häck som kringgärdar Coldinerkorset, är här undantagna.
- Parkens gångsystem skall bevaras och får inte förändras utan tillstånd.

Figur 61. Exempel på bra föryngring genom tillvaratagande av ett stubbskott på en avverkad robinia (*Robinia pseudoacacia*). Föryngringsmetoden har många fördelar då den bevarar växtens genuuppsättning, ger en snabb etablering på den gamla växtplatsen och dessutom är billig. (Foto: Kungsholmen, Roger Jonsson, juni 2005)

Figur 62. De två tätt planterade lärkträden utgör ett bra exempel på hur man medvetet placerat det ursprungliga växtmaterialet för att skapa samspel mellan individerna och därigenom öka spänningen i planteringarna. (Foto: Kungsholmen, Roger Jonsson, juli 2005)

5:3 Övergripande restaureringsbehov och konkreta förslag till åtgärder

Följande åtgärder i punktform är utformade för att förstärka parkens karaktär. Några av de listade åtgärderna kan genomföras direkt, andra får anses vara mycket långsiktiga målsättningar. Det är ändå viktigt att man hela tiden uppmärksammar de övergripande långsiktiga målen vid alla ingrepp i parken.

- *Samspelet mellan parken och Södra befälshuset* bör framhävas för förståelsen av anläggningen. Detta kräver förmodligen direkta/framtida åtgärder i form flyttning/avverkning av viss vegetation framför Södra befälshuset. I först skedet bör främst potentiellt storvuxna träd som de rödblommade kastanjerna flyttas. Även andra ingrepp i vegetationen är tänkbara på denna plats.
- *Parkens rumslighet* bör långsiktigt utvecklas för att bättre stämma överens med den ursprungliga avsikten och intentionerna med anläggningen. För att parken skall återfå lite av den strukturella variationen mellan öppna ytor och slutna partier, måste vissa ytor i parken hållas fria från högre vegetation.
- *Ursprungliga siktstråk och siktlinjer* bör hävdas eller återställas i den mån det är möjligt. Målsättningen hänger samman med de två ovan beskrivna punkterna och uppnås på lång sikt genom en medveten föryngringsstrategi.
- Befintlig *skyltning av träden* kan kompletteras. För att lyfta fram parkens pedagogiska funktion och historiska syfte kan utvalda träd skyltas med vetenskapligt och svenskt namn och andra intressanta uppgifter. En utökad information synliggör träden som individer och bidrar till en ökad förståelse för parkens historiska bakgrund.
- Den före detta ekonomiträdgårdens gamla gräns bör planteras eller kan även illustreras på något annat sätt i fält, för att markera *parkens ursprungliga gräns*.
- Markens status kan analyseras för att få en bättre bild av de förutsättningar som råder i parken. Parametrar som mullhalt, näringsstatus, pH-värde och eventuella jordpackningskador är avgörande faktorer för växternas möjlighet till gynnsam etablering och framtida utveckling.

5:4 Riktlinjer för framtida förnyelse av vegetation.

Förslagets genomföranden bygger på att förnyringen skall ske löpande och först då naturliga luckor uppstår i parkens planteringar. I dagsläget föreligger inte något direkt behov av återplantering i parken. Men *konkurrensen i parken ska hållas under uppsikt*. Detta betyder att förebyggande ingrepp bör övervägas då värdefulla växters kondition eller att dess framtida utveckling är hotad. Alla bedömningar och ingrepp skall göras med hänsyn till de skyddsföreskrifter och riktlinjer som presenteras i ett vårdprogram.

- Parken skall betraktas som en helhet där *gränserna mellan öppet och slutet*, måste definieras och respekteras. Planteringsplatser skall alltid väljas i syfte att återupprätta *parkens ursprungliga struktur*.
- *Förnyelse av vegetationen skall ske i etapper* och endast för att fylla ut luckor som uppstått i den befintliga planteringen. Trädens naturliga förlopp får på så sätt bestämma när olika delar av parken skall återplanteras.
- All återplantering av vegetation skall ske enligt principer som tillämpades i slutet av 1800-talet. Träd och buskar skall inte enbart planteras som fristående solitärer utan även för att skapa *grupper och buskage med rumsbildande och avskärmande funktion*. Framtida återplanteringar skall göras för att skapa eller förstärka befintliga dungar med särpräglade karaktärer. Man skall då inte blanda för många sorter utan låta ett träd/buskslag dominera över en klunga. En uppblandning av två tydligt olikartade karaktärer kan ändå ibland förhöja effekten. Träddungar eller buskage planteras företrädesvis vid gångvägskorsningar.¹⁵⁸
- Som solitärträd och -buskar, används endast exotiska sorter som utmärker sig genom *kontrasterande bladformer, färger, blomning eller annorlunda växtsätt*. De skall planteras på en *utmärkande plats* där de exponeras väl och kan utveckla sin karaktär¹⁵⁹. Eftersom parken är förhållandevis liten, bör speciell hänsyn tas till solitärernas slutstorlek. Stora buskar och mindre träd är lämpliga medan mindre prydnadsbuskar skall används ytterst sparsamt som fristående solitärer.
- Utökad hänsyn bör tas till växtplatsens givna förutsättningar.
- Inslaget av *barrväxter och vintergröna växter* kan ökas för att förstärka rumslighet och siktlinjer. Vintergröna växter användes med fördel som yttre avgränsning.
- Träd och buskar som inte trivs eller utvecklas väl i klimatet och jordmånen är ingen vacker syn, och blir på sikt ett störande inslag i parkens prydnad och helhetsupplevelse. Hänsyn skall tas till enskilda växters förmåga att utvecklas gynnsamt i det givna klimatet och på den tilltänkta växtplatsen.

¹⁵⁸ Müller, 1858, sid. 28-33.

¹⁵⁹ a.a. bilaga 7.

5:5 Förslag på utökade skyddsföreskrifter för parken

Det befintliga förslaget till skyddsföreskrifter behandlar inte parkens och vegetationens behov av skydd i tillräcklig omfattning. Följande tillägg i punktform förslås för att förtydliga och säkerställa parkens skydd. Att skyddsföreskrifterna följs är en grundläggande förutsättning för att parkens värden skall kunna bevaras.

- Alla betydande ingrepp eller förändringar skall bedömas utifrån ett helhetsperspektiv som tar hänsyn till målsättningen för parken. Inga ingrepp får göras utan tillstånd av den ansvarige förvaltaren. Alla nya element i parken skall anpassas och infogas enligt de intentioner som uttrycks i vårdprogrammet. Alla ingrepp/förändringar i parken skall dokumenteras.
- Vid alla ingrepp är det viktigt att säkerställa att de inte står i konflikt med eller skadar befintliga värden. Inga åtgärder får göras som innebär skador på den ostörda marken. Tunga fordon får ej brukas på parkmarken utan tillståndsprövning och åtgärder, då de orsakar tryckskador på mark och rotsystem. Trädgårdsarkeologiska utgrävningar och undersökningar skall vara möjliga i framtiden. Det är dock av största vikt att historiska spår inte påverkas eller förstörs (såväl synliga som dolda).
- Parkens löpande skötsel skall utföras av trädgårdskunnig personal som är införstådd i vårdprogrammet och skötselplanens anvisningar. Underhåll och förebyggande vård av vegetationen skall utföras regelbundet enligt gällande trädvårdsplan eller skötselplan. Större kronreduceringar och avverkningar får inte göras utan expertutlåtande.
- Inga nyplanteringar får göras utom anvisningarna i vårdprogrammet följs. Planteringar skall utföras omsorgsfullt och enligt en skötselplan.¹⁶⁰ Planteringsgropar får inte göras i anslutning till gamla träd på så sätt att de gör skada på de gamla trädens rotsystem.

5:6 En framtida skötselplan...

För att förnyelsen av parken skall bli lyckad och ett framtida vårdprogramms långsiktiga mål uppfyllas, bör även en skötselplan knytas till vårdprogrammet. Den dagliga skötseln är en ytterst viktigt faktor för hur en park långsiktigt utvecklas. Varje skötselåtgärd kan ses som ett litet bidrag för att uppnå det övergripande målet. En skötselplan skall därför innehålla detaljerade anvisningar om allt ifrån hur den dagliga skötseln skall utföras, till praktiska råd om tillvägagångssätt vid parkens förnying.

¹⁶⁰ Någon skötselplan är ännu ej upprättad.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Arkiv och andra samlingar

Krigsarkivet (KrA), Stockholm

Marinens ritningar, Kungsholms fästning, nr12.

Arméförvaltningen, Karlskrona Kungsholms fort, nr. 61: 200.

Arméförvaltningen Karlskrona, Kungsholms fort, nr. 61:210(a).

Marinmuseum

Modell över Kungsholms fort, byggd 1858 enligt uppgift på modellen, finns i den permanenta utställningen på museet.

A. Nyboms samling, diverse fotografier över Kungsholms fort.

Marinens arkiv, Marinbas syd i Karlskrona Örlogshamn

Plan över Kungsholms fästning 1896, Marinbas syd, Karlskrona, märkt Carlskrona fortifikationsarkiv Ha N:o 51.)

Plan, odaterad, ”planteringar å Kungsholmen”.

Marinbas syds arkiv, Karlskrona Örlogshamn, ”relationsritning över ombyggnaden af fästningen Kungsholmen 1875” märkt: fortifikationens arkiv, Ha nr 27.

Fortifikationsverkets kartarkiv, Eskilstuna

Odaterade fotografier och underlag till uppmätningen av parkens gångsystem.

Kungsholmen - Situationsplan med kasematter skala 1:1000 ritningsnummer: K 0263-2.

Kungliga Örlogsmannasällskapet, (Köms), Karlskrona

Ehrensvärdiska samlingen, Sac-c, 2004/8986

Kungsholms forts museum, Kungsholmen

Bauer, Walter, 1967, ”Kungsholms fort- inventering av fortets park och kommentarer”.

Christenson, Sigurd, (årtal osäkert med största sannolikhet skriven omkring år 1930),
”Anteckningar om Kungsholmen, Drottningsskär och Västra hästholmen”, KA 2:s
officersbibliotek, Karlskrona örlogshamn.

Nyman, Alf, 1978, ”Kungsholms forts byggnadshistoria”, Blekinge kustartilleriförsvär, CBK.
”Dokumentation växter hemförda efter 1978”, upprättad 1990.

Muntliga källor

Nydolf, Nils Gustav.
Antikvarie länsstyrelsen Blekinge län 2005-12-14

Olle, Melin.
Lokalhistoriker med inriktning på Karlskrona sjöväsen mars- dec 2005

Svensson, Göran.
Specialist på fortifikationens arkiv i Krigsarkivet 2005-05-18

Wallman, Ulf.
Parkskötsel Kungsholmen jan- dec 2005

Woudstra, Jan., Dietze, Annegreth. och Essen, Madeleine von.
Trädgårdshistorisk kunnig expertis, gemensam förfrågan via e-post 2005-05-31

Internet

Svensk kulturväxtdatabas
www/http://skud.ngb.se, sökning i växtdatabas: div. växtnamn. dec 2005

Kungliga biblioteket
www.kb.se/suecia/start.htm, sökord: fästningar, Sverige,
Karlskrona, Drottningsskär. okt 2005

shenet
www/http://shenet, sökord: rovolja. nov 2005

Länsstyrelsen Blekinge län.
www/http://lst/blekinge län/kulturmiljö/fornlämningar.
Sökord: fornminnen dec 2005

Tryckta källor och litteratur

Ahrland, Å., 1997, Trädgårdar och parker går de att bevara?, *Kulturmiljövård*, Nr 4, sid. 26-35.

Berg, E. och Konow, J. von, 1996, *Hedar, moar och slätter – Arméns mötesplatser och deras bebyggelse*,
Probus, Stockholm.

- Bernström, Å., 1988, *Officerskår i förvandling, Den svenska arméofficersårens rekrytering, utbildning och tjänstgöringsförhållande. 1860-1920*, Stockholm.
- Bonnier, A-C. och Lundquist, K., (redaktörer) 1996, *Historiska parker och trädgårdar – ett arv att vårda och sköta*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Byggnadsminnen 1961-1978, förteckning över byggnadsminnen enligt lagen den 9 december 1960 (nr 690) / 1981*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Blennow, A-M., 1995, *Europas trädgårdar*, Lund.
- Blekinge posten*, 1979-05-18.
- Bucht, E., 1997, *Public parks in Sweden 1860-1960*, Alnarp.
- Cassel, J., 1989, *Kungsholms fort vårdplan, etapp I, norra redutten*, , FortF, Stockholm.
- Cassel, J., 1991, *Kungsholms fort vårdplan, etapp II, linje 1-3, 7-9, samt de fristående byggnaderna*, FortF, Stockholm.
- Centervall, S., 1936, *Av hugenotternas stam - ur en gammal släkts krönika*, Stockholm
- Försvarets fastigheter*, Statens offentliga utredningar, SOU 1997:144.
- Danckwardt, J-C., 1980, *Kungsholmens historia*, Lunds universitetsbibliotek.
- Förteckning över byggnadsminnesmärke*, RAÄ 1976, sid. 241, Stockholm.
- Förslag till skyddsföreskrifter för det statliga byggnadsminnet Kungsholms fort*, 1994, Karlskrona kommun, blekinge län. RAÄ.
- Gustavsson, E., 2001, *Trädgårdsideal och kunskapsyn - en studie av meningens uttryck med exempel från Gösta Reuterswårds och Ulla Molins skapande handling*, Alnarp.
- Hallén, L., och Hellspong M., 1998, *Svenska officersmässar, mässar och mässliv*, Stockholm.
- ICA- kuriren*, 2000, häfte 19, sid. 48-51.
- Jacobsson, A., 2000, *Ronneby brunnspark – historien om en hälsobrunns parker och trädgårdar*, Alnarp.
- Kartaschew, K. von, 1999, *Karlsborgs fästning och Varbergets historik och beskrivning*, Uppsala.
- Kartaschew, K. von, 1995, *Fribetstidens fästningskommissioner*, Västerås.
- Kungsholms fort, Trädvårdsplan*, 1990, Karlskrona kommun.
- Lorentzon, K., 1996, *Våra trädgårdsväxter aktuella svenska och vetenskapliga namn*, Båstad.
- Lundström, B., 1999, *Officeren som arkitekt och konstnär i det svenska 1800-talet*, Uppsala.
- Lundahl, G., 2001, *Enkelhet och nytta – Arkitektur i svenskt försvar*, Byggförlaget, Stockholm.
- Melin, O., 1999, *Kungsholms fort, Karlskrona ett världsarv*, Marinmuseum årsbok 1999, sid. 66-105.

- Müller, D., 1858, *Trädgårdsskötsel*, del 1, 2:a upplagan, Stockholm.
- Nisser, M., 1996, Fästningsarkitektur, *Arkitektur*, Nr 7, sid. 241-250.
- Nolin, C., 1999, *Till stadsbornas nytta och förlustande - Den offentliga parken i Sverige under 1800- talet*, Stockholm.
- Pehrsson, P-J., 1986, *Malmö parkernas stad*, Malmö.
- Svanberg, T., 2003, *Fortifikationsbefälhavarna i Karlskrona och den betydelse de haft för försvarsmaktens etablering och utveckling i staden*, Karlskrona.
- Setterby, Å., 2001, *Krokbarnsparken – En park för folket, vårdplan med betoning på vegetation och arkitektur*, Alnarp.
- Sydöstran*, semesterbilaga, 1979.
- Törnquist, Leif, 1982, *Befästningskonstens historia i svenskt perspektiv*, Stockholm.
- Upprustningsbehovet vid rikets fästningar*, 1992, Rapport fortifikationsförvaltningen.
- Woxenius, T., 1991, *Kungsholmens flora*.
- Åberg, A., 1981, *Våra befästningar under 300 år – från Erik Dahlbergs tid till vårt eget århundrade*, Föreläsning vid fortifikationsförvaltningens 300- årsjubileum den 18 mars 1981.

Bilaga 1.

Besökta och utnyttjade arkiv och bibliotek

Förutsättningarna för arkivstudier

Krigsarkivet i Stockholm är det enskilda arkiv som är av störst intresse för en historisk dokumentation av en militär anläggning. Alla dokumenten som bedömts vara av intresse för studiet av Kungsholms forts park, är tillgängliga eftersom anläggningen till stora delar är föråldrad ur försvarssynpunkt. Krigsarkivets uppbyggnad gör att det är besvärligt att söka efter allmänna uppgifter som inte berör försvarets kärnverksamheter. Därtill har mängden av försvars- och rationaliseringsutredningar genom årens lopp medfört att det är svårt att följa enskilda handlingar över tiden. Handlingar har delats upp och/eller vandrat vidare och hamnat under en helt annan avdelning eller samling ofta utan hänvisning.

Tillvägagångssätt

Det är ytterst problematiskt att avgöra var skriftlig information om en parkanläggning sorterats. Metoden gick ut på att brett söka igenom räkenskaper och andra relevanta handlingar där uppgifter om parken skulle kunna finnas. Förhoppningen var att fånga upp föregående diskussioner eller beslutsunderlag och fotografier som beskriver parken anläggande. Undersökningarna avgränsades huvudsakligen till åren 1875-1880, då parken antogs var anlagd eller under utredning/planering. De arkiv som hade register kunde genomsökas över ett större tidsspänn med rimlig tidsåtgång. Andra arkiv utan register har av nämnda anledning, begränsats till att studeras för åren 1875-1878.

Arkiv innehåll och resultat

Arkiv Karlskrona station (510 c), Kra

Avdelning: *kommendanten å sjöbefästningarna*. Studerat kopieböcker över ankomna handlingar för åren 1869-1878 samt, ankomna handlingar för åren 1875-1877

Avdelning: *kommendantsämbetet å sjöfästningarna*. Studerat diverse handlingar för åren 1874-1885, ankomna handlingar för åren 1878-1884, kopieböcker över ankomna handlingar för åren 1878-1881 samt brevkoncept för åren 1873-1878 samt 1878-1881.

Arkiv Arméförvaltningen fortifikations departement avdelning (63b), Kra

Avdelning: *Karlskrona Kungsholms fort*. Studerat 3 mappar med serierubriker 197-204 och 205-211 samt ritningar i stort format, serierubrik 224. Här fanns planritningar samt detaljritningar över fortet och parken.

Arkiv Fortifikationen (43), Kra

Avdelning: *chefsexpeditionen*. Studerat utgående skrivelser 1877-1879, kungliga brev 1876-1880, reserapporter för Th. Nyström 1866, fortifikationsorder 1878-1882, relationer och förslag 1876-1879

Arkiv Karlskrona örlogsvarv (511b), Kra

Avdelning: *varvschefens kansli*. Studerat ankomna handlingar, huvudserien 1878-1879, nr 1-599. Sökt efter arbetsrapporter över utförda arbeten.

Personliga arkiv, Kra

I de tre olika personliga arkiv har jag sökt uppgifter om Th. Nyström och G.A. Bergman. Studerat *Enskilda arkiv*, *Biografica samlingen* samt *Meritförteckningar flottan och fortifikationen*. I arkiven påträffades en reserapport från England och Italien, upprättad av löjtnant Th. Nyström år 1866. G.A. Bergmans personliga uppgifter gick trots eftersökningar inte att finna.

Marinens arkiv, Marinbas syd i Karlskrona Örlogshamn

Arkivet är under omstrukturering och består till stora delar av material som inom snar framtid skall flyttas till Krigsarkivet. Här påträffades en del ritningsmaterial däribland parkens ursprungliga planteringsplan.

Fortifikationsverkets kartarkiv, Eskilstuna

Påträffat fotografier och underlag till uppmätningen av parkens gångsystem.

Kungliga Örlogsmannasällskapet, Karlskrona

Kungliga Örlogsmannasällskapet i Karlskrona har en egen samling av gamla originalplaner och ritningar över Kungsholmsfort som det inte finns som kopior av i Krigsarkivet. Här finns också ett bibliotek med en stor samling litteratur om sjöfart och krigsväsende.

Bibliotek och museer

Kungsholmens museum, Kungsholmen

Det lokala museet på Kungsholmen är uppbyggt kring föremål som samlats av den historiskt intresserade major Christensson. Här finns fotografier och oljemålningar som avbildar parken från olika tidsperioder. Här påträffades kopior av maskinskrivna dokument innehållande allmän historik kring fortet, samt inventeringar över växtligheten på vallarna.

Marinmuseum, Karlskrona

I marinmuseums permanenta utställning finns den modell som avbildar fortet år 1858. Här finns även en samling av fotografier där bilder av parken påträffades.

Uppslag för fortsatta arkivstudier

I krigsarkivet påträffades ett rikligt ritningsmaterial och andra planer som visar Kungsholms fort. I de skriftliga handlingarna omnämns parken bara vid ett enda påträffat tillfälle. Det är svårt att bedöma vad det delvis dåliga utfallet av studierna på krigsarkivet beror på. Kanske kan resultatet förklaras med att de skriftliga dokument som beskriver anläggandet av parken på Kungsholmen aldrig sorterats in under Krigsarkivets samlingar.

För den som vill fortsätta eftersökningarna om parken på krigsarkivet kan arkivet Karlskrona örlogsvarv, avdelning: *varvschefens kansli*, *ingenjördepartementet* samt *hus och byggavdelning* vara av intresse.

Bilaga 2.

Kompendium rörande växtresornas bakgrund

En kort sammanfattning av hur parkens historia återberättas idag

De uppgifter som beskriver sägnerna kring parken och den äldre växttraditionen, återfinns bland annat i några tidningsartiklar. Som en kort introduktion till hur växttraditionens bakgrund förmedlats de trettio senaste åren, återges några pressklipp som beskriver traditionen. I *Ica-Kuriren* år 2000:

*”[...] Att hemföra exotiska träd och buskar är en gammal sjöfartstradition som även marinen ägnade sig åt. Exakt när man började föra växter till Kungsholmen vet ingen riktigt, dokumentationen är bristfällig. Vad man vet är att traditionen föll bort under de båda världskrigen, för att sedan återupptas. [...]”*¹⁶¹

En mer detaljerad bakgrund till traditionen återberättas 1979, året efter det att traditionen ’återupptagits’ i samband med att och fortet öppnats upp för besökare och för att lanseras som ett framtida turistmål:

*”[...] Det var då sed att saluera de örlogsfartyg som gav sig iväg. Som ett slags tack tog de med sig träd eller buskar som planterades i trädgården.[...]”*¹⁶²

I *Sydöstrans* semesterbilaga samma år kan man läsa hur parken kom till:

*”Parken unik i sitt slag, kom till genom ett misstag om man så vill. [...] En Kapten, sedermera fortchef, planterade på eget bevåg en gräsmatta på den grusplan som fungerat som exercisplats. Han fick fyra dagars arrest för tilltaget men gräsmattan fick vara kvar. Det hände sig i slutet av 1800-talet. Därefter har under åren långresefartygen haft med de mest fascinerande växter i bagaget [...] traditionen att plocka med intressanta buskar och träd från utlandet har återupptagits de senaste åren.”*¹⁶³

Till viss del kan berättelserna avfärdas som myter och vandringssägner, men historierna är så väletablerade att de inte utan granskning kan avfärdas som felaktiga¹⁶⁴. Artiklarna förmedlar tillsammans en bild av att parken har kommit till genom ett uthålligt praktiserande av en gammal ’sjöfartstradition’ av att hemföra och plantera exotiskt växtmaterial på Kungsholmen.

¹⁶¹ *Ica-Kuriren*, sid. 48, häfte 19, 2000.

¹⁶² *Blekinge posten* 1979-05-18.

¹⁶³ *Sydöstrans semesterbilaga*, 1979.

¹⁶⁴ Artiklarna bygger på intervjuer av ett antal anställda inom försvaret.

Indikationer på att växtresor förekommit mellan åren 1878 och 1978

Lokalhistorikern Olle Melin har studerat Kungsholms forts historia under lång tid. Uppgifterna att det tagits hem växter med flottans fartyg fram till andra världskrigets utbrott avfärdas av honom som högst osannolika¹⁶⁵. Melin har under sina efterforskningar aldrig stött på några historiska källor som tyder på att det i fortets tidigare historia varit brukligt att ta växter med sig hem via flottans långresefartyg. Han kan dock dra sig till minnes att han något tillfälle läst att man vid parkens anläggande använde sig av växter inköpta i Sverige och att dessa kompletterades med växter hämtade från utlandet. Uppgiftens ursprung är osäker och talar egentligen inte för att flottan på något sätt på egen hand importerat växter. Att man på ett eller annat sätt fick fram växter till parken, delvis ifrån utländska plantskolor omkring perioden för parkens anläggande, är givet.

Indikationer på att växtresor förekommit före 1878

Möjligheten att det skulle ha bedrivits någon odling eller samling av sällsynta träd på Kungsholmens före 1878 förefaller med den utförliga tidiga dokumentationen av ön som uteslutet¹⁶⁶.

Tänkbara internationella förebilder till liknande växtresor

Det har inte gått att finna några samband eller liknande internationella traditioner. Traditionen på Kungsholmen, så som den finns beskriven, förefaller inte ha någon motsvarighet inom övrig europeisk flotta.¹⁶⁷

Sammanfattning växtresornas bakgrund

Det har inte gått att hitta några trovärdiga uppgifter som beskriver en äldre tradition av växtresor i anslutning till fortets verksamhet, varken i det historiska källmaterialet, eller i det rikhaltiga materialet av senare historiska beskrivningar. Avsaknaden av källmaterial kan förklaras med att traditionen aldrig dokumenterats, eller att en eventuell dokumentation som beskriver förfarandet har försvunnit. Det går därmed heller inte att slutgiltigt avfärda möjligheten att passerande fartyg vid enstaka tillfällen, och i begränsad utsträckning, fört med sig växter hem till Kungsholmen under fortets tidigare historia. Om detta förfarande ägt rum är det dock mest troligt att det skett omkring perioden för parkens anläggande och/eller under 1930- talet, då parken uppenbart utökats med ett nytt växtmaterial i betydande omfattning.

¹⁶⁵ 2005-07-07, Melin Olle, Intervju i Örlogshamnen. Melin var verksam vid Kungsholms fort under åren 1962-66. Han har gått igenom ett flertal resebeskrivningar samt örlogsfartygens loggböcker och har stor personliga kännedom om fortets historia.

¹⁶⁶ Historiken välbeskriven i Christensson, omkring 1930; diverse ritningsmaterial på Krigsarkivet, Kungliga Örlogsmannasällskapet, Marinens arkiv Marinbas syd i Karlskrona Örlogshamn.

¹⁶⁷ 2005-05-31, förfrågan via e-post till Annegreth Dietze, Jan Woudstra och Madeleine von Essen ,trädgårdshistorisk kunnig expertis med internationell kunskap.

Bilaga 3

Träd och buskar i parken på Kungsholms fort, sorterad enligt aktuella vetenskapliga namn (Roger Jonsson juli 2005).

nr. 1-99	Vetenskapligt namn	Svenskt namn	planteringsår	Ung. sluthöjd
14	<i>Acer pensylvanicum</i>	strimlön		3-6
15	<i>Acer platanoides</i>	skogslön		15-20
17	<i>Acer pseudoplatanus</i>	sykomorlön		20-25
9	<i>Acer pseudoplatanus</i> f. <i>purpureum</i> 'Atropurpureum'	röd sykomorlön		12-15
16	<i>Acer pseudoplatanus</i> f. <i>variegatum</i> 'Leopoldii'	gulbladig sykomorlön		10-12
18	<i>Acer rubrum</i>	rödlön		7-12
19	<i>Acer rufinerve</i>	rostlön	1987/1989	7-10
5	<i>Aesculus hippocastanum</i>	hästkastanj		15-20
20	<i>Aesculus</i> × <i>carnea</i> 'Briotii'	rödblommig hästkastanj		9-12
21	<i>Alnus cordata</i>	italiensk al	1999	9-12
100	<i>Amelanchier lamarckii</i>	häggmispel		5-7
56	<i>Araucaria araucana</i>	brödgran /apträd		saknas uppg.
101	<i>Arbutus unedo</i>	smultronträd	1996	saknas uppg.
102	<i>Aristolochia macrophylla</i>	pipranka		5-7
103	<i>Berberis aggregata</i>	druvberberis		2-3
104	<i>Berberis thunbergii</i>	häckberberis		2-3
22	<i>Betula papyrifera</i>	pappersbjörk	2000	10-15
23	<i>Betula pendula</i> 'Tristis'	hängbjörk		12-15
145	<i>Buxus sempervirens</i>	buxbom		1-1,5
106	<i>Calycanthus fertilis</i>	kryddbuske		1,5
107	<i>Caragana arborescens</i>	sibirisk ärtbuske		3-5
24	<i>Castanea sativa</i>	äkta kastanj		12-15
64	<i>Catalpa bignonioides</i>	katalpa /trumpetträd		6-10
108	<i>Chaenomeles japonica</i>	liten rosenkvitten		0.5-1
66	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>	ädelcypress		12-20
65	<i>Cladrastis lutea</i>	gulved		7-9
110	<i>Colutea arborescens</i>	bläsärt		2-3
111	<i>Cornus alba</i>	rysk kornell		2-4
112	<i>Cornus kousa</i>	koreansk kornell	1987	3-6
113	<i>Corylus avellana</i>	hassel		5-8
114	<i>Cotinus coggygria</i>	perukbuske		2-3
115	<i>Cotoneaster dielsianus</i>	rosenoxbär		2-3
148	<i>Crataegus intricata</i>	amerikansk hagtorn		endast som klippt häck
60	<i>Crataegus monogyna</i>	trubbhagtorn		4-7
67	<i>Crataegus laevigata</i>	rundhagtorn		4-7
61	<i>Crataegus</i> × <i>media</i> 'Paul's Scarlet'	rosenhagtorn		5-8
116	<i>Deutzia hybrida</i> ssp.	hybriddeutzia		1-1,5
117	<i>Euonymus alatus</i>	vingad benved		1-2

118	<i>Euonymus planipes</i>	körbärsbenved	1994	2-3
119	<i>Exocorda racemosa</i>	pärlbuske		2-3
3	<i>Fagus sylvatica</i>	bok		20-25
121	<i>Forsythia suspensa</i> var. <i>fortunei</i>	hängforsythia		2-3
120	<i>Forsythia</i> × <i>intermedia</i> ssp.	hybridforsythia		1-3
4	<i>Fraxinus excelsior</i>	ask		20-25
122	<i>Genista tinctoria</i>	färgginst		0,1-1
26	<i>Ginkgo biloba</i>	ginkgo	1994/okänt	9-12
27	<i>Gleditsia triacanthos</i>	korstörne	1991	9-12
123	<i>Hamamelis japonica</i>	japansk trollhassel		2-3
141	<i>Hedera helix</i>	murgröna		4-8
28	<i>Juglans regia</i>	valnöt		7-9
105	<i>Kalopanax septemlobus</i> var. <i>maximowiczii</i>	jättearalia		7-9
30	<i>Laburnum alpinum</i>	alpgullregn		5-7
31	<i>Laburnum</i> × <i>watereri</i> 'Vossii'	hybridgullregn		5-7
7	<i>Larix decidua</i>	européisk lärk		20-25
32	<i>Liriodendron tulipifera</i>	tulpanträd		12-15
124	<i>Lonicera ledebourii</i>	skärmtry		1-2
125	<i>Lonicera tatarica</i>	rosentry		2-3
33	<i>Magnolia soulangeana</i>	praktmagnolia		4-6
143	<i>Magnolia</i> sp.	ej artbestämd magnolia		?
126	<i>Magnolia</i> × <i>soulangeana</i>	praktmagnolia		4-6
127	<i>Mahonia aquifolium</i>	mahonia		0,5-1
34	<i>Malus baccata</i>	bärapel		5-7
35	<i>Malus domestica</i> sort	äpple		6-8
36	<i>Malus</i> × <i>purpurea</i>	purpurapel		5-7
57	<i>Metasequoia glyptostroboides</i>	kinesisk sekvoja		12-15
37	<i>Morus nigra</i>	svart mullbär	1978/okänt	3-5
38	<i>Ostrya carpinifolia</i>	européisk humlebok	1996	saknas uppg.
128	<i>Philadelphus coronarius</i> sort	doftschersmin		2-4
39	<i>Platanus</i> × <i>acerifolia</i>	platan		12-15
40	<i>Populus alba</i>	silverpoppel		12-15
41	<i>Populus nigra</i> 'Italica'	pyramidpoppel	1997	20-25
129	<i>Prunus laurocerasus</i> ssp.	lagerhägg		0,5-2
130	<i>Prunus lusitanica</i>	portugisisk lagerhägg	1996	saknas uppg.
44	<i>Prunus serotina</i>	glanshägg		7-9
45	<i>Prunus serrulata</i> 'Kanzan'	japanskt körsbär		7-9
46	<i>Prunus subhirtella</i>	vårkörsbär		3-5
47	<i>Pyrus communis</i>	päron		12-15
48	<i>Pyrus salicifolia</i> 'Pendula'	vitbladigt päron	1995/1997	5-7
2	<i>Quercus robur</i>	skogsek		20-25
49	<i>Quercus rubra</i>	rödek		20-25
131	<i>Rhododendron</i> sp.	rododendron		2-3
132	<i>Rhus typhina</i>	rönnsamak		2-3
133	<i>Ribes alpinum</i>	måbär		1-2
147	<i>Ribes alpinum</i> 'Schmidt'	måbär		
134	<i>Ribes odoratum</i>	gullrips		1-2
135	<i>Ribes sanguineum</i> 'Atrorubens'	rosenrips		1-2
11	<i>Robinia pseudoacacia</i>	robinia		9-12

140	<i>Rosa</i> sp.	parkros		2
50	<i>Salix</i> × <i>elegantissima</i>	fontänpil		8-12
63	<i>Sequoia sempervirens</i>	amerikansk sekvoja		saknas uppg.
51	<i>Sophora japonica</i>	pagodträd	1992	8-10
52	<i>Sorbus aucuparia</i>	rönn		12-15
53	<i>Sorbus intermedia</i>	oxel		9-12
146	<i>Symphoricarpus albus</i> var. <i>laevigatus</i>	snöbär		endast som klippt häck
136	<i>Syringa vulgaris</i>	syren		2-3
8	<i>Taxus baccata</i>	idegran		5-7
1	<i>Tilia</i> × <i>europaea</i>	parklind		20-25
54	<i>Ulmus carpinifolia</i>	lundalm		20-25
6	<i>Ulmus glabra</i>	skogsalm		20-25
55	<i>Ulmus glabra</i> 'Horizontalis'	hängalm		10-15
142	<i>Weigela florida</i> sort	trädgårdsprakttry		1-1,5
139	<i>Weigelia hybrida</i> sort	trädgårdsprakttry		1-1,5
137	<i>Viburnum opulus</i>	skogsolvon		2-4
138	<i>Viburnum rhytidophyllum</i>	rynkolvon		2-3
144	<i>Vitis vinifera</i> sort	vinranka		3-5

Tabell . Träd och buskar i parken på Kungsholms fort, sorterad enligt aktuella svenska namn (Roger Jonsson juli 2005).

nr. 1-99	Svenskt namn	Vetenskapligt namn	planteringsår	Ung. sluthöjd
30	alpgullregn	<i>Laburnum alpinum</i>		5-7
148	amerikansk hagtorn	<i>Crataegus intricata</i>		Klippt häckväxt
63	amerikansk sekvoja	<i>Sequoia sempervirens</i>		saknas uppg.
4	ask	<i>Fraxinus excelsior</i>		20-25
110	blåsärt	<i>Colutea arborescens</i>		2-3
3	bok	<i>Fagus sylvatica</i>		20-25
56	brödgran /apträd	<i>Araucaria araucana</i>		saknas uppg.
145	buxbom	<i>Buxus sempervirens</i>		1-1,5
34	bärapel	<i>Malus baccata</i>		5-7
128	doftschersmin	<i>Philadelphus coronarius</i> sort		2-4
103	druvberberis	<i>Berberis aggregata</i>		2-3
38	europisk humlebok	<i>Ostrya carpinifolia</i>	1996	saknas uppg.
7	europisk lärk	<i>Larix decidua</i>		20-25
50	fontänpil	<i>Salix x elegantissima</i>		8-12
122	färgginst	<i>Genista tinctoria</i>		0,1-1
26	ginkgo	<i>Ginkgo biloba</i>	1994/okänt	9-12
44	glanshägg	<i>Prunus serotina</i>		7-9
16	gulbladig sykomorlön	<i>Acer pseudoplatanus</i> f. <i>variegatum</i> 'Leopoldii'		10-12
134	gullrips	<i>Ribes odoratum</i>		1-2
65	gulved	<i>Cladrastis lutea</i>		7-9
113	hassel	<i>Corylus avellana</i>		5-8
116	hybriddeutzia	<i>Deutzia hybrida</i> ssp.		1-1,5
120	hybridforsythia	<i>Forsythia x intermedia</i> ssp.		1-3
31	hybridgullregn	<i>Laburnum x watereri</i> 'Vossii'		5-7
104	häckberberis	<i>Berberis thunbergii</i>		2-3
100	häggmispel	<i>Amelanchier lamarcki</i>		5-7
55	hängalm	<i>Ulmus glabra</i> 'Horizontalis'		10-15
23	hängbjörk	<i>Betula pendula</i> 'Tristis'		12-15
121	hängforsythia	<i>Forsythia suspensa</i> var. <i>fortunei</i>		2-3
5	hästkastanj	<i>Aesculus hippocastanum</i>		15-20
8	idegran	<i>Taxus baccata</i>		5-7
21	italiensk al	<i>Alnus cordata</i>	1999	9-12
123	japansk trollhassel	<i>Hamamelis japonica</i>		2-3
45	japanskt körsbär	<i>Prunus serrulata</i> 'Kanzan'		7-9
105	jättearalia	<i>Kalopanax septemlobus</i> var. <i>maximowiczii</i>		7-9
64	katalpa /trumpetträd	<i>Catalpa bignonioides</i>		6-10
57	kinesisk sekvoja	<i>Metasequoia glyptostroboides</i>		12-15
112	koreansk kornell	<i>Cornus kousa</i>	1987	3-6
27	korstörne	<i>Gleditsia triacanthos</i>	1991	9-12
106	kryddbuske	<i>Calycanthus fertilis</i>		1,5

118	körbärsbenved	<i>Euonymus planipes</i>	1994	2-3
129	lagerhägg	<i>Prunus laurocerasus</i> ssp.		0,5-2
108	liten rosenkvitten	<i>Chaenomeles japonica</i>		0.5-1
54	lundalm	<i>Ulmus carpinifolia</i>		20-25
127	mahonia	<i>Mabonia aquifolium</i>		0.5-1
141	murgröna	<i>Hedera helix</i>		4-8
133	måbär	<i>Ribes alpinum</i>		1-2
147	måbär	<i>Ribes alpinum</i> 'Schmidt'		
53	oxel	<i>Sorbus intermedia</i>		9-12
51	pagodträd	<i>Sophora japonica</i>	1992	8-10
22	pappersbjörk	<i>Betula papyrifera</i>	2000	10-15
1	parklind	<i>Tilia x europaea</i>		20-25
131	rododendron	<i>Rhododendron</i> sp.		2-3
140	parkros	<i>Rosa</i> sp.		2
114	perukbuske	<i>Cotinus coggygia</i>		2-3
102	pipranka	<i>Aristolochia macrophylla</i>		5-7
39	platan	<i>Platanus x acerifolia</i>		12-15
130	portugisisk lagerhägg	<i>Prunus lusitanica</i>	1996	saknas uppg.
143	magnolia	<i>Magnolia</i> sp.		?
126	praktmagnolia	<i>Magnolia x soulangeana</i>		4-6
36	purpurapel	<i>Malus x purpurea</i> 'Eleyi'		5-7
41	pyramidpoppel	<i>Populus nigra</i> 'Italica'	1997	20-25
119	pärlbuske	<i>Exocorda racemosa</i>		2-3
47	päron	<i>Pyrus communis</i>		12-15
11	robinia	<i>Robinia pseudoacacia</i>		9-12
61	rosenhagtorn	<i>Crateagus x media</i> 'Paul's Scarlet'		5-8
115	rosenoxbär	<i>Cotoneaster dielsianus</i>		2-3
135	rosenrips	<i>Ribes sanguineum</i> 'Atrorubens'		1-2
125	rosentry	<i>Lonicera tatarica</i>		2-3
19	rostlön	<i>Acer rufinerve</i>	1987/1989	7-10
67	rundhagtorn	<i>Crateagus laevigata</i>		4-7
138	rynkolvon	<i>Viburnum rhytidophyllum</i>		2-3
111	rysk kornell	<i>Cornus alba</i>		2-4
20	rödblommig hästkastanj	<i>Aesculus x carnea</i> 'Briotii'		9-12
49	rödek	<i>Quercus rubra</i>		20-25
18	rödlön	<i>Acer rubrum</i>		7-12
52	rönn	<i>Sorbus aucuparia</i>		12-15
132	rönnsamak	<i>Rhus typhina</i>		2-3
107	sibirisk ärtbuske	<i>Caragana arborescens</i>		3-5
40	silverpoppel	<i>Populus alba</i>		12-15
6	skogsalm	<i>Ulmus glabra</i>		20-25
2	skogsek	<i>Quercus robur</i>		20-25
15	skogslön	<i>Acer platanoides</i>		15-20
137	skogsolvon	<i>Viburnum opulus</i>		2-4
124	skärmtry	<i>Lonicera ledebourii</i>		1-2
101	smultronträd	<i>Arbutus unedo</i>	1996	saknas uppg.
146	snöbär	<i>Symphoricarpos albus</i> var. <i>laevigatus</i>		klippt häckväxt

14	strimlön	<i>Acer pensylvanicum</i>		3-6
37	svart mullbär	<i>Morus nigra</i>	1978/okänt	3-5
17	sykomorlön	<i>Acer pseudoplatanus</i>		20-25
136	syren	<i>Syringa vulgaris</i>		2-3
60	trubbhagtorn	<i>Crataegus monogyna</i>		4-7
142	trädgårdsprakttry	<i>Weigela florida</i> sort		1-1,5
139	trädgårdsprakttry	<i>Weigelia hybrida</i> sort		1-1,5
32	tulpanträd	<i>Liriodendron tulipifera</i>		12-15
9	rödblågig sykomorlön	<i>Acer pseudoplatanus</i> f. <i>purpureum</i> 'Atropurpureum'		12-15
28	valnöt	<i>Juglans regia</i>		7-9
117	vingad benved	<i>Euonymus alatus</i>		1-2
144	vinranka	<i>Vitis vinifera</i> sort		3-5
48	vitbladigt päron	<i>Pyrus salicifolia</i> 'Pendula'	1995/1997	5-7
46	vårkörsbär	<i>Prunus subhirtella</i>		3-5
66	ädelcypress	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>		12-20
24	äkta kastanj	<i>Castanea sativa</i>		12-15
35	äpple	<i>Malus domestica</i> sort		6-8